

Sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden kategorisointeja nuorten osallisuuden mahdollisuuksista

Milla Halonen
Pro gradu- tutkielma
Sosiaalityö
2020

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden kategorisointeja nuorten osallisuuden mahdollisuuksista

Tekijä: Milla Halonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu –työ _x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 112

Vuosi: 2020

Tiivistelmä:

Tarkastelen tutkimuksessani nuorille sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa rakentuvia kategorisointeja. Tutkimukseni käsittelee työntekijöiden käyttöön ottamien kategorioiden heijastamia diskursseja ja niiden merkityksiä nuorten osallisuuden mahdollisuuksien näkökulmasta.

Tutkimukseni aineistona olivat Kelan rahoittamassa Nuorten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa -hankkeessa (2015–2016) toteutetut sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden haastattelut. Aineisto koostuu yhteensä neljästä syksyllä 2015 toteutetusta ryhmähaastattelusta. Rajasin omaan käyttööni kaksi näistä haastattelusta.

Tutkimukseni analyysimenetelmänä käytin diskurssianalyysiin pohjautuvaa viitekehystä. Aineiston analyysi osoitti, että kategoriat ovat sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa nuorille rakennettuja identiteettikuivia, jotka ilmentävät nuorten tilanteita ja heidän osallisuuden mahdollisuuksiaan kuvaavia diskursseja. Kategorisointiin sisältyvät diskurssit tuovat esille sitä, mitkä asiat määrittävät osallisuutta mahdollistaviksi sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden näkökulmasta.

Tutkimukseni tuloksina aineistosta nousi esiin kolme kategorisointiin sisältyvää diskurssia: marginaalissa oleva nuori, erityistä tukea tarvitseva nuori ja osallistuva nuori. Näiden diskurssien sisällä näyttäytyvät näihin laajempiin diskursseihin liittyvät ja nuoria yksityiskohtaisempiin kategorioihin määrittelevät diskurssit merkityksineen ja seurauksineen. Tulkintani mukaan nämä sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa esiintyvät diskurssit tuovat esille ovat suhteessa toisiinsa vuorovaikuttavia, sisäkkäisiä ja rinnakkaisia. Tuloksista paikantamani diskurssit tuovat esille yhteiskunnan palvelujärjestelmän rakenteiden merkityksiä sekä määrittävät eri tilanteissa olevien nuorten osallisuuden mahdollisuuksien reunaehdot. Johtopäätöksenä ilmenee, että yhteiskunnan palvelujärjestelmän reunaehdot mahdollistavat vain osalle nuorista osallisuutta. Näin ollen yhteiskunnassa on tarve muuttaa osallisuuden muotoja säänteleviä rakenteita nuorten moninaisuutta paremmin huomioiviksi.

Avainsanat: sosiaalinen kuntoutus, nuoret, kategoriat, diskurssianalyysi, identiteetti palvelujärjestelmä, osallisuus

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Teoriatausta ja keskeiset käsitteet	5
2.1 Sosiaalinen konstruktionismi.....	5
2.2 Asiakkaiden kategorisointi sosiaalisessa kuntoutuksessa	8
2.3 Osallisuus sosiaalisessa kuntoutuksessa	12
3 Sosiaalinen kuntoutus	16
3.1 Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohdat	16
3.2 Sosiaalista kuntoutumista tukevia tekijöitä	21
4 Tutkimuksen toteutus.....	26
4.1 Tutkimuskysymykset	26
4.2 Tutkimuksen diskurssianalyttinen viitekehys	27
4.3 Aineisto	32
4.4 Aineiston analyysi	35
4.5 Tutkimuksen eettiset lähtökohdat ja erityiset kysymykset.....	40
5 Kategorisointiin sisältyvät diskurssit	45
5.1 Marginaalissa oleva nuori.....	45
5.1.1 Palvelujärjestelmän reunalla oleva nuori.....	45
5.1.2 Päihteitä käyttävä nuori	51
5.1.3 Sitoutumaton nuori	57
5.2 Erityistä tukea tarvitseva nuori.....	64
5.2.1 Diagnosoitu nuori	64
5.2.2 Jumiutunut nuori	69
5.2.3 Tulkinta-apua ja aikaa tarvitseva nuori	73
5.3 Osallistuva nuori	79
5.3.1 Normaali nuori.....	79

5.3.2 Motivoitunut nuori	82
5.3.3 Vaikuttava nuori	88
6 Osallisuuden mahdollisuudet	91
6.1 Osattomuutta ja normista poikkeavaa osallisuutta	91
6.2 Osattomuudesta kohti osallisuutta	95
6.3 Monimuotoista ja omaehtoista osallisuutta	98
7 Johtopäätöksiä ja pohdintaa	101
Lähteet.....	107

1 Johdanto

Syrjäytymisen ehkäisy ja sen vastakohtaksi usein esitetty osallisuuden edistäminen ovat keskeisiä sosiaalityön tavoitteita (IFSW 2014). Nuorten syrjäytyminen on näkynyt laajalti yhteiskunnallisissa keskusteluissa viime vuosina (esim. Lämsä 2009; Myrskylä 2012; Palola ym. 2012a; 2012b; Oljemark 2013; Aaltonen ym. 2015; Perttula 2015; Harkko 2016). Syrjäytyminen on sisällöltään ja merkitykseltään kiistelty ilmiö, jolle ei voida löytää objektiivista määritelmää. Syrjäytymisen määrittely tapahtuu aina yhteiskunnassa kiinni olevana ja sen mukana uudelleen rakentuvana. Näin ollen syrjäytymisen määrittelyt kuvaavat aina myös kunkin ajanhetken yhteiskuntaa. Syrjäytymisestä voi ottaa esille osatekijöitä, jotka näyttäytyvät sosiaalityön asiakkuuksissa ja jotka määrittävät sitä, kuka luokitellaan syrjäytyneeksi. Syrjäytymisen käsite liitetään yleisesti yhteiskunnan tuottamaan marginalisoitumisen prosessiin, joka sysää ihmisiä keskustasta reunoille. (Helne 2002, 5–8, 170–171; Perttula 2015, 101.)

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa syrjäytymiseen liitetään toistuvia, tietyille väestöryhmille kasautuvia tapahtumia, jotka määrittävät myös sitä, kuka on syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva. Tällaiset mekanismit synnyttävät ja syventävät eri väestöryhmien välisiä jakolinjoja. (Saari 2015, 103–105.) Näitä eroja tuodaan usein esille tilastollisen tutkimuksen avulla. Pekka Myrskylä (2012) on pyrkinyt määrittelemään nuorten syrjäytymistä tutkimusartikkelissaan ”Hukassa- Keitä ovat syrjäytyneet nuoret”. Artikkelin mukaan syrjäytyneiden määrä on kasvanut Suomessa viime vuosien aikana. Myrskylä määrittelee artikkelissaan syrjäytymisen työelämän ulkopuolella olemiseksi ja toisen asteen tutkinnon puuttumiseksi. Erityisesti kokonaan työelämän ulkopuolelle jääneet nuoret kärsivät syrjäytymisen seurauksista. On tärkeää huomioida, että nuoren syrjäytyminen on usein väliaikaista. Työn ja koulutuksen ulkopuolella olominen voi olla välivaihe nuoruudessa. (Johansson & Vuori 1999, 5–10; Aaltonen ym. 2015, 20.)

Kandidaatin tutkielmassani ”Syrjäytynyt nuori? Kategorisoinnin ilmentymät nuorten kanssa tehtävässä sosiaalityössä” tarkastelin nuorten parissa tehtävää, työllistymistä ja koulutukseen pääsyä edistävään sosiaalityötä. Toin esille kategorisointien ilmenemistä

yhteiskunnallisella, institutionaalisella ja yksilöllisellä tasolla. Rajasin tekemäni tulkin-
nat työntekijän näkökulmaan. Pyrin selvittämään, mitä seurauksia syrjäytyneeksi kate-
gorisoinnilla on ja mitä syrjäytymisen ehkäisemisen tavoite sosiaalityössä merkitsee.
Tekemäni tulkinnot osoittivat, että luokittelu on olennainen ja välttämätön osa sosiaa-
lityötä. Jotta nuorten yksilöllisiä ongelmia kyetään tunnistamaan ja heidän tuen tarpei-
siinsa vastaamaan, nuorten elämäntilanteita täytyy nimetä kategorisoivan kokonaisti-
lanteen kartoituksen avulla. Tästä kartoituksesta mahdollisesti muotoutuvien katego-
risointien kautta voidaan tunnistaa ongelmakohtia nuoren tilanteessa sekä toisaalta
kunkin nuoren osaamista ja vahvuuksia, jotka vahvistavat heidän osallisuuden mahdol-
lisuuksiaan sekä auttavat heitä aktivoitumaan ja kohentamaan voimavarojaan.

Pro Gradu- tutkielmassani tavoitteenani on syventää ymmärrystäni nuoriin kohdennet-
tujen kategorisointien merkityksistä erityisesti osallisuuden näkökulmasta. On tärkeää
huomioida, että syrjäytyneeksi kategorisoinnilla on myös negatiivisia ilmenemismuoto-
ja. Kategorisointi tulee näkyväksi sosiaalipoliittisissa päätöksissä ja muissa yhteiskun-
nan tason ilmentymissä, jotka vaikuttavat käytännön työskentelyyn. Nämä ilmentymät
ovat puolestaan sidoksissa talouden suhdanteisiin ja markkinatalouden realiteetteihin.
Sosiaalipalvelujen käytännöissä toteutetaan vallalla olevia sosiaalipoliittisia linjauksia,
lainsäädäntöä sekä muita palvelukäytäntöjä ohjaavia sääntöjä ja ohjeistuksia. Yhteis-
kunnan toteuttama sosiaalipolitiikka voi olla luonteeltaan osallistavaa tai syrjäyttävää.
Sen toteutuminen voi merkitä kansalaisten aktivoitumista tai passivoitumista. Kansa-
laisille asetetaan sosiaalipolitiikan kunkin ajanhetken suuntausten mukaisesti erilaisia
vastuita ja velvollisuuksia. Yleisesti on vallalla ajatus, että oikeuksien lisäksi kansalaisilla
on tiettyjä velvollisuuksia, jotka tulee täyttää ollakseen täysivaltainen, normit täyttävä
kansalainen. Valta-asetelmat ja eriarvoisuus ovat läsnä normeja korostavan yhteiskun-
nan rakenteissa monin tavoin. Syrjäytymisen purkaminen ymmärretään ihmisoikeuksi-
en täydemmän toteutumisen tavoitteluna. Ne keinot, joilla syrjäytymistä kitketään,
voivat kuitenkin olla toteuttamistavaltaan ihmisoikeuksia loukkaavia. (Saari 2015, 124–
126; Payne 2005, 209–214.) Kontrolloituva, leimaava ja nuoren marginaaliin asettava
kohtaamisen tapa voi seurauksenaan entisestään syventää syrjäytymistä.

Pro Gradu tutkielmassani tarkastelen käsityksiä nuorten osallisuuden mahdollisuuksis-
ta ja toisaalta seikoista, jotka estävät osallisuuden toteutumista. Tällä tavalla voidaan
mielestäni lisätä tietoisuutta siitä, miten voidaan edistää nuorten asiakkaiden ihmisar-

voisen ja mielekkään elämän toteutumista. Tarkastelen tutkimuksessani sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden kategorisointeja nuorista asiakkaista ja heidän tilanteistaan. Tuon esille tulkintojani siitä, mitä merkityksiä ja seurauksia kategorisoinneilla on. Lisäksi tarkastelen millaista osallisuutta kategorisoinnit mahdollistavat nuorille.

Tutkimusaineistonani ovat Nuorten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa -hankkeeseen osallistuneiden sosiaalisen kuntoutuksen parissa työskentelevien työntekijöiden ryhmähaastattelut (Romakkaniemi & Lindh & Laitinen 2018). Työntekijöiden näkökulmasta esiintuotujen nuorten osallisuuden mahdollisuuksien ja esteiden tarkastelu on tärkeää, koska tällä tavalla saadaan esille nuorten kuntoutumista tukevien palveluiden ja toimenpiteiden toimivuutta sekä toisaalta puutteita ja kehittämistä tarvitsevia kohtia. Nuorten tilanteiden moninaisuus on läsnä kuntouttavassa työssä ja on kiinnostavaa selvittää, mitä merkityksiä tälle moninaisuudelle rakentuu työntekijöiden käsityksien kautta.

Huoli nuorista ja heidän tulevaisuudestaan on laaja-alaista yhteiskunnassa ja se nousee puheenaiheeksi monilla eri areenoilla. Noilla areenoilla luodaan käsityksiä, jotka vaikuttavat siihen, miten nuoriin asennoidutaan, kun heitä kohdataan ja kun heitä koskevia palveluita suunnitellaan. Käsitykset nuorista perustuvat työntekijöiden ammatilliselle tiedolle ja nuoruuteen liitettyihin moninaiisiin kulttuurisiin käsityksiin. Myös nuoria ja heidän erilaisia elämäntilanteitaan määrittävät diskurssit ovat sidoksissa näiden käsitysten muotoutumiseen.

Työntekijöiden kategorisoinneilla on ohjaavaa vaikutusta käytännön työn toteuttamiseen. Näin ollen niiden esiin tuominen on mielestäni erittäin tärkeää. Nuoriin kohdennetaan luokitteluja, jotka määrittävät sitä, missä muodossa heille tarjotaan apua ja tukea ja millaisiin päämääriin tuo työskentely tähtää. Tutkimuksellani on myös merkitystä yhteiskunnallisten hallintakeinojen esiintuomisen kannalta. Julkisen vallan käytössä olevat hallinnan muodot tähtäävät ihmisten elämän suuntaamiseen päämääriin, jotka nähdään yhteiskuntapoliittisesti tärkeinä. Yhteiskunnassa muun muassa lainsäädäntö, organisaatorakenteet ja keskiössä olevat diskurssit toimivat hallinnan välineinä. Lainsäädäntö vaikuttaa keskeisesti nuorille suunnattuihin palveluihin määrittämällä työntekijöiden toimintaa rajoittavaa sääntelyä. Poliittiset ohjelmat, strategiat ja linjat eivät kuitenkaan aina toimi käytännössä niin kuin niiden laatijat tarkoittivat. Ih-

misten muuttuvat ongelmat ja elämäntilanteet asettavat haasteita niiden toteuttamiselle. (Miller & Rose 2010,103–106.)

Tutkimukseni aluksi avaan toisessa luvussa teoreettista viitekehystäni, tuoden esille tutkimukseni näkökulmaan sidoksissa olevia käsitteistöä. Seuraavaksi käsittelen kolmannessa luvussa tutkimukseni kannalta oleellisia sosiaalisen kuntoutuksen lähtökoh-tia ja kuntoutusprosessiin sisältyviä kuntoutumista tukevia tekijöitä. Tutkimuksen to-teutusta käsittelevässä neljännessä luvussa tarkastelen aluksi tutkimuskysymyksiäni. Seuraavaksi tuon esille näkökulmani tutkimusmenetelmänä käyttämäni diskurssiana-lyysiin. Aineiston tarkastelun aloitan kuvailemalla aineistoni alkuperää ja sisältöä. Sen jälkeen avaan tutkimukseni analyysiprosessin kulkua ja tulosten muotoutumisprosessia aineiston analyysi-alaluvussa. Luvun lopuksi tuon esille, miten huomioin tutkimukseni kannalta keskeisiä eettisiä periaatteita ja siihen liittyviä erityisiä eettisiä kysymyksiä. Viidennessä ja kuudennessa luvussa käsittelen aineistosta tekemistäni tulkinnoista muotoutuneita tuloksia. Ensin tarkastelen viidennessä luvussa kategorisointiin sisälty-viä diskursseja. Sitten tuon kuudennessa luvussa esille näkemyseni siitä, millaisia osal-lisuuden mahdollisuuksia nämä diskurssit tuovat ilmi. Tutkimukseni lopuksi seitsemän-nessä luvussa kokoan tutkimustuloksissa näyttäytyviä keskeisiä johtopäätöksiä ja poh-din mitä merkityksiä tuloksillani on.

2 Teoriatausta ja keskeiset käsitteet

2.1 Sosiaalinen konstruktioismi

Tutkimukseni taustateoria on sosiaalinen konstruktioismi. Tutkimuksessani käsittelyssä olevissa kategorisoinneissa on kyse konstruktioista, joita rakennetaan yhä uudelleen ja uudelleen sosiaalisen toiminnan kautta. Se miten koemme ympäröivän maailman, vaikuttaa siihen, miten määrittelemme ympärillämme olevia ilmiöitä ja mitä mahdollisuuksia sekä haasteita näemme ympäröivässä maailmassa. Dominoivat käsitykset saavat usein paljon painoarvoa ja jättävät muut vaihtoehtoiset selitykset ja käsitykset vähemmälle huomiolle. Tieto tuottaa valtaa ja toisaalta valta tuottaa tietoa. Konstruktioisessa vaihtoehtoja huomioivassa sosiaalityössä on tavoitteena voimaannuttava, eriarvoisuutta kitkevä ja reflektiivinen työskentely. Tällöin asiakastyössä on olennaista neuvotteleva vuorovaikutus, jonka tarkoituksena on nähdä ongelmien olevan erillään ihmisen identiteetistä. (Parton & O'Byrne 2000, 16–18, 33–34, 46.) Konstruktioistinen työote on vahvasti läsnä myös sosiaalisen kuntoutuksen käytännöissä. Se näyttäytyy esimerkiksi dialogiin pyrkivässä ja kokonaisvaltaisessa työskentelytavassa, jossa nuorta kuullaan ja hänen mielipiteitään huomioidaan kun mietitään yhdessä mitkä kuntouttavat palvelut hänelle sopisivat. On kuitenkin tärkeää huomioida, että nuorten tilanteita ja heille sopivia tukitoimia määrittelevä työskentely ei ole aina dialogista.

Sosiaalisella konstruktioismilla on tiiviit yhteydet diskurssianalyysiin ja näin ollen se soveltuu luontevasti taustateoriakseni. Diskurssianalyttinen tutkimus nojautuu monilta osin konstruktioistiseen tapaan hahmottaa maailmaa. Tutkimuskohteena olevat kielelliset prosessit tuovat ilmi sosiaalisen todellisuuden ja vuorovaikutuksen rakentumista. (Jokinen 1999, 39–41.) Valitsemaani diskurssianalyttinen näkökulma on erityisesti sidoksissa ontologiseen konstruktioismiin. Ontologisessa konstruktioisissa tutkijan mielenkiinto ei kohdennu kokonaisuudessaan kieleen, vaan tekstin ja puheen taustalla nähdään olevan diskurssien ulkopuolelle jääviä ajatusmaailmoja, jotka paikantuvat esimerkiksi yhteiskunnan instituutioihin tai ihmisten kokemuksiin. Tällöin diskurssianalyysillä pyritään selvittämään, miten kyseisiä maailmoja tuodaan näkyviksi kielellisissä käytännöissä. (Juhila 1999, 162–163.)

Sosiaaliset ongelmat ja yksilöiden kokemat vaikeudet nähdään konstruktionismissa kielellä ja puheella konstruoituina näkemyksinä. Näillä näkemyksillä oikeutetaan toiminnan suuntia. Esimerkiksi arkipäiväinen asioiden kategorisointi määrittää näkökulmia, joita otetaan ja joiden ohjaamana toimitaan. Yhteiskunnassa hyväksytyimpiä ovat näkökulmat, joita pidetään laaja-alaisesti moraalisesti oikeina. Näiden näkökulmien muuttaminen edellyttää, että ne tulevat kielellisesti esiintuoduiksi ja hyväksytyiksi vuorovaikutuksen kautta. Kielen ja puheen avulla välitetään tietoa ja tuotetaan tietoa vuorovaikutusprosesseissa. Uudenlainen puhe konstruoi uudenlaisia käsityksiä sosiaalisesta maailmasta ja konstruoi näin ollen myös uudenlaisia identiteettejä. (Parton & O'Byrne 2000, 17–18.)

Konstruktionistiseen teoriaan liitetään postmoderni ajattelu, joka korostaa, että ei ole olemassa vain yhtä totuutta, vaan kaikki sosiaaliset ilmiöt ovat ajasta, paikasta ja puhujasta riippuvaisia. Näin ollen maailma hahmottuu kunkin henkilökohtaisen kokemusten ja tavoitteiden kautta ja täysin objektiiviset kannanotot ovat mahdottomia. Tulkinnat sosiaalisista ilmiöistä tehdään yhteiskunnan kulttuuristen ja moraalisten sääntöjen rajaamina. (Parton & O'Byrne 2000, 47–50.) Sosiaalisista ilmiöistä tehtyjen tulkintojen rajaamana toteutetaan myös yhteiskunnan järjestystä ja moraalisia sääntöjä. Näiden toteuttamiseen tarvitaan sosiaalisia ilmiöitä konkretisoivaa luokittelua, eli kategorisointia. Ihmisillä on jatkuva tarve luokitella itseään ja toisia ja tällä tavalla luodaan konstruktioita, jotka määrittävät sitä, miten ja miksi toimimme jokapäiväisessä elämässämme. (Juhila 2004, 259–262.)

Konstruktionismi on sidoksissa sosiaalisten ongelmien tulkitsemiseen. Yleisesti sosiaalisen ongelman voidaan nähdä olevan yksilön toteuttama tai ympäristössä ilmenevä ei-toivottava tila. Tulkintaeroja on siinä, mistä ongelmat johtuvat ja kuinka ongelma voidaan ratkaista. Ongelmien on nähty johtuvan esimerkiksi yksilöiden moraalista vajeista tai psykososiaalisesti opituista persoonan piirteistä. Lisäksi on voitu tulkita, että ongelmilla on kulttuurinen syntyperusta. Tällöin ongelmien muodostumisen on nähty olevan yhteydessä yksilön tai ryhmän syrjintään, sosioekonomiseen taustaan tai kulttuurin ominaispiirteisiin. Myös sosiaalipolitiikan piirteisiin ja yhteiskunnan systeemeihin on kiinnitetty huomiota näissä selitysmalleissa. (Gambrill 2013, 120–121.)

Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella on oma yhteiskunnallinen paikkansa, jonka täyttäminen voi sisältää ristiriitaisuuksia. Sitä toteutetaan poliittisten, hallinnollisten ja lainsäädännöllisten reunaehtojen asettamissa rajoissa. Työntekijöiden kategorisoinnit nuorista vaikuttavat siihen, millaisina heidän mahdollisuutensa elämäntilanteidensa parantamiseen nähdään. Työntekijät hahmottavat kategorisoinnin kautta esimerkiksi jonkun nuoren pärjäämistä ja toisaalta jonkun tilanteen huononemista. Lisäksi työntekijät voivat selittää käsityksillään nuoren syveneviä ongelmia tai kohentunutta elämäntilannetta. Konstruktivistinen ajattelu korostaa monipuolista ja eri näkökulmia huomioivaa tietopohjaa sekä tuo esille tiedon ja kielenkäytön relatiivisuuden (Eskola & Suoranta 1998, 139–143).

Työntekijöiden käsitysten kriittinen arviointi on tärkeää, koska on tarpeellista tiedostaa sosiaalisessa kuntoutuksessa käytettyjen työmenetelmien merkityksiä. Käsitysten sisältämän tiedon pätevyyttä voidaan perustella tietoväittämällä. Totuutena pidettyä tietoa perustellaan esimerkiksi tiedon lähteen auktoriteettiasemalla, menetelmän suosiolla tai kokemustietoon perustuvilla todisteilla. Totuutena pidetty tietoväittäjä voidaan kuitenkin haastaa, kun sitä tarkastellaan eri näkökulmista. Esimerkiksi kokemustiedolla on paikkansa kehitystyössä, mutta se ei voi olla yksinään lopullisten toimintatapojen perustana. Kun omaksuu tietoa, on hyvä miettiä kuinka hyvin se soveltuu omaan työskentely-ympäristöön. Tiedon käyttöarvon selvittämiseksi on tärkeää tiedostaa, millaiseen tarpeeseen ja millä ehdoilla tieto on tuotettu. Lisäksi jotta tiedolla olisi arvoa, sille tulee olla vertailukohtia ja tieteellisesti todistettuja tuloksia toimivuudesta. (Pirttilä-Backman & Keso 1998, 48–51; Gambriell 2013, 72–79, 86–90.)

Sosiaalista kuntoutusta toteutetaan kontekstissa, jota ohjaavat monet eri tekijät. Esimerkiksi lainsäädännöstä tekemiinsä tulkintoihin perustuen työntekijä toisaalta tukee ja toisaalta kontrolloi asiakkaitaan. Tämä kaksijakoinen rooli on haasteellinen syrjäytymistä ja syrjintää vastustavan periaatteen kannalta. Jos käytännön menetelmissä ei huomioida näitä vaikutuksia, voidaan hyväksyä näkemyksiä, jotka rajaavat ja ehdollistavat asiakkaiden auttamista. (Parton & O'Byrne 2000, 35–39; Gambriell 2013, 118.) On tärkeää kuitenkin huomioida, että kontrolloinnilla voi olla myös myönteisiä seurauksia. Nuorta kontrolloiva toiminta voi auttaa nuorta pääsemään eteenpäin jumiutuneesta tilanteesta, mikäli työntekijän ja nuoren välinen yhteistyö perustuu dialogiin ja luotta-

mukseen. Tuki ja pakko vuorottelevat nuoren ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa ja ovat usein myös samanaikaisesti läsnä olevia. (Määttä ym. 2016.)

2.2 Asiakkaiden kategorisointi sosiaalisessa kuntoutuksessa

Kategorisoinnilla tarkoitetaan asioiden nimeämistä ja luokittelua. Ihmisten väliseen vuorovaikutukseen kuuluu olennaisena luokittelujen ja ryhmien muodostaminen. Ilman luokittelua olisi mahdotonta luoda järjestelmällisiä ja toimivia yhteiskuntia. Kategorioilla jäsennetään todellisuutta antamalla asioille merkityksiä, jotka ovat sidoksissa moraalisen ja kulttuurisen tietoon. Kategoriat merkityksineen ovat sidoksissa konstruktionistiseen perustaansa. Kategorioiden kautta tuotetun moraalisen ja kulttuurisen tiedon avulla rakennamme yhteisesti jaettua tietoa. Koska kategoriat ovat sidoksissa aikaan ja paikkaan, niiden sisältö vaihtelee. Kategoriat elävät arjen käytäntöjen muu-
toksissa. (Jokinen ym. 2012, 18–19, 46–51.)

Yhteiskunnan valtahierarkiat ovat luoneet ja luovat erilaisia kategorioita yhteiskuntien sisälle. Kategorisointi yhdenmukaistaa ja yksinkertaistaa ihmisten asemitumista yhteiskunnassa. Todellisuudessa ihmisen asemaa rakentavat lukuiset eri risteävät tekijät, kuten sukupuoli, ikä, kyvykkyys, kansalaisuus ja sosioekonominen tilanne. (Busche ym. 2012, 7; McCall 2005, 1772–1773, 1780–1781.) Kategorioiden nimeämisessä ja käyttöön otossa on aina valinnanvaraa. Sillä millaisia kategorioita valitaan käyttöön ja millaisessa asemassa oleva ihminen niitä ottaa käyttöön on erilaisia seurauksia. Kategoriat muotoutuvat merkitykseltään erilaisiksi riippuen siitä kuka niitä käyttää ja missä tilanteessa. (Jokinen ym. 2012, 19.)

Instituutioissa tuotetut kategoriat ovat erityisen merkityksellisiä seurauksiltaan ja tämän vuoksi niiden tutkiminen institutionaalisissa konteksteissa, kuten sosiaalisessa kuntoutuksessa on erityisen tärkeää. Instituutioiden sisällä muodostetaan sekä asiakasta että työntekijää määritteleviä kategorioita. Näiden kategorioiden avulla määritellään, mitkä ovat osapuolien oikeudet ja velvollisuudet eri kohtaamistilanteissa ja mitä päämääriä työskentelyllä on. Instituutioissa muotoutuneet kategoriat on tarkoitettu

tuottamaan ja ylläpitämään sosiaalista järjestystä. Asiakkaalla on toisaalta oikeus tiettyihin palveluihin, mutta se lisäksi hänellä on myös velvollisuuksia. Kategoriat auttavat määrittämään työnjakoa organisaation sisällä ottamalla kategoriseen käsittelyyn tietyn osa-alueen asiakkaan elämästä. Työntekijällä on puolestaan oikeutensa ja velvollisuutensa toimiessaan palveluja järjestävän organisaation edustajana sen käytäntöjen ja rutiinien mukaisesti. (Jokinen 2012, 228–229.)

Asiakkaita määritellään sosiaalisessa kuntoutuksessa usein sosiaalisten ongelmien kautta. Sosiaaliset ongelmat ovat laaja-alaisesti yhteiskunnassa havaittuja ja huolta aiheuttavia ongelmia, joihin nähdään olevan tarpeen puuttua. Yleensä näiden ongelmien ratkaiseminen on instituutioiden, kuten sosiaalihuollon tehtävä. Asiakkaat voivat määrittyä esimerkiksi joko yhteistyökykyisiksi tai hankaliksi. Tämän kaltainen ongelmien kategorisointi on hyvin yksilökeskeistä ja usein leimaavaa, määrittelee se niitä subjektiivisia ominaisuuksia, joilla on osansa ongelmien synnyssä. (Jokinen 2012, 248–252.) Instituutioissa käyttöön otettavat kategoriat voivat olla luonteeltaan tiukasti asiakasta määrittäviä tai sitten ne voivat olla joustavampia ja muuntuvia. Instituutioiden käytännöissä asiakkaan kategorisointi ei ole aina selkeä ja rajattu prosessi, vaan se voi sisältää useita tapaamisia ja neuvotteluja, joissa pohditaan kuinka jonkin asiakaskategorian määrittäykset sopivat tilanteeseen. Kategorioista voidaan neuvotella hienovaraisesti. (Jokinen 2012, 228–230, 234–235.)

Anna-Liisa Lämsä (2009, 175–178) tuo esille lasten ja nuorten syrjäytymistä käsittelevässä väitöskirjassaan näkemyksen kategorisoinnin merkityksistä. Lämsän mukaan on tärkeää käyttää luokiteltuja asiakastyyppejä, jotta yksilöllisiin palvelutarpeisiin voitaisiin vastata mahdollisimman tehokkaasti. Asiakkuus sisältää runsaasti kategorisoivaa luokittelua ja asiakkaiden elämäntilanteisiin liittyvää nimeämistä. Asiakkaiden jaottelulla pyritään tuomaan esille eroja, jotka vaikuttavat asiakkaiden palvelutarpeisiin. Osa asiakkaista on paljon tukea tarvitsevia ja osalle sen sijaan riittävät vähäisemmätkin tukitoimet. Jos asiakkuuksien kategorisointia välteltäisiin, monen tuen tarpeeseen vastaaminen viivästyisi ja asiakkaiden tilanteet voisivat muuttua entistä vaikeammiksi ja ongelmat syvemmiksi.

Asiakastyypin kategorisointi jäsentää sosiaalista kuntoutusta määrittävää todellisuutta ja tuo esille sen toteuttamisen lähtökohtia. Tärkeää on kuitenkin huomioida,

että luokitellut asiakastyypit - tai ryhmät ovat lähtökohta työskentelylle, mutta siitä eteenpäin on tärkeää huomioida yksilöllinen vaihtelu asiakasryhmien ja yksittäisten nuorten tilanteissa. Jotta nuoria samankaltaisiin ryhmiin yksinkertaistavat kategorisoinnit tulisivat haastetuiksi, työntekijän tulee olla sensitiivinen ja toimintansa motiiveista tietoinen tehdessään havaintoja ja vaikuttaessaan erojen näkyville tuomisessa. Sosiaalisessa kuntoutuksessa onkin tärkeää hyödyntää eroja kunnioittavaa sensitiivistä etiikkaa, jolla tarkoitetaan työskentelytapaa, jossa huomioidaan asiakkuuksien yksilöllistä monimuotoisuutta. Eroja kunnioittava sensitiivinen etiikka tuo esille ihmisten ja yhteisöjen sidokset yhteiskunnallisiin, poliittisiin ja organisatorisiin konteksteihin asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa. Näin ollen sensitiivinen kuntoutustyö vaatii työntekijältä arvo-osaamista, joka huomioi nuorten moninaisuutta ja sen osallisuutta edistäviä vaikutuksia. (Laitinen & Kemppainen 2010, 145, 172–175.)

Sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden tekemiin kategorisointeihin sisältyy väistämättä valtaulottuvuus. Nuorten yhteiskunnallisen hallinnan pyrkimykset ovat muodoltaan diskursiivisia. Hallinnan päämäärät ja keinot tulevat näkyväksi kielellä käsitteellistetyissä kategorisoinnin muodoissa. Hallitseminen tulee mahdolliseksi, kun hallittavaa yksilöä luokitellaan ominaispiirteineen elämänympäristöönsä kiinnittyneenä. Hallinnan kieli pyrkii tarkastelemaan erityisiin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja yksilöllisiin tekijöihin kohdentuvia suunnitelmia ja päämääriä. Hallinnan ”välineillä” eli teknologioilla pyritään muun muassa vaikuttamaan ja normalisoimaan ihmisten käyttäytymistä ja pyrkimyksiä. Tällä alueella hallinta sisältää moninaisia säätely- ja suostuttelusuhteita. (Miller & Rose 2010, 48–53.)

Asettaessaan nuoria kategorioihin työntekijät määrittävät nuorten identiteettejä ja ovat näin ollen mukana rakentamassa nuorille sosiaalisia identiteettejä. Ihmiselle rakentuu sosiaalinen identiteetti kun hän asettaa itsensä tai jotkut muut asettavat hänet tiettyyn kategoriaan, johon liitetään tiiviisti tiettyjä ominaisuuksia ja toimintaoletuksia. Tällöin usein jo kategorian nimeäminen luo ennako-oletuksia siitä millainen kategorisoitu ihminen on ja miten hän toimii. Vakiintuneita sosiaalisia identiteettejä ja niiden toimivuutta testataan jatkuvasti vuorovaikutustilanteissa. Silloin kun valittu kategoria on vuorovaikutustilanteen eri osapuolten hyväksymä ihmisten kohtaamiset sujuvat hyvin. Sen sijaan jos valittu kategoria liittyy ihmiseen voimakkaasti negatiivisia ominaisuuksia ja oletuksia käyttäytymisestää muodoutuu pulmatilanteita, jotka tuottavat ihmi-

sille leimattuja identiteettejä. Nämä pulmatilanteet kuitenkin myös mahdollistavat vastapuhetta, jolla tarkoitetaan vakiintuneiden kulttuuristen kategorioiden ja niihin liittyvien käytäntöjen arviointia ja uudelleenmäärittelyä. Vastapuhe on usein sanallista vuorovaikutustilanteissa käytävää hienovaraista neuvottelua, jossa kyseenalaistetaan leimattuja identiteettejä tuomalla esiin vaihtoehtoisten identiteettien mahdollisuuksia. (Juhila 2004a 23–29.)

Leimatut identiteetit ja toisaalta niitä kyseenalaistava vastapuhe näyttäytyvät työntekijöiden kategorisoinneissa nuorista ja heidän tilanteistaan. Nuorten asiakkaiden kategorisointi perustuu eri asiakasryhmiin liitettäviin ilmiöihin, kuten siihen kuka määrittellään syrjäytyneeksi institutionaalista näkökulmasta katsoen. Jaottelu kategorioihin edustaa valtaa ja vallitsevaan arvomaailmaan sidoksissa olevia moraalisia käsityksiä. Tämä asettaa väistämättä rajoituksia asiakkaan kohtaamistilanteeseen. Tällainen luokittelu on suuntaamassa niitä määrittelyjä, joita asiakastyössä tehdään. Asiakas nähdään usein korostetusti erityispiirteidensä kautta, esimerkiksi nuori voidaan nähdä ensisijaisesti koulupudokkaana. Nämä erityispiirteet tulkitaan helposti ensisijaisesti elämäntilanteeseen negatiivisesti vaikuttavien asioiden kautta. Näin ollen on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kuinka suuri merkitys asiakkaalle on sillä, miten hän tulee kohdatuksi. (Pohjola 2010, 30–35; Juhila 2014, 205–211.)

Sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden on tärkeää nähdä nuoret kategorioiden takana. Kaikilla heistä ei ole saman sisältöinen ja samalla tavoin rakentuva elämä. Voimakkaan kategorisoinnin kohteeksi joutuminen voi latistaa yksilön oman elämänsä toimijasta, passiiviseksi toiminnan kohteeksi, jonka osallisuuden mahdollisuudet ovat heikot. (Laitinen & Kemppainen 2010, 153–155.) Näin ollen sosiaalisessa kuntoutuksessa on tärkeää tunnistaa nuoruuden erityislaatuisuus. Vain nuorten erityisiä elämäntilanteita, tarpeita ja vahvuuksia tunnistamalla on mahdollista tukea nuorten voimavaroja. (Palola ym. 2012a, 68–69; 2012b, 314.) On tarpeen tiedostaa, että kategorisointi on erittäin tärkeää palvelutarpeiden tunnistamisen ja nimeämisen kannalta. Nuoret ovat kuitenkin oma erityispiirteinen, moninainen ryhmä, eikä heitä voi nähdä samanlaisina kuin vaikkapa ikääntyneitä pitkäaikaistyöttömiä. On huomioitava, että jokaisen erityispiirteisen ryhmän sisällä on ainutlaatuisia yksilöitä.

2.3 Osallisuus sosiaalisessa kuntoutuksessa

Osallisuuden edistäminen on tärkeä päämäärä nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa. Lisäksi osallisuus on vahvasti esillä yhteiskunta- ja sosiaalipoliittisissa keskusteluissa. Käsitteenä osallisuus on laajalti käytetty ja moniulotteinen. Osallisuuskeskusteluissa korostetaan muun muassa asiakaslähtöisyyttä, osallistuvaa kansalaisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä valtaistumista ja voimaantumista. Ennen kaikkea osallisuuden voi nähdä olevan osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohta, koska sillä tarkoitetaan kokemusta kiinnittymisestä yhteiskuntaan ja mahdollisuutta toimia ja vaikuttaa erilaisissa yhteisöissä. Osallisuus toteutuu yksilön vuorovaikutussuhteissa eritasoisin yhteisöihin, kuten ystäviin, perheeseen ja yhteiskuntaan. Osallinen ihminen pystyy vaikuttamaan elämänolosuhteisiinsa ja sosiaalisiin verkostoihinsa sekä toteuttamaan valinnanvapautaan. (Kivistö 2014, 42, 51; Kiilakoski ym. 2012, 14–16.) Käytännössä osallisuus voi jäädä retoriikan tasolle. Sitä tuodaan esille monissa yhteyksissä ja monenlaisessa toiminnassa, mutta sen toteutuminen nuoren kuntoutusprosessissa voi jäädä vajaaksi. (Laitila 2010; Laitinen & Niskala 2013, 10–14; Pohjola 2017.)

Osallisuuden lähikäsitteenä voidaan pitää osallistumista. Suomalaisissa määrittelyissä osallisuus (*involvement*) tulkitaan laajemmaksi sisällöltään kuin osallistuminen (*participation*) (mm. Särkelä 2009, Laitila 2010.) Osallisuuteen liittyvät käsitteinä myös voimaantuminen tai valtaistuminen (*empowerment*), sitoutuminen (*engagement*), yhteistoiminta (*collaboration*), kumppanuus (*partnership*) ja vaikuttaminen (*influence*). (Leemann & Hämäläinen 2016, 587.) Osallistumiseen sisältyy mahdollisuus toimia muiden kanssa aktiivisena kansalaisena. Tällöin voi vaikuttaa esimerkiksi oman elinympäristönsä kehittymiseen ja edistää omia tavoitteita tai tukea muita toteuttamaan tavoitteitaan. Lisäksi osallistuvalla ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon ja edistää tällä tavalla yhteiskunnan tasa-arvoisuutta. Osallistuvalla ja osallisella ihmisellä on paremmat mahdollisuudet saada äänensä kuuluville kuin syrjään jääneellä. Osallistuva ihminen kokee, että hänellä on aitoja vaikuttamisen mahdollisuuksia. (Juhila ym. 2017, 36–37.) On kuitenkin tärkeää huomioida ilman osallisuuteen keskeisesti kuulu-

vaa yhteiskuntaan ja yhteisöihin kuulumisen tunnetta, osallistuminen jää vajaaksi (Närhi ym. 2013, 115–116).

Osallistuminen ja osallisuus ovat usein keskeinen osa sosiaalista kuntoutusta. Kuntoutuksen tavoitteet määrittelevät sitä, miten osallistuminen toteutuu kunkin nuoren kohdalla. Sosiaalisen kuntoutuksen päämääränä on edistää kaikkien nuorten tasavertaisia mahdollisuuksia integroitua niihin yhteiskunnan vuorovaikutussuhteisiin toimintoihin ja rakenteisiin, jotka muodostavat perustan mielekkäälle elämälle. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 57.)

Sosiaalisen osallisuuden edistäminen on yksi olennainen osa sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalinen osallisuus tarkoittaa tiivistetysti osallistumismahdollisuuksia taloudelliseen, poliittiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen toimintaan sekä instituutioihin, joilla on merkitystä ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Sosiaalisessa osallisuudessa on keskeistä yhteiskunnan marginaalissa olevien ohjaaminen osaksi palvelujärjestelmää. Sosiaalisen osallisuuden edistäminen on arvotavoite sellaisenaan ja keino torjua syrjäytymistä sekä edistää oikeudenmukaista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa. Sosiaalista osallisuutta voidaan edistää eri palveluvaihtoehtojen saatavuudella ja saavutettavuudella sekä osallistavilla menetelmillä ja toiminnalla. Erityisesti heikoimmassa asemassa olevien asiakkaiden palveluihin pääsyn helpottaminen ja matalan kynnyksen palvelutarjonta lisäävät sosiaalista osallisuutta. (Leemann & Hämäläinen 2016, 589–590.) Matalan kynnyksen palveluilla voidaan tavoittaa asiakkaita, jotka jäävät tai ovat vaarassa jäädä palvelujärjestelmän ulkopuolelle (esim. Törmä 2009; STM 2012).

Päivi Rouvinen–Wilenius (2013) korostaa osallisuuskäsitteen määritelmässä osallistumisen mahdollistamaa tunneperustaa ja yhteenkuuluvuuteen pohjautuvaa kokemusta, jossa ihminen voi vaikuttaa itseään ja ympäristöään koskeviin asioihin ja toimia siinä aktiivisesti ja sitoutuneesti. Osallistuminen on prosessi ja keino sosiaalisen osallisuuden edistämiseksi, ja se voi olla osa tunneperäistä kokemusta sosiaalisesta osallisuudesta. Sosiaalinen osallisuus vaihtelee kokemuksena henkilöiden välillä. Objektiiivisesti katsottuna sama tilanne voi tarkoittaa hyvinkin erilaisia henkilökohtaisia osallisuuden ja osattomuuden kokemuksia. Näin ollen on olennaista huomioida, että osallisuus on yksilöllinen kokemus ja se vaihtelee, minkä tasoisella osallistumisella ihmiset kokevat olevansa osallisia eri elämänvaiheissaan. Joillekin osallisuuden kokemukseen riittää osallistu-

minen johonkin mieluisaan toimintaan, kuin taas joku toinen tarvitsee aktiivisempaa osallistumista ja vaikuttamista moneen suuntaan. (Särkelä–Kukko 2014, 39, 48–49; Nieminen 2018, 17–18; Raivio 2018, 101,104.) Osallisuutta mahdollistava sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosessi vahvistaa nuoren aktiivista roolia ja omaehtoista osallisuuden kokemusta.

Sosiaalisen kuntoutuksen piirissä asiakasosallisuus on tärkeää. Asiakasosallisuuden toteutuminen edellyttää, että asiakkaalla on aito mahdollisuus vaikuttaa oman palveluprosessin suunnitteluun, järjestämiseen, kehittämiseen ja arviointiin. Asiakas voi osallistua palveluun olematta osallinen sen eri vaiheissa. Asiakasosallisuudessa voidaan painottaa eri asioita riippuen siitä, missä ympäristössä sitä toteutetaan. Asiakasosallisuuden lähtökohdista on säädetty useissa laeissa, joista keskeisiä ovat nuorten sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta kuntalaki (365/1995) ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista(365/1995) sekä sosiaalihuoltolaki(1302/2014). Lisäksi valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) on laatinut suosituksen, jonka mukaan julkisten palvelujen tulee tarjota asiakkaille mahdollisuus osallistua oman palvelusuunnitelmansa tekemiseen. (Leemann & Hämäläinen 2015, 1–2.)

Asiakasosallisuuden toteuttamiseksi asiakkaalla on lähtökohtaisesti mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua itselleen sopivien palvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen (Juhi-la 2017, 36–39). Paljon tukea tarvitsevien nuorten näkökulman huomiointi jää kuitenkin usein marginaaliin tutkimuksessa, käytännön toiminnassa, palvelujen kehittämisessä ja päätöksenteossa. Aaltosen, Bergin ja Ikäheimon (2015,129–130) nuorten syrjäytymistä ja asemaa palvelujärjestelmässä käsittelevässä tutkimuksessa tuotiin esille tärkeä havainto siitä, että palvelut eivät vastaa niiden nuorten tarpeisiin, jotka eivät ole työ- tai opiskelukykyisiä alentuneen toimintakyvyn vuoksi. Tämän tutkimuksen mukaan näille nuorten tilanteiden parantamiseksi on olennaista tarjota heille muita kuin työnhakuun ohjaavia ja työllistymistä edistäviä palveluita. Nuoret haluavat päästä eteenpäin elämässä ja hoitaa itsensä ”kuntoon”. Nuorten toiveiden mukaan ongelmia ehkäisevän työn rinnalla on tärkeää olla myös kuntouttavaa ja korjaavaa toimintaa, joka tarjoaisi aidon mahdollisuuden päästä mukaan työmarkkinoille. Tämä tutkimus tuo esiin, että kuntouttavaa työtä rajoittavat vahvasti palveluiden reunaehdot, kuten työntekijäresurssit sekä asiakkaiden kanssa työskentelyyn käytettävissä olevan ajan ja kustannusten rajat.

Nuorten kohdalla osallisuuden edistäminen edellyttää heidän yksilöllisten tarpeidensa ja tavoitteidensa tunnistamista. Tämä tunnistustyö sisältää valmiita kategorioita ja toisaalta se tuottaa ja nimeää uudelleen nuorten tilannetta kartoittavia kategorioita. Asiakastyyppejä sekä eri elämäntilanteissa olevien nuorten vahvuuksia ja haasteita nimeävät kategoriat ovat avuksi, kun ammattilaiset ohjaavat nuoria heitä parhaiten auttavien palveluiden pariin ja näin ollen pyrkivät parantamaan heidän osallisuuden mahdollisuuksiaan. Kategorisoinneilla määritellään nuorten identiteettiä ja asetetaan ikään kuin kehykset heidän toimijuudelleen sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 38–39; Juhila 2004a, 23–24.) Joissakin tilanteissa kategorisoinneilla luodaan vahvoja käsityksiä siitä, millaisia nuoret ovat ja toisinaan ne määrittelevät nuoria väljemmällä, vaihtoehdolle tilaa jättävällä tavalla. Näillä erilaisilla kategorisoinnin tavoilla määritellään sitä millaista osallisuutta nuoren tilanne mahdollistaa.

3 Sosiaalinen kuntoutus

3.1 Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohdat

Sosiaalinen kuntoutus sisällytetään yleensä osaksi kuntoutuksen nelijakoa, johon kuuluvat sen lisäksi lääkinnällinen, ammatillinen ja kasvatuksellinen kuntoutus. Sosiaalisen kuntoutuksen määrittely on ollut väljää ja laaja-alaista. Siihen sisältyy monimuotoista sosiaalista toimintaa, jonka ydintavoitteena on edistää ihmisen mahdollisuuksia aktiiviseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Sosiaalisen kuntoutuksen kehitys on ollut hitaampaa kuin muiden kuntoutuksen osa-alueiden, jotka määrittyvät monelta osin käytännön toimenpiteiden ja palveluiden kautta. (Puromäki ym. 2017, 11; Väisänen 2018.)

Suomessa sosiaalisen kuntoutuksen määrittely alkoi, kun kuntoutus jaettiin yhteiskunnallisissa keskusteluissa 1960-luvulla lääkinnälliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Tuolloin sosiaalisen kuntoutuksen sisällön määrittely jäi kuitenkin vielä suppeaksi ja ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus nähtiin osin päällekkäisinä. (Niemi 1974 12; Niemi 1975, 5; Haimi & Kahilainen 2012, 42.) Laajemmin sosiaalista kuntoutusta on määritelty Suomessa 1970-luvulta alkaen, kun sosiaalinen kuntoutus liitettiin osaksi kuntoutuksen nelijakoa. Vuonna 1973 järjestettiin sosiaalisen kuntoutuksen seminaari, jossa käsitettä pyrittiin määrittelemään yksityiskohtaisemmin. Seminaarissa keskiössä oli muun muassa pohdinta siitä, miten vammaisia ihmisiä voidaan auttaa sopeutumaan ympäristöönsä, ja toisaalta miten ympäristöä voidaan muuttaa vammaisille sopivammaksi. (Niemi 1975, 6–7; Haimi & Kahilainen 2012, 43.)

Erytisesti sosiaalisen kuntoutuksen käsite nousi esille maassamme 1980-luvulta alkaen. Vuonna 1982 International Finnish National Committee järjesti sosiaalista kuntoutusta käsitteleviä neuvottelukokouksia, joissa työskenteli työryhmiä, joiden tavoitteena oli tarkentaa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellistä sisältöä. Neuvottelukokousten työn tuloksena muotoutui määritelmä sosiaaliselle kuntoutukselle: ”Sosiaalinen kuntoutus on ympäristösidonnainen prosessi, jonka tavoitteena on sosiaalinen toimintakyky. Prosessin aikana pyritään minimoimaan ne toimintaesteet, joita esiintyy interaktiossa. Toisin sanoen yksilön kyky ja mahdollisuudet käyttää tai hyödyntää ympäristöä ja

sen palveluja optimoituu ja yksilö kasvaa integroidusti yhteisönsä tasavertaiseksi jäseneksi.” (Kiviniemi 1982, 4.) Työryhmissä käytyjen keskusteluiden perusteella pääteltiin, että sosiaalinen kuntoutus on yläkäsite kuntoutuksessa sekä toisaalta rinnakkainen ja vuorotteleva muiden kuntoutusmuotojen kanssa. Käsitteen tarkempaa paikkaa yhteiskunnassa ei kuitenkaan määritelty. (Kiviniemi 1982, 5–6.)

1990 ja 2000 luvuilla keskityttiin määrittämään sosiaalista kuntoutusta käymällä keskustelua siitä, mihin eri konteksteihin sosiaalinen kuntoutus kiinnittyy käytännössä. Tuolloin laajenivat huomattavasti kohderyhmät ja menetelmät, joihin sosiaalista kuntoutusta hyödynnettiin, mutta käsitteen tarkempi selventäminen jäi edelleen huomioidumatta. (Haimi & Kahilainen 2012, 44.) Merkittävä askel sosiaalisen kuntoutuksen sisällön konkreettiseen jäsentämiseen otettiin 2010-luvulla. Vuonna 2015 uudistettu sosiaalihuoltolaki sisällytti sosiaalisen kuntoutuksen osaksi sosiaalihuollon palveluja. (Puromäki ym. 2017, 11; Väisänen 2018.) Näin ollen Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301) määrittää keskeisesti sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöjä. Esimerkiksi lain 4 § ja 9 § mukaisten asiakkaan edun ja nuoren hyvinvoinnin seuraamisen ja edistämisen toteutuminen ovat keskeisiä tavoitteita kuntouttavassa työskentelyssä. Lisäksi lain 11 § neljäs kohta tuo esille, että sosiaalipalveluja on järjestettävä ”sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi.”

Sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen käytännössä kuuluu pääosin kunnan sosiaalihuollon vastuualueeseen. Sosiaalinen kuntoutus on laaja palvelujen kokonaisuus, jonka käytännön toteuttaminen vaihtelee kunnittain. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 7.) Sosiaalihuoltolain 17 § määrittää sosiaalisen kuntoutuksen sisältöä. Sen mukaan nuorten sosiaalinen kuntoutus on sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen piirissä annettavaa tehostettua tukea, jonka päämääränä on sosiaalisen toimintakyvyn parantaminen, syrjäytymisen torjuminen ja osallisuuden edistäminen. Kuntoutuksessa tuetaan nuorta pääsemään työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan ja jatkamaan niitä ehkäisemällä keskeyttämiä. Sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy:

- 1) sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen;
- 2) kuntoutusneuvonta ja -ohjaus sekä tarvittaessa kuntoutuspalvelujen yhteensovittaminen;

- 3) valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan;
- 4) ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin;
- 5) muut tarvittavat sosiaalista kuntoutumista edistävät toimenpiteet.

On tärkeää huomioida, että sosiaalihuoltolaki antaa vain yleiset suuntaviivat sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen. Konkreettisen kuntoutuksen sisällöt pyritään rakentamaan kuntoutujakohtaisesti asiakkaan ja asiantuntijoiden yhteistyöllä. Tavoitteena on, että sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosessia koordinoi nuorelle nimetty oma-työntekijä. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014,6).

Sosiaalisen ulottuvuuden huomioiva kuntoutustyö on vahvistunut 1990-luvulta lähtien vaikeasti työllistyviin huomiota kiinnittävien sosiaalipolitiikan muutosten myötävaikutuksesta. Erityisesti aikuissosiaalityössä on alettu korostaa syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien sosiaalisen osallisuuden tukemista. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 6–7; Väisänen 2018, 28–29.) Sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen on yksi sosiaalisen ulottuvuutta huomioivan kuntoutuksen keskeisistä lähtökohdista (Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301). Sosiaalinen toimintakyky rakentuu yksilön sosiaalisista taidoista ja kyvystä sopeutua sosiaaliseen toimintaan. Olennaisia sosiaaliseen toimintakykyyn vaikuttavia ominaisuuksia ovat kiinnostus ja kompetenssi sosiaalisten taitojen kehittämiseen, tavoitteellisuus sosiaalisessa toiminnassa sekä sosiaalisen toiminnan rajoitteiden tunnistaminen ja niihin vaikuttaminen. (Kannasoja 2018, 52–53.) Sirpa Kannasoja (2013, 200–204) käsittelee väitöskirjassaan nuorten sosiaalista toimintakykyä tuoden esille määritelmänsä käsitteestä: ”Sosiaalinen toimintakyky on sosiaalista toimintaa ohjaavaa yleistynyttä tulevaisuuteen orientoitunutta asennetta itseä ja muita kohtaan” Hän on jaotellut nuorten sosiaalisen toimintakyvyn ulottuvuuksiksi suunnitelmallisuuden, lojaaliuden ja itsevarmuuden, joiden tulkitsee ilmentävän ajankohdan ja kontekstin merkitystä sosiaalista toimintakyvyn määrittelyssä ja arvioinnissa.

Nykyisessä sosiaalisen kuntoutuksen tulkinnassa on keskeisessä asemassa sosiaalisen toimintakyvyn vahvistaminen sekä syrjäytymisen torjuminen ja osallisuuden edistäminen tavoitteina. Toisin kuin sosiaalisen kuntoutuksen aiemmat määrittelyt nämä eivät nyt korosta työllistymisen edistämistä. Tämän muutoksen voi tulkita niin, että sosiaali-

sella kuntoutuksella tavoitellaan monimuotoisempaa yhteiskunnallista osallisuutta, kuin aikaisemmin. (Väisänen, 2018,30; Kuntoutusportti 2016.)

Sosiaalisessa kuntoutuksessa asiakkaina olevilla nuorilla on erityisiä haasteita pärjätä elämässään ja kuntoutuksen tarkoituksena on tukea nuorta pärjäämään näiden vaikeuksien kanssa ja lievittää niitä (Juhila ym. 2017,19). Esimerkiksi mielenterveyden haasteissa tukeminen on keskeistä kuntouttavassa työssä. Tällaisessa kuntoutuksessa toimenpiteet ja hoito ovat usein toisiaan täydentäviä ja nuoret tarvitsevat arjessa selviytymiseen moninaista ja kokonaisvaltaista tukea. Nuorilla voi olla usein yhtäaikaisesti useita eri mielenterveyden häiriöiden oireita. Kuntoutuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen mielenterveyden häiriöstä kärsivälle nuorelle vaikuttaa eri oireiden vakavuusaste ja nuorta rajoittavat tekijät. (Kiviranta ym. 2016, 138–139.) Sosiaalista kuntoutusta ja toimintakykyä tukevaa apua mielenterveyden ongelmiin tarvitsevien elämäntilanteet ovat usein mutkikkaita ja tilanteiden ratkaisu edellyttää usein moniammatillista yhteistyötä (Salminen 2016, 383).

Kuntoutuksen suunnittelun ja toteutuksen tulee perustua nuoren toimintakyvyn ja palvelutarpeiden kokonaisvaltaiseen selvittämiseen. Sosiaalisen kuntoutuksen ydinajatuksena on kokonaisvaltaisen työskentelyn ensisijaisuus silloin, kun nuoren elämässä olevat ongelmat ovat kasautuneet ja pitkittyneet. Kuntoutuksen toteuttamisessa on huomioitava muun muassa pitkäaikaistyöttömyyden ja oppimishäiriöiden seurauksia sekä käytöshäiriöistä ja mielenterveysongelmista johtuvia kuntoutustarpeita. Sosiaalisen kuntoutuksen käytännön keskeisiä työskentelymuotoja ja työvälineitä ovat esimerkiksi yksilöllinen psykososiaalinen tuki, kotikäynnit, tuki asioimiseen, toiminnallisiin ryhmiin osallistuminen ja työtoiminta. Lisäksi kuntoutusprosessiin kuuluvat suunnitelman mukaiset palvelut ja tukitoimet. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 56–57.)

Sosiaalityön ohella Nuorisolain (21.12.2016/1285) sisältämät tavoitteet ovat kiinteästi yhteydessä sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen. Nuorisolain 3 § mukaan lain piirissä ovat alle 29-vuotiaat nuoret. Tähän lakiin perustuvien palvelujen tarkoitus on tukea nuorten itsenäistymistä ja aktiivista osallistumista sosiaaliseen toimintaan eri yhteisöissä sekä parantaa nuorten elinoloja. Lisäksi niiden keskeisenä periaatteena olevan sosiaalisen vahvistamisen päämääränä on nuorten elämänhallinnan parantaminen

ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Sosiaalinen vahvistaminen toteutuu käytännössä esimerkiksi nuorten työpajatoiminnassa. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 9.)

Sosiaalisella kuntoutuksella edistetään nuorten työmarkkinoille sijoittumista ja koulutukseen pääsyä tai tuetaan heidän arjen toimintakykyään ja elämänhallintaa, jos mahdollisuudet työllistyä avoimille työmarkkinoille ovat heikot. Nuoret tarvitsevatkin sosiaalista kuntoutusta erityisesti pitkäkestoisiin ja vakaviin elämänhallinnan ongelmiin (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 6, 9). Kuitenkin rajoitteena sosiaalisen kuntoutuksen toimenpiteeseen tai palveluun pääsulle voi olla nuoren päihde- tai mielenterveysongelma. Tällaisissa tilanteissa sosiaalisen kuntoutuksen työntekijät huomioivat päihdehuoltolain (17.1.1986/41) ja mielenterveyslain (14.12.1990/1116) asettamia ehtoja.

Sosiaalisessa kuntoutuksessa olevilla nuorilla osallisuuden kokemukset palveluprosesseissa ovat keskeinen elämänlaatua parantava tekijä (esim. Romakkaniemi, Lindh, Laitinen 2018). Asiakkaan aktiivinen ja voimaannuttava rooli kuntoutuksen kaikissa vaiheissa on lähtökohta osallistavalle työskentelylle (Juhila ym. 2017, 36–39). Tämä lähtökohda on kirjattu lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812), joka osaltaan määrittää reunaehdot nuorten oikeuksia kunnioittavalle työskentelylle. Sosiaalihuollon asiakaslain 4 § mukaan asiakkaan toivomukset ja mielipide sekä yksilölliset tarpeet on huomioitava. Lisäksi osallisuuden toteutumiseksi on tärkeää edistää lain 8 § mukaista osallistumista ja itsemääräämisoikeutta. Nuorella on oltava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa kuntouttavien palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen. Lain 10 § mukaan alaikäiselläkin nuorella on oltava mahdollisuus esittää mielipiteensä ikäänsä ja kehitystasoonsa sopivalla tavalla.

Tänä päivänä asiakkaiden ja ammattilaisten vastualueiden tarkastelu on keskiössä sosiaalipoliittisissa keskusteluissa. Yhteiskunnassa on meneillään paljon muutoksia ja tuovat mukanaan uudenlaisia diskursseja ja odotuksia työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa rooleista. Muutosten vaikutusten ymmärtäminen on tärkeää, jotta saisi syvemmän käsityksen sosiaalipalveluiden vastuunjakoja määrittelevistä käsityksistä. (Juhila ym. 2017, 35.) Nuorten tukeminen edistää vakaan ja turvallisen yhteiskunnan ylläpitämistä. Toisaalta yhteiskunta asettaa rajoitteita nuorten tukemiseen heidän tilanteisaan. Näin ollen työntekijöillä on rajalliset resurssit käytettävissä kuntoutustyöhön ja

nämä rajoitteet voivat kaventaa nuorten osallisuuden mahdollisuuksia. (Topo & Autti-Rämö 2016, 89–90.)

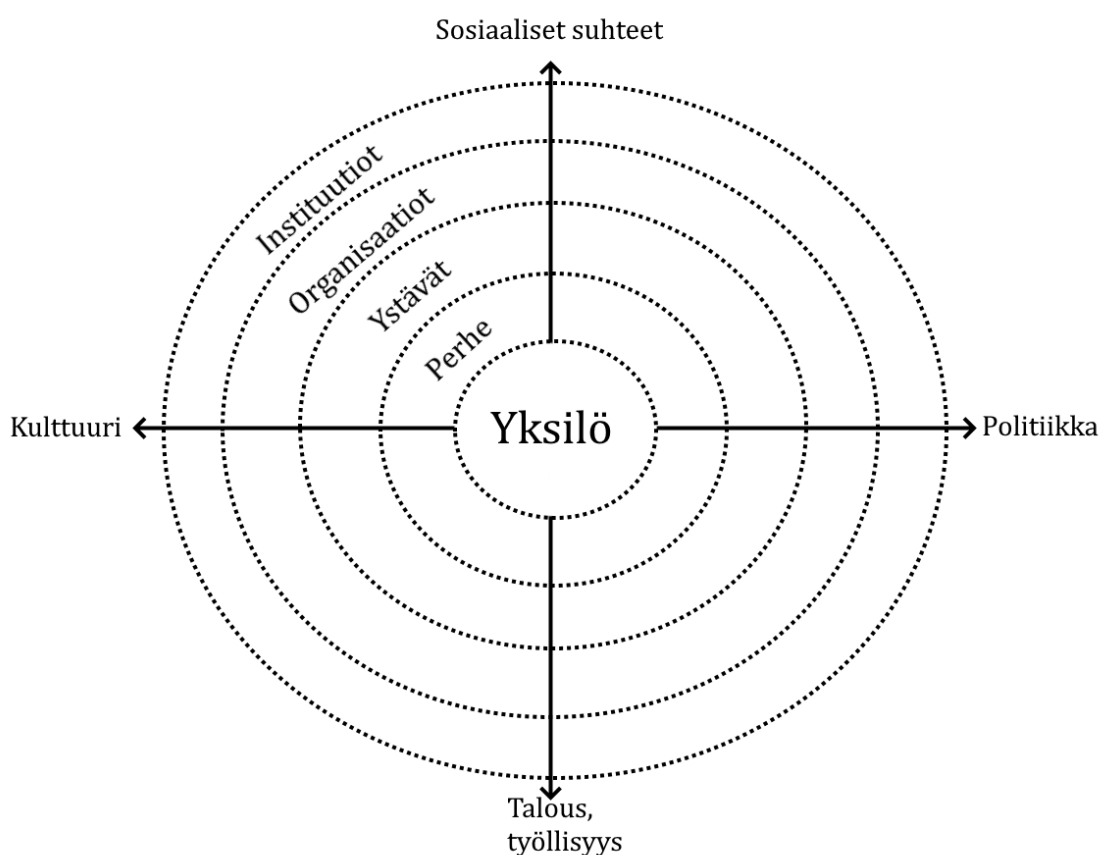
Työntekijöitä ja nuoria velvoittavat yhteiskunnalliset diskurssit vaikuttavat monin tavoin nuorten kanssa tehtävään kuntouttavaan työhön. Ne tuovat mukanaan sekä nuoria auttavia mahdollisuuksia, että nuorten elämäntilanteita vaikeuttavia haasteita ja ongelmia. Sosiaalisessa kuntoutuksessa työntekijät tasapainoilevat yksilöllisten tarpeiden huomiointin ja yhteiskunnan asettamien reunaehtojen välissä (esim. Aaltonen & Berg 2015). Tähän tasapainoiluun voi paikantua valta-asetelmia paljastavia diskursseja. Nuorten osallisuuden toteutumisen kannalta olisi tärkeää, että tämä tasapainoilu olisi mahdollisimman hyvin perus- ja ihmisoikeuksia toteuttavaa sekä nuoria osallistavaa ja arvostavaa. (Talentia, eettiset ohjeet 2018) Valta-asetelmat voivat myös edistää nuorten kuntoutumista, jos nuorten kohtaamiset sisältävät dialogista jaettua valtaa (Juhila 2014, 200, 238).

3.2 Sosiaalista kuntoutumista tukevia tekijöitä

Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tavoitellaan osallistumista ja asiakasosallisuutta sekä empowerment -ajatteluun kuuluvaa voimaantumista ja valtaistumista. Keskeistä nuorten sosiaalisen toimintakyvyn ylläpidon ja kehittymisen kannalta on se, että he tulisivat kuulluiksi yhteiskunnassa ja lähiyhteisöissään (Kannasoja 2013, 216). Kuntouttavan työskentelyn keskiössä on asiakkaiden osallistaminen ja toimijuuden edistäminen heidän elinympäristössään sekä yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen ja kunnioittaminen. Huono-osaisuuden seurauksena asiakkailla voi olla esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmia tai pitkäaikaista työkyvyttömyyttä. Tällaisessa tilanteessa sosiaalista toimintakykyä tukevaan toimintaan ohjaaminen on olennainen osa kuntoutusta.

Sosiaalisen kuntoutuksen tarkoituksena on tukea ja laajentaa asiakkaan sosiaalisia suhteita sekä asemoitumista yhteiskunnassa. Sosiaalisen toimintakyvyn ja osallisuuden vahvistaminen on sidoksissa yksilön sosiaalisiin suhteisiin. Tämän prosessin etenemistä voi tarkastella laajenevina ympyröinä (kuvio 1). Ne kuvaavat sitä miten yksilön elä-

mänpiiri laajenee kuntoutumisen myötä. Lisäksi ne tuovat ilmi, että kuntoutuminen on sidoksissa sosiaalisiin paikkoihin ja tiloihin, joiden piirissä yksilö toimii. Usein sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta on vajeita sosiaalisissa suhteissa. Ihminen on voinut esimerkiksi eristäytyä kokonaan sosiaalisista suhteista (kuvion 2 keskusta). Kuntoutuksen tarkoituksena on parantaa asiakkaan sosiaalisia suhteita sekä laajentaa niitä (laajenevat ympyrät kuviossa 2). Asiakkaan kuntoutuessa hänen elämänpiirinsä ja aktiviteettinsa laajenevat. Tämä laajentuminen voi toteutua lisääntyvänä osallistumisena lähiyhteisön aktiviteetteihin, jolloin asiakas alkaa osallistua esimerkiksi paikallisten kulttuuri-, talous- ja politiikkaorganisaatioiden toimintaan. Näin ollen asiakas alkaa toimia entistä laajemmin ympyrän kaarilla kuvatuilla toimijuuden alueilla. (Nieminen 2018, 17–18.)

Kuvio 1 : Sosiaalinen kuntoutuminen elämänpiirin laajentumisena. (Nieminen 2018, 17)

Kuntoutuspalvelut räätälöidään kunkin nuoren yksilöllisten tavoitteiden ja tarpeiden pohjalta. Kuntoutukseen voi sisältyä esimerkiksi valmennusta arjen toiminnoista suoriutumiseen, vertaistukea antavaa ryhmätoimintaa ja tukea vuorovaikutussuhteisiin. Tavoitteena on edistää asiakkaiden elämänlaatua ja tukea heidän motivoitumistaan

itsenäisiin ja positiivisiin tavoitteisiin. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 6; Salminen 2016, 383.)

Kun nuori ohjataan sosiaaliseen kuntoutukseen, hänelle kerrotaan mitä palveluita on tarjolla ja hän saa mahdollisuuden päättää haluaako ottaa palveluita vastaan. Mikäli palveluita päätetään järjestää, päätös kirjataan sosiaalihuollon asiakassuunnitelmaan. Asiakassuunnitelman lähtökohtana ovat asiakkaan tarpeet ja se laaditaan yhdessä asiakkaan kanssa huomioiden hänen näkemyksiään ja toiveitaan. Suunnitelmaan kirjataan työntekijän ja asiakkaan oma arvio vahvuuksistaan ja voimavaroistaan. Työntekijän on tärkeää kertoa kaikista tarjolla olevista vaihtoehtoisista palveluista. Suunnitelmassa tuodaan ilmi millaisia toimenpiteitä asiakkaan toimintakyvyn ja osallisuuden vahvistaminen edellyttävät. (THL 2018; Sosiaalihuoltolaki 39§ 30.12.2014/1301)

Sosiaalisen toimintakyvyn edistymisen yhtenä keskeisenä edellytyksenä on, että nuori on sitoutunut edistämään kuntoutumistaan. Näin ollen nuoren on oltava motivoitunut toteuttamaan yhdessä ammattilaisten kanssa laadittua suunnitelmaa. Nuoren sitoutumisen edistämisen kannalta on tärkeää, että siihen sisältyvien toimenpiteiden oikea-aikaisuus toteutuu ja ammattilaisten yhteistyö on toimivaa. Kuntoutukselle on asetettava selkeä ja kuntoutujan kanssa yhdessä sovittu tavoite. Tähän tavoitteeseen pyrkimiseen tarvittavat välivaiheet on suunniteltava huolella. Lisäksi on huomioitava kuntoutujan elinympäristössä olevia tekijöitä, kuten läheisiä ihmisiä, jotka myös vaikuttavat prosessin etenemiseen. Nykypäivänä kuntoutujalla on aktiivinen ja osallistuva rooli omassa prosessissaan. (Autti-Rämö & Salminen 2016, 15–16.) Sosiaalisessa kuntoutuksessa on olennaista huomioida kunkin nuoren yksilöllisiä tarpeita. Nämä tarpeet lähtökohtana muotoillaan nuorelle sopiva palvelukokonaisuus. Näitä palveluita on tärkeää koordinoita että palvelusuunnitelma toteutuisi sellaisena kuin se on nuoren kanssa suunniteltu (esim. Romakkaniemi, Lindh, Laitinen 2018).

Kuntoutuksesta on tullut yhä moniammatillisempaa. Näin ollen nuorten sosiaalista kuntoutusta on tärkeää tarkastella monitieteellisesti. Sen käytännön sisältöjen rakentaminen ja kehittäminen edellyttää vahvaa tieteellistä perustaa. Kuntoutus voi kunkin nuoren tarpeista riippuen sisältää esimerkiksi lääketieteellistä, sosiaalista ja ammatillista kuntoutusta. Tiedon siirtyminen ammattiryhmältä toiselle ja kuntoutujan mukanaolo takaavat yhä monipuolisemmat mahdollisuudet kuntoutumiseen. Eri alojen

ammattilaiset tarjoavat nuorelle tukea arjen toimintoihin ja motivaation ylläpitoon, jotta kuntoutuja sekä hänen läheisensä saavat ylläpidettyä riittäviä voimavaroja. Kuntoutuminen edellyttää toimenpiteiden omaksumista ja niiden siirtämistä onnistuneesti osaksi arjen käytäntöjä. (Autti-Rämö & Salminen 2016, 15–16.)

Kaikilla nuorilla ei ole riittävästi voimavaroja hakeutua palveluihin tai vaatia niitä. He eivät myöskään usein kykene valitsemaan omia palveluitaan niin, että ne auttaisivat heitä parhaimmalla tavalla. (Saikkonen 2016,37; Blomgren 2016, 41–43, 59–61.) Tuki-palveluista huolimatta osa nuorista ei pysty kouluttautumaan tai työllistymään. Jokaiselle nuorelle on kuitenkin tärkeää turvata elämään mielekkyyttä tuovaa ja osallistavaa toimintaa. Itsenäistymisen ja kodista irtautumisen onnistumiseksi on tärkeää, että nuorella olisi ympärillään tukea antava ihmissuhdeverkko. Ihmissuhteiden vajeet tai epävakaus voivat aiheuttaa haasteita nuoren elämään. Lisäksi nuori voi tarvita erityistä tukea peruskoulussa, opinnoissa tai työelämässä esimerkiksi jonkin sairauden tai vamman vuoksi. Haasteista ja toimintakyvyn rajoitteista huolimatta kaikkien nuorten on tärkeää saada tehdä elämässään mielekkäitä asioita ja kokea olevansa arvokas omana itsenään. (Kiviranta ym. 2016, 132, 141–150.) Nuorten kuntoutumista ja toimintakykyä tukevat monipuoliset palvelut sekä suotuisat ympäristötekijät mahdollistavat nuorten osallisuuden ja mielekkään elämän kokemuksia. Esimerkiksi vertaistuki on yksi merkittävä keino tukea nuoren kuntoutumista. Vertaistuki on useille nuorille keskeinen motivaatiota ja kuntoutusprosessin mielekkyyttä lisäävä tekijä. Nuorilla on tarve kuulua johonkin porukkaan ja vertaistuen saanti oman ikäisiltä on monesti olennainen osa kuntoutumista. (Kiviranta ym. 2016, 132–133, 141–142.)

Nuorille järjestetään kuntouttavia menetelmiä ja toimenpiteitä, jotka pyrkivät lähtökohtaisesti vahvistamaan arjessa pärjäämistä ja vastuullisten valintojen tekemistä. Haasteellista on, että nämä kuntoutumisen muodot rakentuvat asiakkaiden menneelle elämäncululle ja siinä tapahtuneille epäonnistumisille. Näin ollen tavoitteiden etsiminen ja asettaminen voivat pohjautua nuorten huonojen valintojen seurauksiin, jotka ovat johtaneet ongelmalliseen nykyhetken tilanteeseen ja heidän odotetaan kantavan vastuuta tekojensa seurauksista. Korjaavissa toimissa on päämääränä, että nuoret tunnistavat haitallista toimintaansa ja pyrkivät toteuttamaan toimivampia valintoja tulevaisuudessa. Tällaisissa prosesseissa on usein vahva moraalinen painotus läsnä ja vastuunoton puutteita korostetaan. Näin ollen korjaavat toimenpiteet voivat olla eettises-

ti haasteellisia ongelmia painottavien ja leimaavien sisältöjensä vuoksi. (Juhila ym. 2017,19–21.) Kuntouttavassa työssä pidetään huolta juuri niistä nuorista, jotka eivät itse kykene huolehtimaan hyvinvoinnistaan. Tätä työskentelyä on kuitenkin tärkeää toteuttaa asiakkaita arvostavalla ja heidän oikeuksiaan ja itsemääräämistään kunnioittavalla tavalla.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani tuon esiin nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten kategorisointeja sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaista ja heidän tilanteistaan. Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden näkökulman esiin tuominen on tärkeää. Tutkimukset osoittavat, että asiakkailla ei usein ole riittävästi tietoa ja voimavaroja vaikuttaa palveluiden rakenteisiin ja toteuttamistapoihin (esim. Välimaa 2011; Gretschel & Kiilakoski (toim.) 2012; Närhi ym. 2013). Näin ollen on mielestäni tärkeää nostaa esiin työntekijöiden käsityksiä asiakkaista ja heidän tilanteistaan, jotta osallisuuden toteutumisen mahdollisuudet ja rajoitteet tulisivat esille. Tutkimukseni avulla onkin mahdollista tarkastella, miten kuntouttavat palvelut ja toimenpiteet tukevat nuorten osallisuuden toteutumista työntekijöiden näkökulmasta. Toisaalta tutkimukseni voi tuoda esille myös kategorioiden taustalla olevan moraalisen ja kulttuurisen tiedon merkityksiä sekä tarkemmin palvelurakenteiden tasolta tulevia merkityksiä.

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on, että syrjäytyminen vähenisi ja yhä useampi nuori voisi kokea osallisuutta. Tutkimalla nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden kategorisointeja nuorten tilanteista on mahdollisuus kehittää ammatillisia käytäntöjä paremmin nuorten tarpeisiin vastaaviksi ja aidosti syrjäytymistä ehkäiseväksi sekä osallistavaksi. Tutkimukseni keskeisenä tavoitteena on tuoda esille mihin päämääriin kategorisointi tähtää ja millaisia kategoriat ovat sekä millaisia osallisuuden mahdollisuuksia ne sisältävät. Tutkimuksessani on tärkeää huomioida, että sosiaalinen kuntoutus on lakisääteinen palvelu ja näin ollen työntekijät ovat lainsäädännön ja edustamansa instituution tai palveluntuottajan säännösten toteuttajia. He ovat tukemassa nuorten pärjäämistä edustamansa sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa.

Tutkimuksessani tarkastelen aineistostani teemoittelun avulla löytämiäni ja nuoria ja heidän tilanteitaan kuvaileviksi kategorioiksi tulkitsemiani sanontoja, ilmaisuja ja lauseita. Näistä kategorioista nostan ensin esiin niissä tulkintani mukaan näyttäytyviä erilaisia kategorisointiin sisältyviä diskursseja. Sitten tarkastelen näiden diskurssien merkityksiä nuorten osallisuuden mahdollisuuksien näkökulmasta. Kun tulkitseen katego-

risointien merkityksiä ja seurauksia, tuon esille niiden viitoittamia diskursseja, ilman että erityisesti keskittyisin kielen yksityiskohtiin. Kiinnitän ennen kaikkea huomiota siihen millaisilla sanastoilla ja missä merkityksissä puhutaan. Tekemieni tulkintojen taustalla on kategorisointi konstruktionistisena ilmiönä. Tutkimuskysymykseni ovat:

1) Millaisia kategorisointeja työntekijät tuottavat nuorista ja heidän tilanteistaan sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa?

2) Millaista osallisuutta työntekijöiden muodostamat kategoriat mahdollistavat?

4.2 Tutkimuksen diskurssianalyttinen viitekehys

Analyysimenetelmänäni on diskurssianalyysi. Diskurssianalyysilla tarkoitetaan aineistolle tyypillisten puhe- ja kirjoitustapojen etsimistä ja tulkintaa (esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993; Fairclough 1997). Diskurssianalyysi pohjautuu Ferdinand de Saussuren 1910-luvulla esittämään ideaan kielen yksityiskohtaisesta tulkinnasta, jonka mukaan diskurssianalyysilla tulkitaan merkityssysteemeitä, joissa kielen merkitykset muotoutuvat suhteessa toisiinsa. Myöhempi diskurssianalyttinen tutkimus on laajentanut merkityssysteemin määritelmää tuomalla esiin ajatuksen useiden eri kielenkäytön systeemien olemassaolosta ja niiden muuttuvasta luonteesta. (Jokinen & Juhila 1999, 67.)

Diskurssianalyysi tuo esille kielenkäytön merkityksiä sosiaalisissa käytännöissä osana sosiaalista toimintaa. Lisäksi nämä kielenkäytön merkitykset ovat sidoksissa kontekstiin, jossa sitä käytetään ja kielenkäyttäjien keskinäisiin suhteisiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18–20.) Diskurssianalyysissa kielenkäyttäjien ei oleteta suoraan paljastavan kertomiensa asioiden tarkoituksia, vaan tutkija analysoi tarkemmin sitä, millä tavoilla ihmiset tekevät asioita ymmärrettäväksi ja merkityksellisiksi. Toisin sanoen diskurssianalyysillä pyritään tuomaan esiin millaisilla tavoilla kielenkäyttöä tehdään ymmärrettäväksi ja mitä seurauksia näillä valinnoilla on. (Suoninen 1999, 18). Diskurssien tutkimus tuo esille yhteiskunnan rakenteiden, instituutioiden, valtasuhteiden ja toimi-

joiden käyttämän kielen reunaehtoja ja seurauksia makro- ja mikrotasolla sekä niiden välisissä yhteyksissä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 19–21).

Jokisen, Juhilan & Suonisen (1993, 11, 17–18) mukaan diskurssianalyysissa voi painottaa joko sosiaalisen todellisuuden ja toiminnan moninaisuutta tai valtasuhteita. Nämä painotustavat eivät ole toisiaan pois sulkevia, sillä sosiaalinen todellisuus voi ilmetä lukemattomilla eri tavoilla. Näitä kahta analyysisuuntausta eri tavoilla painottamalla, häivyttämällä tai yhdistämällä voidaan korostaa sosiaalisen todellisuuden merkityssysteemien eri puolia. Näin ollen diskurssianalyysi on tutkimusmenetelmänä joustava, koska se kattaa laajan kirjon erilaisia suuntauksia. Jokinen, Juhila ja Suoninen määrittelevätkin, että diskurssianalyysi on joustava teoreettinen viitekehys, joka mahdollistaa erilaisia menetelmällisiä sovelluksia ja joka rakentuu viiden rajatun teoreettisen oletuksen varaan:

1. Oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta
2. Oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassaolosta
3. Oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta
4. Oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssysteemeihin
5. Oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta

Asetetuista tutkimusongelmista riippuen näillä oletuksilla on vaihtelevan merkittävä rooli yksittäisessä tutkimuksessa. Painottamalla tutkimuksessa eri tavoin näitä oletuksia, tuodaan esille eri näkökulmia kielenkäytön sisältämiin merkityssysteemeihin. (Jokinen ym. 1993, 17–18.) Tutkimuksessani tuon esille työntekijöiden kategorisointeja nuorista ja heidän tilanteistaan. Kun tarkastelen miten nuoria nimetään, nousee esiin samalla sosiaalisen kuntoutuksen kontekstiin sidonnaisia kielenkäytön seurauksia.

Faircloughin (1997 76) mukaan kielenkäyttö rakentaa yhtäaikaaisesti aikaan ja paikkaan sidonnaisia *sosiaalisia identiteettejä, sosiaalisia suhteita, sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä*. Kielenkäyttö toisaalta uusintaa ja ylläpitää näitä kielen rakenneosasia, mutta toisaalta se uudistaa ja muokkaa niitä toisenlaisiksi. Näin ollen ihmiselle voi rakentua kielenkäytössä monta erilaista identiteettiä. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 38–39)

määrittelevät identiteetin yläkäsitteeksi, joka kuvaa niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita kieltä käyttävä toimija olettaa itselleen ja jotka rakentuvat omanlaisekseen kussakin diskurssissa. Tutkimuksessani näyttäytyvät sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa toteutuvat diskurssit. Tulkitsen, että kategoriat, joita luodaan ja uusinnetaan kielenkäytössä, määrittävät nuorten identiteettiä. Tässä näyttäytyy diskurssianalyttisen näkökulmani ydin. Työntekijöiden käyttöön ottamat kategoriat ovat nuorille rakennettuja identiteettikuvia, jotka osaltaan määrittävät miten ja millä ehdoilla nuoria ja heidän osallisuuttaan tuetaan. Kategorisoinnit nostavat esiin ja tuottavat osallisuuden mahdollisuuksia kuvaavia ja merkityksellistäviä diskursseja. Toisin sanoen nämä diskurssit tuovat esille sitä, mitkä asiat määritellään osallisuutta mahdollistaviksi sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden näkökulmasta. Tulkintani mukaan kategorisoinnin merkitysten avaaminen nuorten identiteettien rakentumisen näkökulmasta vastaa tutkimuskysymyksiini, tuoden esille mitä yhteyksiä on kategorisoinnin ja osallisuuden mahdollisuuksien välillä.

Diskurssianalyyssissa tarkasteltavia merkityssystemeitä voidaan kutsua diskursseiksi (esim. Parker 1992) tai tulkintarepertuaareiksi (esim. & Potter & Wetherell 1989) Tulkintarepertuaarin käsite sopii esimerkiksi tutkimukseen, jossa keskitytään analysoimaan kielenkäyttöä yksityiskohtaisesti. Sen sijaan diskurssin käsitettä sopii tutkimukseen, jossa tarkastellaan valtasuhteita tai institutionaalisia sosiaalisia käytäntöjä. Käsitteen valintaa olennaisempaa on kuitenkin määritellä, miten valittu käsite ymmärretään tutkimuskohtaisesti. (Jokinen ym. 1993, 24, 26–28.) Päätin käyttää tutkimuksessani käsitettä diskurssi, koska tarkastelen sosiaalisen kuntoutuksen institutionaalisessa kontekstissa rakentuvia kategorisointeja. Tutkimuksessani pyrin tunnistamaan löytämieni kategorisoinnin diskurssien merkityksiä ja seurauksia nuorille osallisuuden mahdollisuuksien näkökulmasta. Kun tulkitsen kategorisointien merkityksiä ja seurauksia, tuon esille niiden viitoittamia diskursseja, ilman että erityisesti keskittyisin kielen yksityiskohtiin. Kiinnitän ennen kaikkea huomiota siihen millaisilla sanastoilla ja missä merkityksissä puhutaan. (Pietilä 2010, 213–214; Selkälä 2013, 44; ks. myös esim. Kivistö 2014.)

Diskurssit kertovat siitä, miten ilmiöitä ja toimintatapoja oikeutetaan ja miten ne uusintavat valtasuhteita. Tämä on diskurssien yhteiskunnallinen rooli. Diskurssit sisältävät erilaisia diskursiivisia käytäntöjä ja strategioita, joita on vaikea olla omaksumatta dis-

kurssin sisällä. Useimmat toimijat eivät käytä tietoisesti hyväksi diskursiivisia käytäntöjä, vaan tiedostamattaan uusintavat hallitsevia puhetapoja ja vahvistavat näin yleistyneitä diskursseja. (Vaara & Laine 2006, 159, 165.) Jotkut diskurssit voivat yleistyessään tukahduttaa moninaisuutta, jolloin valtasuhteet nousevat esille analyysissa. Tällöin on olennaista tulkintojen tekeminen siitä, miten ja miksi jotkut diskurssit muotoutuvat muita vahvemmiksi. (Jokinen & Juhila 1993, 75–78). Tutkimuksessani työntekijöiden kategorisoinnit asettavat rajoja nuorten toimijuudelle sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa rakentuissa diskursseissa.

Fairclough (1997, 76) tarkasteli kieltä sekä yhteiskunnan tuotoksena että yhteiskunnallisena vaikuttajana. Analyysissäni on viitteitä Faircloughin (1997, 264–269) kriittiseen diskurssianalyysiin. Kriittisessä diskurssianalyysissä on olennaisempaa kiinnittää huomiota makrokonteksteihin ja yhteiskunnan rakenteisiin, kuin mikrokonteksteihin (Fairclough 1997, 2003.) Faircloughin (1997, 71–72, 75–76, 85) mukaan sosiaaliset käytännöt ja kielenkäyttö ovat sidoksissa syy- ja seuraussuhteisiin, jotka usein jäävät huomaamatta arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa. Kieli on toiminnan muoto, joka on vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisiin tahoihin ja jonka sisältö vaihtelee eri sosiaalisissa tilanteissa ja aikakausissa. Tutkimusasetelmassani etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini työntekijöiden näkökulmasta. Puhuessaan nuorista sosiaalisen kuntoutuksen työntekijät tuovat esille ammatillista ymmärrystä ja vaikutteita edustamastaan institutionaalisesta ulottuvuudesta. Samalla he tuovat myös esille yleisluontoisempia vaikutteita vallitsevasta yhteiskunnasta ja kulttuurista. Nuoren elämäntilannetta avaava sosiaalinen todellisuus ilmenee lukuisina rinnakkaisina ja mahdollisesti ristiriitaisina merkityssysteemeinä.

Kriittinen näkökulma pyrkii huomioimaan, että diskurssi on tavoitteellinen sosiaalisen käytännön muoto. Näin ollen diskurssianalyysissä tutkijan on olennaista diskurssien rinnalla analysoida sosiaalisia käytäntöjä, joissa diskurssit rakentuvat. Kriittisessä diskurssien tutkimuksessa on olennaista kiinnittää huomiota välitöntä vuorovaikutustilannetta laajempaan sosiaaliseen, institutionaaliseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriin kontekstiin. Laajemman kontekstin huomioiva tarkastelutapa on olennainen, koska diskurssikäytännöt muokkaantuvat sen vaikutuksesta ja toisaalta ne myös vastavuoroisesti muokkaavat sitä. Diskurssien tutkimuksessa on tärkeää tunnistaa, mitä ja miten puhutaan sekä miksi näin puhutaan. Lisäksi on olennaista hahmottaa mahdollisia

selityksiä diskurssien vaihteluun, eroihin tai poikkeaviin diskursseihin. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 28; Pietilä 2010, 214, 230–234; Suoninen 1999; Tutkimuksessani teen tulkintoja siitä, miten työntekijät puhuvat nuorista sekä mitä merkityksiä näillä puheilla on. Kielenkäyttö ymmärretään diskursiivisessa analyysissä teoiksi, joilla on seurauksia. Haastattelujen työntekijöiden puheenvuoroilla on moninaisia merkityksiä, jolloin tulkinnat jostakin puheenvuorosta voivat olla hyvin erilaisia, riippuen siitä kuka tai ketkä niitä tekevät. Merkitykset rakentuvat vuorovaikutusketjussa, joka tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tietyssä tilanteessa ja olosuhteissa. (Jokinen ym. 1993, 24, 28.)

Tutkimuksessani tukeudun käsitykseen siitä, että diskurssianalyysia ohjaa sosiaalisen konstruktionismin mukainen näkemys kielen rakentumisesta (Eskola 2004, 139). Kategorisoinnit rakentuvat vuorovaikutuksessa ja nuorten tilanteista tehdyistä tulkinnoista. (Parton & O'Byrne 2000 16–18; Pohjola 2010, 58,62; Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 10; Kiviranta ym. 2016, 141–142). Diskurssianalyysi perustuu konstruktionistiseen tapaan tarkastella ilmiöitä. Konstruktionismissa kieli ymmärretään sosiaalisesti jaettuina merkityssystemeinä, jotka rakentuessaan suhteessa toisiinsa muodostuvat toisistaan erottuviksi. Konstruktiivisuudessa käytetyn kielen ei ajatella kuvaavan todellisuutta, vaan käytetty kieli kuvaa sitä, miten näemme aineelliset ja käsitteelliset asiat erilaisten merkityssystemien läpi. Kielen sosiaalisesti jaetut merkityssystemit eivät ole sattumanvaraisia, vaan ne rakentuvat osana sosiaalisia käytäntöjä. Näin ollen diskurssit ovat tutkijan perusteltuja tulkintoja. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993 9, 28.) Tutkimuksessani muodostan tulkintojani sosiaalisen kuntoutuksen institutionaalista käytännöistä ja niiden yhteydessä käytetyistä kategorioista.

Konstruktionistisen taustateorian ohjaamana voin tuoda esille millä eri tavoilla sosiaalinen kuntoutus edistää nuorten osallisuutta ja mitkä tekijät puolestaan jarruttavat sen toteutumista. Työntekijöiden haastatteluista tulkitessani minun on tärkeää asettaa löytämäni käsitykset ja niiden merkitykset kriittisen tarkastelun kohteeksi. (Parton & O'Byrne 2000, 33–34, 46; Kiviranta ym. 2016, 141–142.) Tutkimuksellani voin tuoda näkyväksi diskursseja, jotka kiinnittyvät siihen, miten nuorten tilanteita kategorisoidaan. Nämä diskurssit ovat myös yhteydessä siihen, millaisia reunaehtoja nuorten osallisuuden toteutumiselle on. Tutkimuksessani tulkinnan kohteena olevat kategorisoinnit ovat konstruktioita, joita rakennetaan yhä uudelleen ja uudelleen yhteiskun-

nassa, yhteisöissä ja yksilöiden välillä tapahtuvan sosiaalisen toiminnan kautta. Konstruktiot vaikuttavat siihen, miten sosiaalisen kuntoutuksen työntekijät kategorisoivat nuoria ja heidän tilanteitaan.

Nuorten kohdalla osallisuuden edistäminen edellyttää heidän valintojensa kunnioittamista sekä yksilöllisten tarpeidensa ja tavoitteidensa tunnistamista. Tämä tunnistustyö tapahtuu kategorisoinnin avulla. Kategorisointien avulla nuoria pyritään auttamaan, mutta niillä voi olla myös tilanteesta tehtäviä tulkintoja kapeuttavia ja leimaavia seurauksia. Kategorisoinneilla voidaan luoda vahvoja identiteettikuvia, kun määritellään millaisia nuoret ovat. Se millaiseksi ilmiöksi tulkitsen kategorisoinnit, vaikuttaa siihen, miten määrittelen työntekijöiden käsityksiä nuorten ominaispiirteistä ja heidän tilanteistaan. (Parton & O'Byrne 2000 16–18; Pohjola 2010, 58,62; Jokinen, Juhila & Suonen 2012, 10; Gellin ym. 2012, 162–163; Kiviranta ym. 2016, 141.)

4.3 Aineisto

Tutkimusaineistonani ovat Nuorten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa -hankkeessa (2015–2016) toteutetut sosiaalisen kuntoutuksen parissa työskentelevien työntekijöiden haastattelut. Käytössäni on siis valmis aineisto, joka koostuu yhteensä neljästä Lapissa kolmella eri paikkakunnalla syksyllä 2015 toteutetusta ryhmähaastattelusta. Rajasin omaan käyttööni kaksi näistä haastattelusta, joista molemmat toteutettiin samalla paikkakunnalla. Aineisto on kerätty osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta kartoittavaa tutkimushanketta varten. Tutkimuksen rahoittaja on Kela ja sen toteuttajana ovat olleet Lapin yliopiston sosiaalityön oppiaineen tutkijat. (Romakkaniemi, Lindh, Laitinen 2018.)

Paikkakunnalla, jossa aineiston haastattelut on toteutettu, sosiaalisen kuntoutuksen palvelut ovat kattavat ja monipuoliset. Palvelutarjonnan monipuolisuus oli keskeinen peruste valita tämä osa aineistosta käyttööni. Lisäksi keskittymällä yhden paikkakunnan palvelutarjontaan on mahdollista saada yhtenäinen kuva siitä, mitä osallisuuden mahdollisuuksia sosiaalinen kuntoutus pitää sisällään. Koin myös, että on käytännölli-

nen ratkaisu keskittyä yhden paikkakunnan palvelurakenteessa kerättyyn aineistoon, joka vaikutti olevan sopivan laaja vastaamaan tutkimukseni tavoitteisiin. Aineistostani oli mahdollista löytää monimuotoisia vastauksia tutkimuskysymyksiini.

Haastatteluihin osallistui 13 työntekijää, joista 10 on naisia ja 3 miehiä. Ensimmäiseen ryhmähaastatteluun osallistui viisi työntekijää ja toiseen kahdeksan työntekijää. Työntekijät edustavat monia eri ammattiryhmiä: sosiaalityöntekijöitä, sosiaalihojajia, yksilövalmentajia, sairaanhoitajia, palveluita koordinoivan työn tekijöitä ja järjestötyöntekijöitä. Ryhmähaastateltavien valintakriteereitä olivat toimiminen sosiaalisen kuntoutuksen palveluorganisaatioissa ja työskentely 18–25-vuotiaiden parissa asiakastyössä. Haastatellut toimivat sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvissä työtehtävissä, kuten kunnallisessa sosiaalityössä ja sosiaalihojauksessa, nuorisotyössä ja etsivässä nuorisotyössä, kunnallisissa päihde- ja mielenterveyspalveluissa, työpajoissa ja kuntoutus- ja työllistämissätiössä sekä järjestöissä. (Romakkaniemi, Lindh, Laitinen 2018, 27.) Aineistosta on litteroitu haastateltujen puhe. Tutkimuksessani etsin aineistostani puheen merkityssisältöjä ja tällöin puhetta yksityiskohtaisemmin litteroitu aineisto ei ole tarpeen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 161–162).

Aineistoni haastattelut on toteutettu ryhmämuotoisina. Ryhmähaastattelu haastattelumuotona on erilainen tilanne kuin yksilöhaastattelu. Ryhmässä haastateltavat ottavat vaikutteita toisiltaan ja tuovat esille jos ovat samaa tai eri mieltä jostain puheenaiheesta. Ryhmässä keskustelu voi tuoda monipuolisemman kuvan puhutusta aiheesta kuin yksilöhaastattelu. Ryhmässä keskustelu rakentaa erilaisen sosiaalisen todellisuuden, kuin yksilöiden välinen vuorovaikutus. Ryhmän jäsenet muodostavat yhteisesti jaettua ymmärrystä yksilöllisistä kokemuksistaan, käsityksistään ja uskomuksistaan. Ryhmäkeskustelu rakentuu erilaisista ajattelutavoista ja mielipiteistä, joiden eroavaisuuksista käydään neuvottelua. (Wilkinson 1998, 338.) Näkemyksiään perustellakseen yksittäisen keskustelijan on otettava huomioon toisten osallistujien esittämät näkökulmat keskusteluun (Pietilä 2010, 215–217).

Ryhmähaastattelun analyysissa osallistujien puheenvuorot on kiinteässä yhteydessä siihen kontekstiin, jossa ne esitetään. Tällöin on olennaista, että analyysi kohdentuu ennen kaikkea siihen miten ryhmä päätyy sitä yhdistäviin tai jakaviin näkemyksiin ja mielipiteisiin. Ryhmäkeskustelun olennainen piirre on, että siihen osallistujat saattavat

keskenään kysellä toisiltaan tarkentavia kysymyksiä, vastustaa omastaan eriäviä näkemyksiä, nostaa oma-aloitteisesti esiin uusia aiheita sekä korostaa joitakin näkökulmia ja vaieta toisista. Lisäksi ryhmässä voi olla helpompaa esittää kriittisiä näkemyksiä yhteiskunnallisista ilmiöistä (esim. Pietilä 2008). Osallistujat saattavat esittää kriittisiä näkemyksiä eri instituutioista. Kriittisiä kommentteja analysoidessaan tutkijan on hyödyllistä kiinnittää huomiota kritiikin sisältöön, kenelle se osoitetaan ja mitä tarkoitusta näkemyksen esittäminen palvelee. (Pietilä 2010, 215–218.)

Aineistoni edustaa teemahaastattelua, jossa teemat on määritelty etukäteen siihen liittyvän tutkimuksen tarkoituksen pohjalta. Taustalla oleva tutkimus vaikuttaa siihen minkälaisia asioita haastatteluista nousee esille ja vaikuttaa näin ollen siihenkin millaisia kategorioita nousee esille. Haastatteluaineistoni sisältää vaihtelevan pituisia puheenvuoroja, vastaajien keskinäistä keskustelua ja keskustelun myötä esiin nousevia uusia puheenvuoroja. Työntekijöiden haastatteluissa käyttämästä kielestä syntyy yleinen vaikutelma, että konteksti, jossa haastattelut toteutettiin, on vahvasti läsnä. Tämä näyttäytyy muun muassa siinä, kun käytetään ammatillista sanastoa ja palvelujärjestelmää ja instituutioita edustavaa kieltä. Toisaalta puhuttu kieli on epämuodollisempaa kuin kirjoitettu ja se näkyy, kun kuvaillaan nuoria ja heidän tilanteitaan monimuotoisin sanastoin ja arkikielisesti. Huumori on läsnä monin paikoin.

Aineistossani ovat vahvimmin läsnä aiheina sosiaalinen kuntoutus ja osallisuus. Teemoja haastatteluissa ovat esimerkiksi palvelujärjestelmä ja sen puutteet, verkostotyö ja sen puutteet sekä miten osallisuutta voitaisiin vahvistaa. Yleisesti puheenaiheena on mikä sosiaalisessa kuntoutuksessa toimii ja mitä kehittämistarpeita on vielä palvelujärjestelmässä. Palvelujärjestelmän reunaehdot tulevat monin paikoin puheeksi, reunaehdot määrittävät muun muassa lainsäädäntö, kuntien säästöt, määrärahat, hallintojärjestelmä, palvelujen kilpailuttaminen. Yksityiskohtaisemmin puheenaiheiksi nostettiin nuorten yksilölliset valinnat ja niiden seuraukset ja toisaalta yhteiskunnan rakenteet ja palveluprosessit. Työntekijät tuovat esille, mitä nuoret tarvitsevat, sen perusteella mitä sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarjonnassa on tai mitä on suunnitteilla.

4.4 Aineiston analyysi

Tutkimuksessani etsin työntekijöiden puheesta kategorisointeja, jotka tuovat esille käsityksiä nuorista ja heidän tilanteistaan. Tarkastelen mitä merkityksiä näillä kategorisoinneilla on, kiinnittäen huomioni siihen, millaisia erilaisia kategorioita aineistosta löytyy ja miten ne ovat sidoksissa toisiinsa. Tavoitteenani on tuoda esiin kategorisointien laajempia yhteyksiä palvelurakenteisiin sekä niiden toimintatapoihin, ideologioihin ja resurssihin. Tuon esiin kategorisointipuheen kontekstin vaikutuksia, kun tulkitseen mihin sosiaaliin ja instituutioiden käytäntöihin vastaajien ilmaisut viittaavat ja millaisia vaikutuksia ja seurauksia niillä voi olla. Tällä tavalla yksittäisten työntekijöiden kategorisoinneista muotoutuu kuva aineiston sisältämistä diskursseista. Lisäksi analysoin millaisia merkityksiä työntekijöiden kielenkäytössä muotoutuvilla kategorisoinnin diskursseilla on osallisuuden näkökulmasta. Erilaiset kategoriat mahdollistavat eri tavoilla osallisuutta sosiaalisessa kuntoutuksessa.

Tutkimuksessani sosiaalisten käytäntöjen toteutumista tuodaan esille nuorten sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden puheiden kautta. Kun etsitään diskursseja, kiinnitetään huomio yhtäläisyyksiin eli yhtenevien merkityssysteemien osien esiintymiseen analysoitavassa materiaalissa. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 80–81; Jokinen, Juhila, Suoninen 1999; Kivistö 2014; Ilmonen 2015, 134–135.) Diskurssien keskinäisten merkityssuhteiden tarkasteluun liittyy ristiriitojen löytämisen mahdollisuus. Diskurssien välisten ristiriitoja etsimällä ja tulkitsemalla tutkija voi tuoda esille itsestäänselvyksinä pidettyjen diskurssien ongelmakohtia sekä tehdä tilaa vaihtoehtoisten tulkintojen moninaisuudelle. (Jokinen & Juhila 1993, 102–106.) Tutkimuksessani tulen kiinnittämään huomiota osallisuuden edistämiseen ja työskentelyn reunaehtojen välisiin ristiriitaisuuksiin. Nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen käytettävissä olevat rajalliset resurssit voivat tuottaa ristiriitaisuuksia. Myös rakenteiden asettamat reunaehdot voivat olla ristiriitojen lähteenä.

Tutkimuksen päämääränä on löytää aineistosta uusia tapoja ymmärtää siinä käsiteltyä todellisuutta (Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 6). Näin ollen koen tärkeäksi, että tiedostan mitä uutta juuri minä voin valitsemastani aineistosta oivaltaa. Nämä oivallukset voivat muotoutua vain huolellisesti rajatun aineiston tarkastelunäkökulman

kautta ja aineistoon sopivaa menetelmää käyttäen. Konstruktionismissa voidaan kontekstoida puhetta muiden diskurssien avulla. Kontekstoinnissa puhe suhteutetaan johonkin laajempaan yhteyteen. Merkitysten tuottaminen on sidoksissa tilanteisiin, joissa niitä tuotetaan ja samalla se on riippuvaista laajemmista yhteyksistä. (Jokinen & Juhila 1999, 56.) Diskurssit tuovat esille sanojen takana olevia vaihtoehtoisia tai yleistettäviä konstruktioita. Nuorten kategorisoinnista kertovan kerronnan kontekstointi voi tapahtua esimerkiksi peilaamalla palvelujärjestelmän kokonaisuuteen tai aiempiin tutkimuksiin.

Neutraali haastateltujen nimeäminen sopii valmiin aineiston tarkasteluun. Tällöin tutkimuksen aineistossa esiintyvät ihmiset määrittyvät tutkimuskohteiksi, vaan ovat itsenäisiä subjekteja, jotka ovat osa tutkimusasetelmaa. (Pohjola 2007, 17–19.) Tutkimusasetelmaani pohdittuani koin luontevimmaksi nimittää haastateltuja työntekijöiksi, koska siinä roolissa he ovat haastatteluihin vastanneet. Työntekijät ovat itsenäisiä subjekteja, mutta heidän haastattelunsa kuitenkin kytkeytyy tiiviisti sosiaalisen kuntoutuksen kontekstiin. Työntekijöiksi nimeäminen pitää näkyvillä myös kontekstin läsnäolon haastattelutilanteessa, ollen kuitenkin mielestäni samalla neutraali tapa nimetä haastateltuja. Valmis haastatteluaineisto vahvistaa objektiivista asennoitumista haastateltuihin työntekijöihin.

Pyrin yksilöimään aineistositaatit silloin kun se on mahdollista. Litteroiduissa haastatteluissa puhujaa ei ole aina yksilöity ja näin ollen tämä yksilöinti puuttuu myös aineistotteista. Ensimmäisen haastattelun osallistujat erottelen numeroilla 1-5 ja toisen 6-13. Vaikka aineistossa ei mainittaisi kuka puhuu, siinä näyttäytyy onko eri työntekijöillä eriäviä tai samankaltaisia näkemyksiä nuorista ja heidän tilanteistaan. Puheen sisällön tulkitseminen tutkimuskysymyksieni näkökulmasta on olennaisinta. Tavoitteenani on löytää mahdollisimman monipuolisesti erilaisia kategorisointeja. Näin ollen ei ole oleellista kuka työntekijöistä puhuu, vaan mistä puhutaan. Aineistoa tulkitessani minun oli tärkeää huomioida kielen monimerkityksellisyys. Lauseyhteydestä irrotetut yksittäiset sanat tai sanonnat voivat saada täysin eri merkityksiä, kuin kokonaisen lauseen tai puheenvuoron tai keskustelun tarkastelu. Näin ollen on olennaista tarkastella yhtä lausetta suhteessa muihin lauseisiin. (Jokinen ym. 1993, 30–31.)

Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa toimitaan yksilöllisissä asiakaskohtaamisissa ja verkostotyössä. Näitä kohtaamisia ja nuorten tilanteita määrittävät osaltaan palvelurakenteet ja niitä ohjaavat valtarakenteet. Tutkimuksen teossa on tärkeää huomioida millaisia ulkoisia sitoumuksia, eli kulttuurisista ja tutkimusympäristöstä tulevia taustatekijöitä, on läsnä tutkimuksen toteutuksessa. Minulla ei ole sidonnaisuuksia haastateltuihin tai minulla ei ole velvoitteita viedä tutkimusta tiettyyn haluttuun suuntaan, kuten minulla olisi, jos tutkimus olisi vaikkapa työpaikkani tilaustutkimus, jossa tutkimusasetelmaa olisi ennalta rajattu. (Ilmonen 2015, 143.) Minun oli kuitenkin huomioitava analyysin teossa, että valmis aineisto ja siitä aikaisemmin tehdyt tulokset voivat vaikuttaa tutkimusprosessiin ja tavoiteltava oman diskurssianalyttiseen viitekehyksen kautta muotoutuvia tuloksia.

Analyysini tavoitteena oli ensin löytää kategoriat, joita työntekijät nuorista ja heidän tilanteistaan käyttävät. Aineiston sisältöä voi jäsentää muun muassa teemoittelun, tyypittelyn ja koodauksen avulla (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 166). Päätin aluksi pilkkoa aineistoni teemoittelemalla, jotta saisin jäsennettyä aineistoni moninaista sisältöä. Teemoittelussa aineisto pilkotaan ja järjestetään eri aihepiirien mukaisiksi teemoiksi. Tällä tavoin aineistosta paikannetaan tutkimusasetelmaa näkyväksi tekeviä teemoja sekä havainnoidaan aineistossa esiintyviä eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Diskurssianalyysi aloitetaankin usein tarkastelemalla ensin aineistossa ilmeneviä sanoja ja tämän jälkeen siirrytään yksityiskohtaisempaan analyysiin. (Suoninen 1999, 18). Haastattelua voi tarkastella esimerkiksi kysymällä ensin laajasti, mistä kaikesta haastateltavat puhuvat ja lisäksi mistä haastateltavat mahdollisesti vaikenevat (Pietilä 2010, 220).

Tutustuakseni lähemmin aineistooni jaottelin aineistosta teemoja, joiden oletin olevan sidoksissa tutkimukseni tavoitteisiin. Käytin jaotteluun tekstinkäsittelyohjelmaa ja hahmottelin teemoja myös käsin kirjoittamalla. Aluksi etsin aineistosta nuoria ja heidän moninaisia tilanteitaan kuvaavia sanontoja, ilmaisuja ja lauseita, joista kokosin eri puheenaiheita nimeäviä teemoja. Teemoja olivat esimerkiksi nuorten kuntoutumisprosessit, nuorten työllistymisen tukeminen, sopivien palvelujen määrittely nuorille, nuorten osallisuus, nuorten osattomuus, mielenterveys- ja päihdeongelmat nuorten tilanteissa, nuorten sitoutumattomuus palveluihin, nuorten moninaisuus, sähköiset palvelut, nuorten diagnosointi sekä nuorten mielipiteiden ja toiveiden kuuntelu.

Aluksi aineistoa jäsentäviä teemoja oli paljon. Kun minulle analyysiprosessin edetessä selkeni, mikä on oleellisinta tutkimuksessani, karsin teemoja, jotka olivat selkeästi epäolennaisia suhteessa tutkimuskysymyksiini. Tämän jälkeen tarkastelin vielä uudelleen eri teemoihin luokittelemiani puheenvuoroja ja pohdin mikä on niiden suhde tutkimuskysymyksiini. Tarkastelin ja tein tulkintoja siitä, sisältyikö teemoihin kategorisoivaa puhetta, jossa työntekijät nimeävät nuoria ja heidän tilanteitaan. Seuraavaksi muokkasin teemojen nimiä nuoria nimeäviä kategorioita kuvaaviksi. Näitä teemoja olivat esimerkiksi palvelujärjestelmän reunalla oleva nuori, päihteitä käyttävä nuori, diagnosoitu nuori, jumiutunut nuori, sitoutunut nuori, normaali nuori ja kuntoutuva nuori. Löytämäni kategoriat olivat tulkintojani siitä mitä tunnuspiirteitä kunkin kategorian muodostumiseen liittyy. Tutkimukseni näkökulma ja omat käsitykseni siitä, mitä kategoriat ovat, vaikuttivat siihen millaisiksi kategoriat muotoutuivat. (Juhila, Jokinen, Suoninen 2012, 18–20.)

Sari Pietikäisen ja Anne Mäntysen (2009, 167) mukaan diskurssianalyttisen tutkimuksen kannalta olennaisten kielenkäytön palasten kokoamisen jälkeen siirrytään tulkintatyöhön, jonka tuloksena rakentuu kuva aineistoon sisältyvistä diskursseista. Tuolloin aineistosta ovat tulkinnan kohteena tutkittavaan ilmiöön liittyvät merkitykset ja niiden uudelleen muotoutuminen sekä mahdolliset puuttuvat merkitykset. Aineistosta löytämäni kategorisointiin liittyvät teemat olivat lähtökohta, joiden avulla lähdin tavoittelemaan aineistossa esiintyviä kategorisoivia diskursseja. Tavoitteenani oli löytää työntekijöiden nuorista ja heidän tilanteistaan esittämien kategorioiden merkityksiä ja niihin sidoksissa olevia nuorten osallisuuden mahdollisuuksia. Löytääkseni aineistoon sisältyviä diskursseja pohdin mahdollisia syitä siihen, miksi työntekijät kategorisoivat nuoria tietyillä tavoilla ja mitä merkityksiä käyttöön otetuilla kategorioilla on. Tarkastelin minkälaiset kategoriat toistuvat usein ja niiden päättelin alustavasti edustavan joitain yleisesti käytettäviä diskursseja, joita luodaan sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa.

Analyysin edetessä kiinnitin huomioni siihen, mistä puhutaan toistuvasti, mistä vähemmän, mistä vaietaan. Välillä puheenvuoroissa käyty neuvottelu johtaa ristiriitaisiin näkemyksiin, välillä näkemykset ovat yhteneväisiä. Eroja löytyi esimerkiksi siitä, millaiset palvelut sopivat kullekin nuorelle, liittyen esimerkiksi nuoren päihde- tai mielenterveysongelmaan. Jotkut työntekijät tuovat muun muassa esille päihteitä käyttäville nuo-

rille sopivia palveluita ja tulkitsevat niiden olevan toimivia, mutta useammat näkevät näiden nuorten palveluissa olevan suuria puutteita ja katkoksia. Toisaalta keskustelu etenee monelta osin konsensusessa esimerkiksi siitä, millaiset nuoret ovat yhteiskunnan marginaalissa ja toisaalta millaiset nuoret ovat osallisia. Nuoren voimavarojen kuvaaminen kertoo millaiset ovat hänen osallisuuden mahdollisuutensa. Kategorisoinneilla sanoitetaan pärjääviä nuoria ja ei pärjääviä nuoria, sitoutuneita nuori ja sitoutumattomia nuoria, osallisia nuoria sekä marginaalissa olevia tai syrjäytyneitä nuoria. Työntekijöiden puheessa avataan työskentelyä, jossa nuoren kanssa mietitään yhteiset tavoitteet, jotka rakennetaan monelta osin hänen tilanteestaan tehtyjen kategorisointien avulla. Tulkintani mukaan läsnä on yhtäaikaaisesti työntekijän oma näkemys siitä, mitä voitaisiin tehdä ja toisaalta se mitä reunaehtojen rajoissa voidaan tehdä ja mikä on lopputulos, eli mikä kategoria nimetään nuorta koskevaksi ja mitä vaihtoehtoja sille esitetään ryhmäkeskustelussa.

Päädyin jaottelemaan löytämäni tulokset kategorisointiin sisältyviksi diskursseiksi. Aineistosta nousi esiin kolme tällaista diskurssia: marginaalissa oleva nuori, erityistä tukea tarvitseva nuori ja osallistuva nuori. Liitin jokaiseen näistä diskursseista aiemmin löytämiäni, nuoria yksityiskohtaisemmin määritteleviä kategorioita, joiden tulkitsin läheisimmin liittyvän laajempiin diskursseihin ja heijastelevan niihin sitoutuneita muita diskursseja. Näin ollen tuon tuloksissa esille tulkintani mukaan sisäkkäisinä, rinnakkaisina ja vuorovaikuttavina esiintyviä diskursseja. Työntekijöiden käyttöön ottamat kategorisoinnit heijastelevat diskursseja, jotka tuottavat sosiaalisen kuntoutukseen kontekstiin sidoksissa olevia nuoria määritteleviä identiteettikuvia.

Tutkimuksessa kuvaamaani sosiaaliseen todellisuuteen vaikuttavat yhteiskunnassa vallitsevat diskurssit nuorista ja heidän tilanteistaan. Nämä toimivat pohjana tutkijana tekemilleni tulkinnoille työntekijöiden kategorisoinneista. Tutkimuksessa luodaan sosiaalinen todellisuus, joka muotoutuu tutkimusta ohjaavien sisäisten sitoumusten kautta, jotka määrittävät sitä, millaisin reunaehdoin tutkimusasetelmaa lähdetään rakentamaan. Sisäiset sitoumukset vaikuttavat tutkijan tekemiin metodologisiin valintoihin ja niiden perusteluihin. Näin ollen aineiston tulkinta ei voi tähdätä objektiivisten to-
tuuksien löytämisen, koska diskurssianalyysi perustuu uusien vaihtoehtojen ja toisi-
aan poissulkemattomien merkitysten löytämiseen. (Ilmonen 2015, 140, 142.) Nämä merkitykset ovat läsnä tutkimuksessani vaihtoehtoisissa kategorisoinnin tavoissa nuo-

rista ja heidän tilanteistaan. Niiden kautta tulee näkyväksi se, miten nuoruutta ja nuorten identiteettiä määritellään ja mitä ominaisuuksia nuoriin liitetään sekä mitä vaihtoehtoisia kategorisointeja mahdollisten leimaavien identiteettikuvien tilalle ehdotetaan.

Käsitykset nuorista rakentuvat sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa, joka määrittää mistä lähtökohdista nuoria määrittäviä kategorioita muodostetaan. Näin ollen sosiaalinen kuntoutus sisältöineen ja sen toteuttamiseen tarvittava tieto sekä työntekijöiden henkilökohtaiset kokemukset nuorista tässä työssä luovat perustan kategorisoinnille. Nuoria voidaan kategorisoida monilla vaihtoehtoisilla tavoilla, mutta kontekstin ohjaamana tietynlaiset kategorisoinnit vaikuttavat tulevan muita useammin esille aineiston analyysissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 76, 78.) Kategorisointien yksi seuraus on nuoren aseman konkretisoituminen palvelujärjestelmän reunaehtoihin suhteutettuna. Nuorten kategorisoinnit heijastelevat sosiaalisia käytäntöjä, joiden käytönotolla on seurauksia osallisuuden mahdollisuuksien näkökulmasta.

4.5 Tutkimuksen eettiset lähtökohdat ja erityiset kysymykset

Tutkimuksen eettisyydellä tarkoitetaan niitä arvo- ja moraalipohjaisia menettelytapoja, joita tutkimuksen hyväksyttävään toteuttamiseen yhteiskunnassa liitetään. Etiikka tarkastelee asioita moraalisten normien näkökulmasta. Eettisyyden huomioiminen tutkimuksessa sisältää sen perustana olevien arvojen ja toiminnan kriittistä tarkastelua. Tällainen kriittisen tarkastelun päämääränä on paljastaa tutkimuksen tavoitteiden ja toteuttamissuunnitelman sisältämät tutkimuseettiset ongelmat. Tutkimuseettisessä ongelmassa moraalinen normi on ristiriidassa jonkin tutkimuksen käytännön tai tutkimusta suuntaavan päämäärän kanssa. Tutkimuksen näkökulman valintaa ja mahdollisia seurauksia tarkasteleva kriittisyys on tutkimuksen teon keskeinen lähtökohta. (Mäkinen 2006, 10; Niemelä 2011, 14–15; Ronkainen ym. 2013, 14–15.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvän tieteellisen käytännön lähtökohtien mukaan tutkimuksenteossa noudatetaan eräitä yleisiä eettisiä periaatteita. Näihin kuuluvat rehellisyys ja huolellisuus tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä

sekä tulosten merkitysten arvioinnissa. Lisäksi tutkimustyöhön sovelletaan tieteellisen tutkimuksen yleisten periaatteiden mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Näillä tarkoitetaan esimerkiksi huolellisia lähdeviittauksia ja tutkimustulosten kriittistä tarkastelua. Kokonaisuudessaan tutkimustyön ytimenä voidaan pitää luotettavan informaation tuottamista. Tämä tarkoittaa, että analysoin aineistoni huolellisesti ja noudatan tarkkuutta sen käsittelyssä ja siitä johtamieni tulosten esittelyssä. Tutkimuksessani minun on myös turvattava työntekijöiden anonymiteetti koko tutkimusprosessin ajan. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.)

On tärkeää huomioida, että tutkimuseettiset valinnat muokkautuvat tutkimusaiheen ja lähestymisnäkökulman mukaisiksi. Näin ollen en voi sitoa eettisiä valintojani tiukasti mihinkään yleiseen koodistoon. Yleiset periaatteet toimivat lähtökohtina eettisille valinnoille, mutta tutkimusprosessin aikana niihin on perehdyttävä syvällisemmin. (Gylling 2002, 70–71; Pohjola 2007, 13–14; Rauhala & Virokangas 2011, 238). Eettisyyden huomiointi on läsnä koko tutkimusprosessini ajan, tutkimuksen tavoitteiden, aineiston analyysin ja tulkintojen teon vaiheissa (Rauhala & Virokangas 2011, 239,246). Tutkimuksessani käytössäni on valmis aineisto, joten tutkimusprosessiini ei sisälly tiedonhankintatapojen eettisyyden pohtimista. (Hennink & Hutter & Bailey 2011, 64). Siteeni aineistoon ja käsitykseni sen sisällöstä on muodostunut vasta sen keräämisen ja litte-roinnin jälkeen. Etäisyys aineistoon on hyödyksi, koska minulla ei ole haastattelutilanteiden luomia ennakkokäsityksiä. Toisaalta tulkintani aineistosta voi jäädä jollain tavoin vajaaksi juuri tämän vuoksi.

Tieteen etiikkaan sisältyy tutkimusprosessin aikana esiin nousevien erityisten kysymysten tarkastelua liittyen suunnitteluun, menetelmän valintaan, aineiston luokitteluun tai tutkimuskohteen erityispiirteisiin. Aineiston luonne ja valittu tutkimusmenetelmä määrittävät sitä, mitä tuloksia tutkimus tuottaa. Tutkijan on tärkeää miettiä mitä arvoja valittu näkökulma tuo esille ja mitä se sulkee pois. (Pietarinen & Launis 2002, 46.) Näin ollen minun on olennaista tiedostaa miten valitsemani näkökulma ja sitä tarkentavat tutkimuskysymykset ohjaavat aineiston tarkastelua. Työntekijät tuovat esille näkemyksiään osallisuuden toteutumisesta ja toimivat nuorten äänen välittäjinä. Tämä välikäntenä toimiminen merkitsee, että osallisuus saa osin erilaisia merkityksiä, kuin mitä se saisi suoraan nuorten kokemusten kautta esille tuotuna.

Eettisyyttä toteuttavan sosiaalialan tutkimuksen tulee olla yhteiskunnallisesti hyödyllistä sekä tutkittavia ihmisiä kunnioittavaa ja tukevaa. Tutkimuksessa on kuitenkin tärkeää välttää pelkästään yhteiskunnallista hyötyä toteuttavaa tutkimustapaa, mikäli sen seurauksena esimerkiksi tutkittavien taloudelliset edut kaventuvat tai heidän hyvinvointinsa vaarantuu. (Rauhala & Virokangas 2011, 238, 246.) Tutkijana minun on tärkeää tarkastella kriittisesti valintojani ja pohtia mihin intresseihin ja tavoitteisiin ne perustuvat. Arvopohjani kokonaisuudessaan on määrittämässä sitä, millaista tutkimusta pidän merkityksellisenä. (Gylling 2002, 72–73.)

Sosiaalityön piirissä pidetään tärkeänä pitää yllä yhteiskunnallista vakautta, kunhan sen tavoittelulla ei perustella ihmisryhmiä marginalisoivia ja syrjäyttäviä toimenpiteitä (IFSW, 2014). Tämän tutkimuksenteekoonkin kuuluvan periaatteen perusteella haluan välttää tutkimuksessani nuoria leimaavaa kysymyksenasettelua. Tämän vuoksi on tärkeää tiedostaa missä sävyssä puhun syrjäytymisestä tutkimuksessani. Mikäli nostaisin syrjäytymisen keskiöön tutkimuksessani, tulkitaisin työntekijöiden käsityksiä nuorista liiaksi kielteisessä sävyssä. Kun keskityn tulkitsemaan väljästi ja joustavasti nuorten tilanteita, vältyn määrittelemästä jo etukäteen millaisia tuloksia löydän. On kuitenkin huomioitava, että koska tuon esille myös osallisuuden esteitä syrjäytymisen läsnäoloa ei voi välttää, mutta sen nostaminen keskiöön ei ole tarpeellista. (Pohjola 2007, 18–19.)

Eettisyyden toteutumisen kannalta on tärkeää, että pyrin toteuttamaan tulkintatapaa, joka kunnioittaa työntekijöiden näkökulmaa, kuitenkin leimaamatta puheenaiheena olevia nuoria. Nuoret itse eivät yleensä koe tutkimusten mukaan olevansa syrjäytyneitä ja pitävät syrjäytymistä kielteisenä tilanteena. Mikäli syrjäytymistä koetaan, se on usein hetkittäistä, ei pysyvä tila. Syrjäytynyt voi olla myös syrjäytetty tai ohitettu. Nuorilla on paljon voimavaroja ja osaamista, joka jää huomiotta. Esimerkiksi yhteiskunnan näkökulmasta syrjäytynyt nuori voi kokea olevansa osa jotain osallistavaksi kokemaansa ihmissuhdeverkostoa (esim. Myrskylä 2012; Aaltonen ym. 2015; Palola ym. 2012a). Syrjäytymistä koskevan viranomaistoiminnan tarkoittamaton seuraus voi olla leimaavien identiteettien muodostuminen puheen kohteena oleville ihmisryhmille (Helne 2002, 36–37).

Eettisyyttä on olennaista tarkastella myös tutkimuksen seurausten osalta. Tutkimustyöllä tulee tavoitella päämääriä, joilla on merkitystä yksilöjen ja yhteisöjen hyvinvoinnin sekä yhteiskunnan kehityksen näkökulmasta. Tutkimuskohteen valinnassa ja tutkimusongelman rajauksessa on tarkasteltava millä perusteilla tutkimusaihe valitaan ja miksi tutkimukseen ryhdytään. (Hennink & Hutter & Bailey 2011 74–77.) Tutkimuksellani en tuota itse merkittävästi uutta tietoa, mutta täydennän aiemmin tehtyjä havaintoja nuorten osallisuuden mahdollisuuksista.

Tutkimukseni teossa on tärkeää huomioida, miten sosiaalisessa kuntoutuksessa olevien nuorten elämäntilanteisiin liittyvät vallitsevat käsitykset ovat läsnä analyysiprosessissa ja tulosten rakentamisessa. Tutkijalla voi olla vahvoja mielipiteitä, jotka ohjaavat tutkimuksen tekoa. Tällaisia voivat olla tutkittavaan ihmisryhmään kohdentuvat ennakkokäsitykset ja stereotypiat. (Pohjola 2007, 21.) Minulla on ennakkokäsityksiä esimerkiksi siitä, millaisia nuoria työntekijät pitävät helppoina ja minkälaisia asiakkaita taas vaikeina osallistaa. Lisäksi ennakkokäsitykseni sosiaalisen kuntoutuksen nuoria leimavista seurauksista voivat vaikuttaa tulkintoihini, jos en tiedosta niiden olemassaoloa. Minun on pyrittävä tutkimusaineiston analyysissä mahdollisimman objektiiviseen ja reflektiiviseen tulkintatapaan.

Tutkimukseni tarkoituksena on tuoda esille nuorten osallisuuden toteutumista sosiaalisessa kuntoutuksessa. Eettisyyttä toteuttavien osallisuuden mahdollisuuksien vahvistamisen kannalta on tärkeää, että työntekijöiden näkemyksiä reunaehdoista osallisuudelle tuodaan esille, jotta voitaisiin tarkastella mitä puutteita nuorten palveluissa on ja mitä keinoja niiden puutteiden korjaamiseen löytyy. Tutkimuksellani on merkitystä nuorten osallisuuden tukemisessa, siltä osin mitä mahdollisuuksia on jo olemassa ja missä kohdin on työntekijöiden mukaan parannettavaa esimerkiksi palvelukäytäntöjen sekä nuorten moninaisuuden tunnistamisen ja sen hyödyntämisen näkökulmasta. Työntekijöillä kuuluu ammattirooliin jakaa tietoa työnsä sisällöstä ja näin ollen käyttämäni aineiston osallistujat eivät tuo esille vahvasti arkaluontoista tietoa. Jos aineistossa olisi haastateltu nuoria asiakkaita, tällöin tulosten esittämisen sensitiiviseen tapaan tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Työntekijöiden yksityisyyttä on kunnioitettava, mutta he eivät ole kuitenkaan yhteiskunnallisesti heikossa asemassa, kuten monet heidän nuoret asiakkaansa ovat. (Rauhala & Virokangas 2011, 242)

Vastuullinen tutkija hahmottaa, että tutkimuksen tekemiseen tarvitaan kriittistä refleksiivisyyttä tutkimusprosessin eteen tuomien haasteiden ja riskien tunnistamiseen. Vahva sitoutuminen laadukkaan tutkimuksen tekoon ja tietoisuus tutkimusaiheen sisältämistä haasteista tukevat eettisyyden toteutumista. Tutkimuksen teossa on tärkeää hyväksyä tieteellisen tiedon epävarmuus ja tunnistaa olemassa olevat vaihtoehdot ja näkökulmat ja tulosten tulkinnanvaraisuus. (Ronkainen ym. 2013, 16–17.) Luotettavien tulosten aikaansaamiseksi on tärkeää, että minulla on riittävästi tietoa nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta ja sen lainsäädännöllisistä reunaehdoista, sekä muista sitä määrittävistä rakenteellisista tekijöistä. Lisäksi on olennaista, että vertaan muotoutuvia tuloksiani muiden tutkijoiden tuloksiin. Tutkimukseni tavoitteet ja tulokset tulee tulkita suhteessa aiempiin tutkimuksiin. Tuloksista tehtävissä johtopäätöksissä on olennaista ottaa esille niitä aikaisempia tutkimuksia, jotka tukevat aikaansaamiani tuloksia ja toisaalta myös niitä jotka eriävät tekemistäni tulkinnoista. (Pietarinen 2002, 60; Mäkinen 2006, 124.) Tällä tavoin löytämieni kategorisointien ja niiden osallisuuden sidoksissa olevien merkitysten hyödyllisyys vahvistuu.

5 Kategorisointiin sisältyvät diskurssit

5.1 Marginaalissa oleva nuori

Työntekijöiden puheessa sosiaalisen kuntoutuksen palveluita tarvitsevista nuorista, nousee tulkintani mukaan usein esille diskurssi, joka on ajassa muuttunut ja muotoutunut uudelleen, mutta joka on kuitenkin edelleen vahvasti läsnä. Tämä diskurssi koskee marginaalissa olevia nuoria. Työntekijöillä on eriäviä näkemyksiä siitä, keitä nämä nuoret ovat sekä minkälaisia he ja heidän tilanteensa ovat. Työntekijät pohtivat millaiset nuoret syrjäytyvät tai jopa vaikuttavat haluavan syrjään. Tähän keskusteluun sisältyy diskurssi, joka määrittelee näiden nuorten identiteettiä. Nämä nuoret joutuvat palvelujärjestelmän reunalle ja jossain tapauksissa myös haluavat olla yhteiskunnan palvelujen ulkopuolella. Tämä paljastaa jotain yhteiskunnastamme. Nuorten ulkopuolelle jäämisen taustalla on tilanteita, joissa he eivät löydä tarpeitaan vastaavaa sopivaa palvelua tai toimintaa tarjolla olevista vaihtoehdoista (esim. Aaltonen ym. 2015; Romakaniemi, Lindh, Laitinen 2018).

5.1.1 Palvelujärjestelmän reunalla oleva nuori

Eräässä keskustelussa työntekijöiden puheessa pohdinta siitä, ovatko nykypäivän nuoret, joilla on heikot siteet palveluihin tai jotka ovat jääneet palvelujärjestelmän ulkopuolelle vastine nuorille, joita ennen kutsuttiin *peräkammarin tytöiksi* ja *pojiksi*. Yhden työntekijän mielestä nykyään näitä nuoria on enemmän kuin ennen. Tähän keskusteluun sisältyy vahvasti näiden nuorten identiteettiä määrittävää kategorisointia ja pohdintaa heidän tilanteistaan eri näkökulmista. Yhteiskunnassa käydään laajalti keskustelua osattomista tai syrjäytyneistä nuorista ja tämä esille tuleva *peräkammarin poikien* ja *tyttöjen* määritelmä on tulkintani mukaan sidoksissa tähän keskusteluun.

Tässä vuoropuhelussa sanoitetaan myös onko kyse *samasta porukasta* kuin entisaikaan vai onko kyse jostain muusta. Nuorista puhutaan myös *massana*. Tämä pohdinta kertoo ajan myötä muuttuneesta diskurssista, sekä heijastaa laajempia muutoksia yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Sosiaalipoliittisten päätösten seuraukset näyttäytyvät työntekijöiden kategorisoinnissa marginaaliin jäävistä nuorista. Kun nämä nuoret eivät enää voi olla kotona, niin he tulevat esille sosiaalisen kuntoutuksen palveluita tarvitsevinä ja palveluihin ohjattuina ja niiden piiriin myös kuuluvina. Eräs työntekijä pohtii, että ennen nämä nuoret eivät olleet näkyvillä, mutta nyt ovat.

“Onko nämä henkilöt niitä entisvanhasia peräkammarin tyttöjä ja poikia, joista on tullu tämmönen massa, mitä ei ennen ollu niin paljon, mutta josta nyt on tullu? Kun ne ei enää voi olla kotona, niin ovat tulleet sieltä näkyviin. Onko nyt kysymys samasta porukasta?” T10

Seuraavassa puheenvuorossa kyseenalaistetaan näkemys siitä, että kyse olisi samasta nuorten ryhmästä. Tässä työntekijän näkemyksessä näyttäytyy vastapuhe ja kriittisyys nuoria samaan suureen joukkoon kategorisoivasta diskurssista. Nämä nuoret nähdään sen sijaan heterogeenisenä, monenlaisia nuoria sisältävänä ryhmänä, eikä homogeenisenä massana.

“heterogeenistä varmaan, että ei oo pelkästään. On kyllä niin laidasta laitaan se porukka.” T12

Eräs työntekijä on miettinyt onko nykypäivänä enemmän näitä nuoria, jotka olisivat jääneet syrjään yhteiskunnassa. Tässä tuodaan esille kategorisointi nuorista, joilla on rajoitteita siinä, miten pystyvät osallistumaan sosiaaliseen toimintaan.

“Minä oon miettiny sitä, että onko näitä enemmän tämmösiä jotka olis jääneet sinne. Kun omaa asiakaskuntaakin miettii, tuntuu, että aika paljon niitä on, jotka ei saa sanaa suusta, ei pysty puhelimeen vastaamaan, ja repimisessä joka kerta tulo näihin sosiaalisiin ympyröihin.” T7

Toinen työntekijä arvelee, että on enemmän näitä nuoria. Hänen mielestään nuoren on helpompi ajautua nykypäivänä tällaiseen tilanteeseen. Tässä käsityksessä näyttäytyy tulkintani mukaan diskurssi, joka nostaa esiin, että marginaalissa oleminen olisi hyväksyttävämpää nyt kuin ennen. Tämä diskurssi on sidoksissa yhteiskunnassa tapah-

tuneeseen kulttuuriseen muutokseen, jonka myötä erilaiset vaihtoehtoiset elämäntavat ovat hyväksytympiä kuin ennen.

“Niitä varmaan on enempi, koska onhan tää selkeesti menny siihen suuntaan, että on hyväksyttävämpää että sä oot vähän semmonen peräkammarin tyttö tai poika. Jotenkin helpompi ehkä ajautua, näin mä sen näkisin.” T9

Näkemykseni mukaan hyvinvointivaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentuminen ja vahvistuminen ovat kehittäneet nuoria tukevia instituutioita ja kehittäneet näin ollen myös sosiaalisen kuntoutuksen instituutiota. Palvelutarjonnan kehittymisen myötä nuorilta kuitenkin työntekijöiden näkemysten mukaan myös odotetaan paljon, kun heillä on yhteiskunnan näkökulmasta paremmat mahdollisuudet kuntoutua kuin ennen. Paine pärjätä ja luoda oman näköinen menestynyt elämä näyttäytyy joissakin nuorten kategorisoinneissa. Tämä paine kertoo tulkintani mukaan diskurssista, joka on osa yhteiskunnallista muutosta, joka korostaa individualismia ja vastuun ottamista itsestä. Tänä päivänä yksilön merkitystä ja velvollisuuksia korostetaan ja laajempien yhteisöjen ja yhteiskunnan toiminnan merkityksen nähdään olevan usein vähäisempää (Juhila 2014, 68–69).

Kategorisoinneista ilmenee, että yksilöiden ilmaisunvapaus on toisaalta hyvää tuottava asia, mutta toisaalta se luo pärjäämisen ja itsestä vastuun ottamisen paineita nuorille. Vielä eräs työntekijä jatkaa keskustelua *peräkammarin tytöistä ja pojista*, nostaan esiin, miten yksilöllistyneessä yhteiskunnassa oletetaan, että nuori luo oman erityinen polkunsaa.

“Peräkammarin tyttäret ja pojat varmaan jäivät piioiksi ja navetta- ja maatilain töihin ja loivat sitä kautta sen oman mielekkyyden ja oikeuden tähän johonkin tienaamiseen ja leipäänsä. Mutta nyt on tämä yhteiskunta siinä mielessä muuttunu, että semmonen yksilöllistyminen tavallaan, tuottaa sitä, että on se oma asunto ja oma juttunsa tässä elämässä. Tää paine on eri tavalla tullut tähän yhteiskuntaan. Ja kaikelta osin oletetaan, että mennään omaa polkua ja luodaan ura ja koulutuskuviot.” T8

Eräs työntekijä sanoittaa jatkoksi keskustelulle, kuinka yhteiskunnassa ilmenee vaatimus olla sosiaalinen.

“kaikkien pitää olla sosiaalisia.” T 7

Sen jälkeen toinen työntekijä tuo esille vaihtoehtoisen näkemyksen marginaalissa olevien sosiaalisesta aktiivisuudesta tuodessaan esille, että he voivat olla esimerkiksi sosiaalisessa mediassa aktiivisia.

“tiedetäänkö me oikeesti niistä nuorista(--), kuinka tiiviisti ne on näissä some-systeemeissä, tuntuu että ovat siellä aika aktiivisia.” T10

Sitten aiemmin keskusteluun osallistunut työntekijä jatkaa puhetta sosiaalisessa mediassa paljon aikaa viettävistä nuorista. Hän tuo esille, miten sosiaalisesta mediasta nuoret voivat löytää korvaavaa sosiaalisuutta, jos muut sosiaalisten kontaktien muodot ovat vähäisemmässä roolissa nuoren elämässä.

“Ja se korvaa sitä jonkun verran varmaan jotakin sosiaalisuutta. Jotkut elää täysin sitä maailmaa, et ne on vaan siellä somessa. Ja tuntuu, että semmoset reallife-kontaktit on aika vähissä.” T 7

Vielä eräs työntekijä kategorisoi puheenvuorossaan koulutuksissa ja työelämästä sivuun jääviä nuoria, jotka näin ollen ovat yhteiskunnan marginaalissa. Työntekijä sanoittaa, että koulutukset ja työelämä vaativat nuorelta paljon voimavaroja. Tästä voi tulkita, että jos nuoren vapaus tehdä valintoja onkin rajattua tai jos hänellä ei ole voimavaroja toteuttaa itseään ja tehdä valintoja, jotka yhteiskuntamme hyväksyy, voi se olla nuorta lannistavaa.

“Tänä päivänä koulutukset vaatii aika paljon, jo ammatillinen koulutus vaatii nuorelta aika paljon. Myös työelämä vaatii tänä päivänä paljon ihmiseltä, että ymmärrän miksi nuoria ja ihmisiä ylipäätään siellä jalkoihin jää.” T8

Toisessa keskustelussa työntekijä sanoittaa nuoren tilanteesta, että jos nuorelle ovat työssäkäynti ja opiskelu uuvuttavia, eikä hänen arjessaan ole mitään voimavaroja tuovaa, nuoren voimavarat töiden tai opiskelujen jatkamiseen ehtyvät. Työntekijän voi tulkita sanoittavan millainen nuori ajautuu tai joutuu marginaaliin.

“jos työssä käynti on rankkaa ja kuluttavaa tai opiskelu rankkaa ja kuluttavaa ja sitten arjessa ei oo mitään mikä eheyttää tai tuo voimia, jos se on rankkaa 24/7 ne tippuu aika nopeesti siitä.” T5

Yksi työntekijä tuo esille sen, miten nuorella voi olla erilainen ymmärrys tilanteesta, kuin työntekijällä ja tällöin luottamuksen muodostaminen on haasteellista. Työntekijän ja nuoren ymmärrykset eivät tässä tällöin kohtaa ja sen seurauksena ei löydy yhteistä tavoitetta, jolla nuoren tilannetta lähdetäisiin parantamaan. Tässä kategorisoinnissa ovat näkyvillä institutionaalisen kontekstin reunaehdot. Tulkitsen työntekijän tuovan esille puheessaan sosiaalisen kuntoutuksen kontekstin ja palvelujärjestelmän määrittelemää näkemystä siitä, mikä on sopiva tavoite nuorelle ja toisaalta nuoren oman yksilöllisen näkemyksen. Silloin kun nämä eriävät näkemykset eivät ole yhteen sovitettavissa, nuori voi *pudota* palvelujärjestelmän ulkopuolelle.

“toistuvasti tulee esille, että palvelujärjestelmän työntekijöillä voi olla joku ymmärrys siitä asiakkaan tilanteesta ja palvelun tarpeesta ja asiakkaalla tai henkilöillä nuorella voi olla ihan eri ymmärrys siitä omasta kyvykkyydestä ja määrittelee sen ongelman ihan erityylyisesti. Tässä tulee monesti myös niitä putoamisen kohtia, että kun ei löydetä jotakin yhteistä tavoitetta (--) mitä lähettäis viemään eteenpäin.T?

Tässä työntekijä tuo esille millaisessa tilanteessa nuori voi syrjäytyä. Tulkintani mukaan nuoren tulkitaan tässä syrjäytyvän yhdessä työntekijöiden kanssa. Tällöin työntekijän voi tulkita määrittävän, että syrjäytyminen ei ole yksin nuoren vastuulla. Työntekijä ei näin ollen aseta nuorta asemaan, jossa hän syrjäytyy ensisijaisesti oman käyttäytymisensä seurauksena, vaan nuoren syrjäytymisen ehkäisemisen nähdään olevan palvelujärjestelmän vastuulla. Tässä työntekijän ilmi tuomassa asetelmasta voi löytää viitteitä diskurssista, joka avartaa vastuunoton ja velvollisuuksien koskevan yksilöjen ohella erityisesti sosiaalisen kuntoutuksen kaltaisia institutionaalisia tahoja. Työntekijästä auttajatahojen verkostotyöskentely tässä tilanteessa olisi erityisen tärkeää, ettei nuori joudu palveluiden ulottumattomiin.

“verkostoituminen heti siinä alkuun esimerkiks mielenterveyspuolella, että ei tipahda siihen, jää tyhjän päälle että hoidetaan jotain yhtä asiaa ja sit se syrjäytyy meidän kanssa siellä ikään kuin vaan. “ T12

Eräs työntekijä kategorisoi yksinäisiä nuoria, joiden on vaikeaa löytää itselleen sopivaa toimintaa. Toiminta on usein suunnattu esimerkiksi masentuneille tai muuten mielen-terveysongelmallisille nuorille, joihin yksinäinen nuori ei välttämättä koe kuuluvansa. Työntekijän käsityksen mukaan nuoret eivät kaipaa lokeroivia ryhmiä, vaan enemmän avoimia toimintoja, joita ei ole erityisesti määritelty tietynlaisille nuorille sopiviksi. Työntekijä arvelee, että nuoret joilla on jo sosiaalinen verkosto kunnossa, eivät tule ryhmiin, vaan nämä ryhmät sopisivat juuri parhaiten niille nuorille, jotka työntekijä kategorisoi yksinäisiksi.

*"näillä nuorilla on yksinäisyyttä, mutta onko se yksinäisyys sitten sairaus, (--) he ei koe, että heillä ei oo kavereita ni eihän he oo sairaita. (--) Sitten kun nämä palvelut on monesti tälläsiä, et (--) voi tulla yksinäinenkin ihminen, mutta kun siellä lukee siinä esitteessä, että on, että masentuneille (--)ei niitä tuu käyttää semmoset, joilla on jo kavereita ja ystäviä ja sosiaalinen elämä muuten miks sitä pitää erikseen sitten mainostaa, että kenelle se on suunnattu. (--) Miks ei voi olla avoimia ryhmiä. (--) Suurin osa näistä, joita mä oon tavannu ois valmiita tulemaan semmosiin."*T5

Myöhemmässä keskustelussa sama työntekijä tuo esiin avointa ryhmätoimintaa, jota ei ole määritelty sopivaksi tietyn tyyppisille nuorille. Työntekijän mukaan avoimia ja osallistuvia nuoria määrittelemättömiä toimintoja kaipaavat nuoret, joilla on vähän sosiaalisia kontakteja.

"ei oo ollu mikään suljettu ryhmä, vaan avoin, nyt mennään elokuviin ketkä lähtee mukaan (--), niin semmosii ne monet kaipaa ja ne on niitä, joilla ei oo sitä ystäväpiiriä niin laajaa." T5

Eräs työntekijä tuo esille, että nuoret voi haluta jäädä marginaaliin, mikäli he jäävät vaille osallisuuden kokemuksia. Tulkintani mukaan tässä vahvistetaan edelleen diskursia siitä, miten osallisen nuoren määritelmä liitetään vahvasti yhteiskuntaan kuulumiseen kokemuksiin. Sen sijaan kun nuori ei osallistu yhteiskunnan toimintaan ja palveluihin, määritetty hän osattomaksi, marginaalissa olevaksi nuoreksi.

“osallisuus on kans tosi tärkeä, että kokee osaksi yhteiskuntaa.(--) Missä vaiheessa ne kokee, että ne jää kokonaan pois jotenkin tästä kelkasta ja haluaakin jäädä sinne.” T 7

Toinen työntekijä tuo esille myöhemmässä puheenvuorossa, että kaikki haluavat olla osallisia, mutta osa jää järjestelmän ulkopuolelle. Tulkitsen tässä määriteltävän identiteettikuvaltaan yhteiskuntajärjestelmän ulkopuolella olevia nuoria. Työntekijä tuo vielä esiin, että vaikka nuori ei ole osallisena järjestelmää, hänelle on turvattava inhimillinen elämä ja hyvinvointi, koska se on hänen perusoikeutensa. Tämä määritelmä tuo ilmi yhteiskunnallisen järjestelmämme ja sosiaalisten käytäntöjemme rakentumista. Työntekijän näkemyksen mukaan nuorista huolehtiminen on *yhteiskuntarauhaa* lisäävä tekijä. Tämä käsitys ilmentää tulkintani mukaan sitä, miten sosiaalinen kuntoutus on hyvinvointiyhteiskunnan instituutio, jonka keskeisenä päämääränä on turvata ihmisen perusoikeudet ja inhimillisen elämän perusta. Kun ihmisille turvataan yhteiskunnassa nämä hyvinvoinnin perusedellytykset se ylläpitää yhteiskunnan vakautta ja turvallisuutta.

“Kyllähän se yhteiskunta toimii näin että jokainen haluaa olla osallisena tätä järjestelmää siinä mielessä. Mutta täytyy hyväksyä sekin, että kaikista ei tule osa järjestelmää.” (--) Sillon tulee se inhimillinen elämä ja tavallaan hyvinvointi, joka turvataan se yksilön tavallaan perusoikeus tähän yhteiskuntaan voida hyvin ja saada tiettyjä asioita. Se on yhteiskuntarauhaa lisäävä elementtikin esimerkiksi.”T8

5.1.2 Päihteitä käyttävä nuori

Kategorisoinneissa näyttäytyy erityisen usein päihteitä käyttävän nuoren kategorisoinnit. Näin ollen päättelen näiden nuorten identiteettiä määrittelevän diskurssin näyttäytyvän yleisesti sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa. Usein päihteitä käyttävien kate-

gorisoinneissa määritellään nuoria, joilla päihdeongelmat ovat sidoksissa muihin heidän elämäntilanteidensa haasteisiin, kuten usein yhtäaikaisesti tilanteissa näyttäytyviin mielenterveysongelmiin. Näissä kategorisoinneissa näyttäytyy esimerkiksi nuoren elämäntavan yhteensopimattomuus palveluiden rytmeihin ja aikatauluihin. Päihteitä käyttävät nuoret sijoitetaan tulkintani mukaan työntekijöiden keskustelussa erityisen korostuneesti yhteiskunnan marginaaliin ja heihin liitetään erityisen vahvasti leimaavia identiteettikuvia.

Tämä erään työntekijän esiin nostama diskurssi tuo esille, että päihteitä käyttäviä nuoria kategorisoidaan usein stereotyyppisesti samankaltaisiksi. Työntekijä määrittä, että nämä nuoret eivät yleensä voi osallistua sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin tai saada mahdollisuutta yksilölliseen palvelutarpeen arviointiin. Näille nuorille ei työntekijän mukaan anneta edes mahdollisuutta päästä palveluihin. Työntekijä kiinnittää huomiota myös siihen, että huumeidenkäyttäjien kategoriaan määritellyt nuoret ovat vielä vaikeammassa tilanteessa palveluiden saannin osalta kuin alkoholin käyttäjät. Tämä näkemys kertoo eri kategorioihin asettamisen merkityksestä tuodessaan esille, että alkoholia käyttävät nuoret saavat helpommin ja laajemmin apua kuin huumeita käyttävät. Huumeita käyttäviin nuorille voidaan muodostaa erityisen leimaavia identiteettikuvia, kun huumeidenkäyttö tulkitaan erityisen vahvasti yhteiskunnan normien vastaiseksi käyttäytymiseksi.

“... joilla on akuutti päihteiden käyttö, niin heidät kyllä ulkoistetaan hyvin äkkiä muista heille oikeasti kuuluvista palveluista, että on semmonen stereotyyppinen näkemys vallalla sosiaali- ja terveyspalveluissa ja yhteiskunnassa muuallakin,(--) Ensin kuntoutetaan päihdeongelmat pois kokonaan ennen kun on asiakkuuden kriteerit täyttävä hyvä asiakas, et voi sitten saada niitä palveluita. Ihan hullunkurinen ajatus minun mielestäni, heiltä tavallaan evätään sosiaalinen kuntoutus kokonaan, et he ei oo kelposia.(-)-)Ne on samanlaisia ja ei lähetäkään edes antamaan mahdollisuutta, että voitais yksilöllisesti arvioida palvelun tarvetta ja tilannetta. Alkoholin käyttäjillä on paljon paremmat mahdollisuudet saaha palveluita, mutta sitten ko tulee laittomat huumeet kysymykseen, enää ei ees lähetä neuvottelemaan mistään mahdollisuuksista.” T?

Erään työntekijän mielestä on olennaista, että päihteitä käyttäviä nuoria ei yksiselitteisesti kategorisoidaisi yhteiskunnassa tietynlaiseen ryhmään. Tällä tavoin ei yksiselitteisesti määriteltäisi valtakulttuurista käsin näiden nuorten identiteettiä. Lisäksi heille olisi tärkeää antaa mahdollisuus halutessaan integroitua yhteiskunnan palveluihin ja siten parantaa mahdollisuuksiaan osallisuuteen. Työntekijän voi tulkita kritisoivan puheessaan yleistynyttä päihteitä käyttäviä nuoria ja heidän tilannettaan kuvaavaa diskurssia. Tässä diskurssissa esiintyvä valtakulttuurin luoma identiteetti on leimaavan rajallinen. Työntekijä vaikuttaa tiedostavan, että tietynlaisella kielenkäytöllä on seurauksia siitä näkökulmasta, miten tietynlaisia nuoria yleisimmin määritellään, eli mitä ominaisuuksia heihin ja heidän tilanteisiinsa liitetään ja millaiseksi heidän tilannettaan kuvaillaan.

”...huumeiden käyttäjät ja päihteiden käyttäjät niin heitä pitäis paremmin integroida tai antaa mahdollisuus heidän niin halutessaan integroitua palveluihin ja yhteiskuntaan ja päästä osalliseksi ja kenen tahansa oli se päihteiden käyttäjä tai ei, että ei kategorisoida sitä johonkin ryhmään ja valtakulttuurista käsin määritellään, että miten hän saa osallistua ja mikä identiteetin me halutaan tälle ryhmälle antaa ja sen mukaan arvotetaan sitä.”T?

Toisessa keskustelussa yksi työntekijöistä tuo esille näkemyksen siitä, että ajan kuluessa yhä useammat nuoret ovat alkaneet käyttää huumeita. Tämän voi tulkita tarkoittavan, että on tapahtunut huumeiden käytön aloittamisen kynnyistä madaltavia kulttuurisia muutoksia nuorten tilanteissa ja toimintatavoissa.

”...tänä päivänä kun on tulleet nuorille huumeet mukaan ja kaikki tämmöset, joita ei vaikka niin voimakkaasti 20 vuotta sitten ollu, että sillälaila muuttaneet.(--) tarkoittaa toimintatapojen muuttumistakin. Meidän pitää osata tehdä niitä asioita erilailla ja tietää asioista erilailla, mitä silloin.”T10

Eräessä puheenvuorossa työntekijä kategorisoi nuoria ja vanhempia huumeidenkäyttäjiä heidän elämäntilanteidensa erojen kautta. Nuorilla elämäntilanne on kaoottisempi kuin jo kauemmin huumeita käyttäneillä. Työntekijä sanoittaa sitä, miten nuoremmilla

huumeidenkäyttäjällä nuorilla on kaoottinen elämäntilanne ja sen seurauksena he eivät usein tiedä mitä palveluja on saatavilla.

”...sitten päästään nuorempiin, että hekin kyllä käyttää huumeita ihan niinko se vanhempikin polvi, mutta elämäntilanne on niin kaoottinen ja näillä vanhemmilla se on vakiintunu huumeiden käytön elämäntilanne. Se on sitä elämää eläny ehkä 10-20 jopa 30 vuotta ja siellä ei enää oo kaoottisia ylä tai alamäkiä se on aika tasasta ja he käyntelee sivussa sitten niitä aineita ja nuorilla sitten se osallisuus, että he on vähän kuutamolla tämmösestäkin, että ei ne tunne palveluja.”T?

Useat työntekijät tuovat esille, että syvemmin syrjäytyneille päihteidenkäyttäjille ei ole välttämättä ollenkaan sopivia palveluita tarjolla. Eräs työntekijä kritisoi puheenvuorossaan ongelmakeskeisen palvelurakenteen seurauksia nuorille. Työntekijä tuo esille näkemyksensä siitä, miten palvelujärjestelmä on rakennettu *ongelmakeskeiseksi*. Nuoria kategorisoidaan esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmaisiksi ja näihin kategorioihin liittyy tabuja. Työntekijä kuvailee nuorta, joka ei löydä itselle oikeaa paikkaa, koska kokee tulevansa määritellyksi ongelman kautta, jos menee mukaan tietynlaiseen toimintaan. Työntekijä sanoittaa, että nuoret eivät halua tulla useinkaan lokeroiduksi, eli kategorisoiduksi johonkin joukkoon kuuluvaksi. Tätä toivetta on kuitenkin sosiaalisen kuntoutuksen institutionaalisesta näkökulmasta vaikeaa toteuttaa, koska kategorisointi sujuvoittaa sopivien palveluiden valintaa. Kuitenkin nuorelle tämä toiminta voi olla leimaavaa, jos hän kokee itsensä epäonnistuneeksi. Nuoren toistuva kategorisointi kapeasta ja leimaavasta näkökulmasta voi syrjäyttää nuoren pysyvästi yhteiskunnan marginaaliin.

”Meidän palvelujärjestelmä on hirveen ongelmakeskeisesti rakennettu päihdeongelmaisille ja mielenterveysongelmaisille ja muuten ongelmaisille ja toimintakyvyn rajamailla oleville.(--) Varsinkin kun näihin päihde- ja mielenterveysasioihin liittyy paljon tabuja. (--)Nuorella sitten ymmärrys siitä tilanteesta hänen pitäis hakeutua nyt johonkin tämmöseen, siis tänne tulee tämmönen identiteetti-ongelma, identifioitumisen ongelma, et en mä voi mennä tonne paikkaan, ei mul oo yhtään tollanen ongelma ja mitä se nyt tarkoittaa minun toimintakyvyn ja pärjäämiseen ja oonko mie epä-

onnistunu ihmisenä. (--) Ne käy arjessa tätä keskustelua itensä kanssa ja se on myös putoamisen paikka, että vaikka tunnistetaan avun tarve, niin ei löydy itelle oikeaa paikkaa. T?

Päihde- ja mielenterveysongelmaisia määrittelevät diskurssit ovat keskeisessä asemassa sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa käytävässä keskustelussa. Nuorista tehtyjen tutkimusten perusteella tämä diskurssi näyttää esiintyvän laajemminkin yhteiskunnassa. Esimerkiksi Mattila-Aallon (2009, 158–162.) kuntoutusosallisuutta avaavassa tutkimuksessa päihteiden ongelmakäyttäjää auttavan kuntoutuksen keinot voivat vaatia korostuneesti kuntoutujaa ottamaan vastuuta omasta toiminnastaan. Tämä vastuun kannon vaatimus voi kasvattaa syyllisyyden ja häpeän tunteita ja niiden myötä syntyvää epävarmuutta. Päihteidenkäyttäjän kuntoutus etenee tietyn kaavan mukaan, ollen sidoksissa yleisiin institutionaalisiin sosiaalisiin käytäntöihin. Paradoksaalisesti nämä sidokset voivat lisätä kuntoutujan riippuvuussuhdetta institutionaaliseen ja turvalliseksi koettuun kuntoutukseen. Samalla tähän institutionaaliseen kontekstiin liitetyt velvoitteet ja odotukset voivat seurauksenaan aiheuttaa päihdekuntoutujalle uupumusta, syylliseksi leimautumista ja syrjäytymistä. Tässä kontekstissa näyttäytyy sosiaaliseen kuntoutuksessakin läsnä oleva diskurssi, jolla määritellään vastuulliseksi käyttäytymiseksi ymmärrettyjä päämääriä (Julkunen 2008a ja 2008b).

Toinen työntekijä toteaa, että vaikka nuori haluaisi mukaan toimintaan, niin jo hän käyttää päihteitä, ei hänelle löydy toimintaa. Tulkintani mukaan tämä määrittely siitä, millaisille nuorille ei ole toimintaa, korostaa diskurssia heidän usein pysyvästä tai pitkäaikaisesta marginaaliin jäämisestään.

”Vaikka tällainen (päihdeongelmainen nuori) haluaisi mennä johonkin (toimintaan) niillä ei ole paikkaa” T5

Eräs työntekijä tuo kuitenkin vielä esille, että kuitenkin viime vuosina on tullut päihteitä käyttäville nuorille suunnattua toimintaa.

Olisko siitä nyt montako vuotta, kolme vuotta, (--) alkoi toimimaan ensimmäisiä semmosia (toimintaa), jotka oli selkeästi suunnattu tämmösel-le kohderyhmälle.” T11

Toinen työntekijä vastaa edelliseen puheenvuoroon huomauttaen, että tähänkään toimintaan päihteitä käyttävät nuoret eivät voi osallistua. Työntekijä sanoittaa päihteitä käyttävien nuorten tilanteisiin liittyen, että näillä nuorilla ei ole edes mahdollisuutta osallistua sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin. Sen sijaan he kuuluvat ensisijaisesti päihdepalvelujen piiriin. Seuraavaksi työntekijä tuo esille puheenvuorossaan, että päihteitä käyttäville nuorille aloitetaan matalankynnyksen toimintaa. Työntekijä pohtii, mitä mahdollisia seurauksia päihteitä käyttäville tarkoitettulla ryhmätoiminnalla on. Lopuksi työntekijä pohtii, minkälaisia seurauksia ja mahdollisia haasteita päihteiden kanssa tekemisissä olevien nuorten yhdessäoloon ryhmässä liittyy.

“..siitäkin rajaa pois ne päihteet. Mikäli ne päihteet missään muodossa esiintyy ne kuntoutuspalvelut on heidän saavuttamattomissa. (--) ne on päihdepalvelut ensisijaisia siinä tilanteessa.(--) Aloitetaan täällä kerran viikossa hyvin matalan kynnyksen palvelu tälle asiakasryhmälle, joka voisi olla tämmösen kuntoutumisen vaiheessa mahdollisesti. Ja katotaan, mitä siitä tulee.(--) Onko se hyvä vai huono juttu näille nuorille sitten, että tämä porukka saatetaan yhteen.” T8

Työntekijä jatkaa kategorisointiaan kuvaillessaan, miten päihteitä käyttävillä nuorilla on monisyinen ongelmavyhyti tilanteessaan taustalla. Työntekijän työyhteisössä toivotaan matalan kynnyksen palvelun tuottavan hyvinvointia tälle ryhmälle.

“Näillä nuorilla on omat odotuksensa sen suhteen, mutta myös ongelmansa, ja syvät. Ei pelkästään päihteet, vaan siellä on niin monisyiset ongelmat taustalla, että kovasti toivotaan että se tuottaisi hyvää tälle nuorelle porukalle.” T8

Työntekijä tuo vielä myöhemmässä ryhmäkeskustelussa esille kategorisointia syvällä marginaalissa olevista nuorista. Mikäli nuori on huumeidenkäytön vuoksi syvällä ongelmassaan, tuolloin avunanto ei onnistu. Myöhemmin nuoren tilanne tarkistetaan tai jos nuori ottaa itse yhteyttä tarkistetaan, onko haluaako hän aloittaa kuntoutuksen. Nuoren tilanne nähdään tässä tilanteessa kauttaaltaan ongelman läpäisemänä. Tulkin-tani mukaan tässä puheenvuorossa kuitenkin jätetään mahdollisuus nuoren tilanteen uudelleen määrittelylle. Näin ollen päihteitä käyttävän nuoren tilaa ei nähdä pysyvänä, vaan nähdään, että nuorella on mahdollisuus muutokseen.

”Jos puhutaan ihan kunnan huumeiden käyttäjistä. (--) He ovat siinä ongelmassaan niin syvällä eivätkä näe ulospääsyä, (--) niin silloin annetaan olla. Myönnetään toimeentulotuki, ja ehkä vuoden päästä tarkistetaan tilannetta, tai jos ottaa yhteyttä, niin tarkistetaan tilanne, että onko halukkuutta muutokseen.” T8

5.1.3 Sitoutumaton nuori

Työntekijöiden kategorisoinneissa näyttäytyy sitoutumattomien nuorten identiteettikuvia määrittävä diskurssi. Myös tähän diskurssiin liittyvissä kategorisoinneissa nousevat usein esiin päihteitä käyttävien nuorten tilanteet. Näin ollen päihteitä käyttävät nuoret ovat moninaisen kategorisoinnin kohteena ja heidän tilanteidensa esiin nostaminen koetaan erityisen tärkeäksi työntekijöiden keskuudessa. Työntekijät nostavat kuitenkin esiin myös monia muita nuorten ryhmiä puhuessaan sitoutumattomista nuorista. Sitoutumattomien kategorisoinnit ilmentävät nuorten moninaisia haasteellisia tilanteita. Näissä kategorisoinneissa tuodaan esille erityisesti diskurssia siitä, mitkä asiat elämäntilanteessa johtavat siihen, että nuori ei halua osallistua palveluihin.

Eräs työntekijä kategorisoi nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmaisten nuorten elämäntilannetta. Työntekijä sanoittaa, että toimintaan sitoutumaton nuori on usein mielenterveys ja päihdeongelmainen. Tämä diskurssi siitä, että näihin kyseisiin kategorioihin kuuluvat nuoret ovat toimintaan ja palveluihin sitoutumattomia elämäntapojensa vuoksi, tulee usein esille keskustelussa ja määrittää olennaisesti näiden nuorten identiteettejä. Nuoret, jotka eivät pysty sitoutumaan toimintaan palveluinstituutioissa vaadittavalla tavalla, eivät täytä palveluun osallistumisen vähimmäisedellytyksiä.

”mietin näitä nuoria kellä on mielenterveys- ja päihdeongelmia ja siihen monesti liittyy se, että ne elää öisin eikä edes sitoudu meidän matalan kynnyksen toimintaan, koska silloin kun me ollaan auki, niin ne nukkuu.” T?

Toinen työntekijä kategorisoi palveluiden ulottumattomissa olleen ja vanhempien elättämän nuoren tilannetta. Tämä nuori saatiin vähäksi aikaa kuntouttavaan työtoimintaan. Nuori ei kuitenkaan halunnut sitoutua kuntoutukseen. Tässä puheenvuorossa ilmenee diskurssi siitä, miten jotkut nuoret haluavat olla yhteiskunnan palveluiden ulkopuolella, jos ne eivät ole heille sopivia tai jos he kokevat että heidän valitsemansa elämäntapa on heille sopivin. Nuoren kuntoutuminen jäi kesken, kun hän ei halunnut jatkaa prosessia.

”Hyvin pitkäänkin voi olla vuosia tilanne, että vanhemmat elättää ja tavallaan ylläpitää sitä tilannetta(--))mulla tuli (asiakkaaksi) kymmenen vuotta kotona ollut nuori.(--) Saatiin hetkellisesti kuntouttavaan työtoimintaan, jolloin nuori itse sanoi, että hän ei halua tähän toimintaan, hän ei halua olla osa yhteiskuntaa ja hän toimii näin parhaiten kun hän jää kotiin. Se oli tietoinen valinta. Sittenhän me näytettiin, että, että sulla on aina paluumahdollisuus ja oikeus saada näitä etuisuuksia ja palveluita halutessaan. Se kuntoutuminen jäi kesken.” T7

Tässäkin puheenvuorossa kategorisoidaan nuoria, jotka asuvat vanhempien luona ja ovat palveluiden ulkopuolella. Lisäksi työntekijä nostaa esille kategorisoinnin nuorista, joilla puutteita sosiaalisissa taidoissa tai vähäinen sosiaalinen elämä. Tämä kategorisointi tuo esille vahvasti diskurssin marginaalissa olevien nuorten moninaisista identiteeteistä. Työntekijän käsityksen mukaan jotkut näistä nuorista voivat haluta olla yhteiskunnan ulkopuolella. On kuitenkin huomioitava, että nämä nuoret ovat moninainen joukko. Heidän elämäntapojensa taustalla voi näin ollen olla moninaisia selityksiä sille, miksi he eivät halua olla mukana tarjotuissa palveluissa tai toiminnassa (Aaltonen ym. 2015, 128).

”On niitä, jotka saattaa vielä asua kotona (--)) Raha tulee sieltä kotoa. (--)) Vaikka se ois oikeutettu sosiaalietuuteen, niin se ei sitä osaa hakea tai halua hakea tai ei jostain syystä halua kuulua yhtään minnekään ja se (--)) ei käytä minkäänlaisia palveluita (--)) Sitten yks joukko on niitä (--)), että saattaa jopa käydä töissä, mutta niillä ei oo sosiaalista elämää.(--)Kunto on niin huono, ei saa töistä tyydytystä eikä vapaa-ajalla saa tyydytystä ja

eikä uskalleta ehkä lähteä sosiaalisia tilanteita metsästäämään mistään.”

T5

Eräs työntekijä tuo esille kategorisointia nuorista, jotka näennäisesti suostuvat kuntoutussuunnitelman tavoitteisiin, mutta eivät todellisuudessa kykene toteuttamaan tehtyä suunnitelmaa. Tulkintani mukaan tässä kategorisoinnissa määritellään nuoria, joiden voimavarat eivät vielä riitä osallistumiseen tai jotka eivät vielä tiedä, mihin he haluaisivat osallistua, eivätkä näin ollen ole vielä valmiita sitoutumaan palveluihin.

”On mielenkiintoinen asiakaskunta nää tosi kiltit, jotka sanoo kaikkeen joo. Tehdään suunnitelma ja tää kysymys, että sopiiko tää sulle ja kaikki on joo. Ja sitten kuitenkin totuuden nimessä, kun ruvetaan toimimaan, niin(--)) ei näy paikalla, saattaa tekstiviestiä laittaa, että ei nyt, on kipeänä se ja nilkka, ja eilen oli selkä ja aina joku.T6

Jotkut työntekijät sanoittavat puheenvuoroissaan kategorisointeja sitoutumattomista nuorista, joilla on vaikeuksia koulunkäynnissään tai opiskelussaan. Yksi työntekijä tuo esille, että hänen nuoriin asiakkaisiinsa on kuulunut useita ala-ikäisiä koulunkäynnin tai opiskelun keskeyttäneitä nuoria. Työntekijä määrittelee, että jos tällainen nuori ajattelee itse tietävänsä mikä on hänelle paras ratkaisu, niin hän ei mene kouluun, eikä suostu yhteistyöhön. Työntekijä kokee mahdollisuutensa saada nuori puolelleen heikoiksi tällaisessa tilanteessa. Tässä puheenvuorossa näyttäytyy työntekijän käsitys siitä, että on nuoria joita koulunkäynti ei kiinnosta heidän elämäntilanteensa vuoksi. Esimerkiksi yhdellä nuorella, jota työntekijä tässä kategorisoi, on ollut paljon poissaoloja opinnoista. Nuorten moninaiset vaikeudet koulutukseen osallistumisessa ja niiden taustasyyt näyttäytyvät myös tutkimuksissa. Esimerkiksi nuorten vaikeutuneita koulutussiirtymiä ja näiden nuorten tukemista käsittelevässä artikkelissa Mirja Määttä, Elina Asikainen ja Mikko Saastamoinen (2016) tuovat esille, miten aikuissosiaalityössä ja valmentavassa koulutuksessa tasapainoillaan tukevien ja pakottavien keinojen välillä nuorten auttamistyössä. Luottamus ja dialogisuus vuorovaikutussuhteessa tekevät kontrolloivistakin auttamiskeinoista nuoren tilannetta parantavia. Sen sijaan jos luottamuksellista yhteyttä nuoreen ei muodostu, ovat työntekijän keinot auttaa nuorta hyvin rajalliset.

”Ne on näitä, jotka on yks tai kaks vuotta ollu siellä ja niillä ei oo varmaan kiinnostanu pätkän vertaa se homma. Ja niillä on ruvennu tuleen aika pal-

jon poissaoloja.--) Nämä on alaikäisiä, mulla on aika samanlaista tapaus- ta, että mä oon sitten soittanu.--) Ja me ollaan sillai kuitenkin kädettä- miä, että jos se nuori, kun mä en pysty kasvotusten sitä välttämättä ta- paamaan jos ei se ite halua. Mä puhelimessa yritän. Niin, se on aika han- kala. Jos se on ottanu sen mielen, että mä ite tiedän mikä mulle on paras- ta, että mä en nyt tässä käy ja mä teen jotakin.” T9

Toinen työntekijä vahvistaa puheessaan millainen on alaikäisen nuoren tilanne, jolla on vaikeuksia koulunkäynnissään. Tässä näyttäytyy erityisesti kategorisointi nuoren tilan- teesta, jossa ongelmavyhyti kasvaa. Tulkitsen työntekijän puheesta, että nuoren pie- nempien vaikeuksien ohittamisen seurauksena nuoren tilanne voi ajan kuluessa mo- nimutkaistua niin, että nuori ei halua vastaanottaa mitään hänelle tarjottua tukea.

“Kyllä tuolla koulussa varhainen puuttuminen niihin ongelmiin, minusta se on aivan ehdoton. Sitten kun se on se ongelmavyhyti kasautunu siinä 16 v:llä niin isoksi, että se tosiaan alkaa tuumaamaan että ei, mä en ota ihan mitään vastaan.--) Jäi vaan mieleen että kuinka moni ohitetaan sitten tämmösissä pienissä... Ja sit kun oliskin vyyhti kasvanu ja ongelmaa lisää siihen, ja siellä tietenkin kotonakin voi olla vielä sitten jotakin problee- maa, tosi tärkeä minun mielestä se puoli.” T6

Eräs työntekijä kategorisoi nuoren itseään suojelevaksi. Nuori suojelee itseään kerto- malla, ettei häntä kiinnosta osallistua mihinkään ja jättää kertomatta todelliset syyt olla osallistumatta esimerkiksi koulutukseen. Työntekijän mukaan nuorten näennäinen kiinnostuksen puute näyttäytyy usein sosiaalitoimen asiakkailla. Nuori voi esimerkiksi keskeyttää koulunkäynnin ja perustella päätöstään sillä, ettei häntä kiinnosta jatkaa koulunkäyntiä. Kuitenkin kun aletaan lähemmin tarkastella, mitä on taustalla tällaisen nuoren tilanteessa, paljastuvat nuoren todelliset syyt olla osallistumatta. Nuorella voi olla esimerkiksi koulukiusaamiskokemuksia tai oppimisvaikeuksia. Työntekijä kuitenkin tuo vielä esille, että *perusnuori* haluaa olla koulussa ja löytää oman alansa. Tulkintani mukaan työntekijä määrittelee puheenvuorossaan, että nuorilla on yleensä toiveena mennä elämässä eteenpäin, mutta heillä voi olla vaikeuksia, jotka jarruttavat toiveen toteutumista.

“Siihen kiinnostuksen puutteeseen, että se on nähty myös sosiaalitoimen asiakkaista, ei kuule kiinnostanu, että siksi keskeytin koulun. Mutta kun alkaa purkamaan, mitä siellä kiinnostuksen takana onkaan, on helppo sanoa että ei kiinnostanu ja suojella sillä tavalla itseänsä, mut siellä on ollu tosissaan koulukiusaamista, oppimisvaikeuksia, ymmärtämisenvaikeuksia, monenlaisia että on pudonnu kärryistä. (--) on helppo sitten keskeyttää joku ammatillinen koulutus, kun sen saa ite sen päätöksen siinä tehdä. Uskon siihen että perusnuori kuitenkin haluaa ja olla ja mennä ja löytää sitä omaa alaa.”T8

Joissakin kategorisoinneissa näyttäytyy diskurssi yhteiskuntaan ja palvelujärjestelmään pettuneistä nuorista. Usein näillä nuorilla on ollut elämässään pitkäaikaisia ikäviä kokemuksia. Työntekijät määrittelevät näiden nuorten tilannetta heidän kokemiensa pettymysten kautta, jotka vaikuttavat siihen, että he eivät halua sitoutua palveluihin. Yksi työntekijöistä sanoittaa, miten nuorella voi olla kertynyt useita pettymyksen kokemuksia elämässään ja tämä voi rapauttaa luottamusta palvelujärjestelmään. Tulkitsen näiden pettymysten rapauttaneen näiden nuorten luottamusta yhteiskuntaan ja sen instituutioihin.

“Voihan se olla semmonen pettymyksen sitten, tavallaan monia pettymyksiä.” T10

Eräs työntekijä sanoittaa kategorisointia nuorista, jotka vaikuttaisivat haluavan syrjäytyä. Työntekijän esiin tuoman esimerkin kautta ilmenee, että nuoren pettymys voi kohdentua useisiin yhteiskunnan instituutioihin, kuten kouluun ja sosiaalipalveluihin. Tämä nuori on kokenut toistuvia pettymyksiä elämässään ja niiden myötä päättänyt katkaista yhteyden palvelujärjestelmään. Työntekijästä nuoret voivat haluta palveluiden ulkopuolelle tai toisaalta esimerkiksi nuoren masennus voi vaikuttaa ulkopuolelle jättäytymiseen. Lisäksi työntekijä yleistää, että masennus olisi yleistä nuorilla. Tulkitani mukaan työntekijä viittaa tällä näkemyksellään laajaan huomioon, jota masennus on saanut viime aikoina julkisessa keskustelussa ja tiedotusvälineissä.

“on kavereita jotka haluaa syrjäytyä. Ja tässä tulee myös nyt se oikea-aikaisuus. Yks tapausesimerkki semmonen, että sain kyllä ilmoituksen koulusta että kaveri ei oo käyny koulua. (--) Tilanne oli se, että nuori oli

vuosien ajan pettynyt kouluun, eri palveluihin ja kaikkeen. Se päätti sitten, että aivan sama, hän elää miten elää, ja lähti omille teilleen, ja missä lie on nytten. (--) Elikkä on tällöisiä tapauksia, jotka saattaa tieteen tahtoen, tai sitten voi olla vaikka kyse, no tää masennus on vähän tällöinen, että kaikki nuorethan on nykyään tietenkkin masentuneita.” T9

Toinen työntekijä vahvistaa, että masentuneita nuoria on paljon ja pohtii ovatko masentuneet nuoret syrjäytyneet tietoisesti. Työntekijä toteaa, että syrjäytyminen ei yleensä ole nuoren toive. Nuori ei vain usein jaksakaan hakeutua tällaisessa tilanteessa mukaan kuntouttaviin palveluihin. Työntekijä tuo puheessaan ilmi syrjäytymisen diskurssin, pohtiessaan nuorten syrjäytymisen syitä. Tämä diskurssi määrittelee millaisia taustasyitä syrjäytymiseen liittyy.

”Mutta on myös paljon niitä, jotka on. (huom: masentuneita) Voin kuvitella, että ne tuolla on jossain. Ne asuu omillaan ja ne saa toimeentuloa ja ne roikkuu jonkun palvelun piirissä tai ehkä vanhemmat maksaa niitä. Se on sitten eri asia, että onko he tieteen tahtoen syrjäytyneet. Mutta tavallaan siinä olotilassaan, niin ei ne jaksakaan hakeutua mihinkään. Jos yrität niitä saada revittyä johonkin, niin ei ne lähde. T10

Sama työntekijä sanoittaa kategorisointia nuoren toistuvasta kuntoutusprosessista. Tässä prosessissa nuori kuntoutuu työelämäkykyiseksi. Sitten nuori palaa kotipaikkakunnalle. Siellä ei kuitenkaan ole nuorelle mitään toimintaa ja hänen saavuttamansa kyvyt hiipuvat. Näin ollen nuoren täytyy taas aloittaa kuntoutumisprosessi alusta. Työntekijä jatkaa kategorisoiden nuoren tilannetta, jossa tulee toistuvia pettymyksiä, tuolloin nuori voi päätyä lopputulokseen, että mitä väliä sillä vaikka hänkin syrjäytyy. Työntekijä sanoittaa vielä sitä, miten ennen lähiyhteisö huolehti nuorista jotka eivät olisi muuten pärjänneet. Lisäksi työntekijän voi tulkita kritisoivan sitä, miten jotkut nuoret eivät löydä itselleen sopivaa tukea tai toimintaa, joka olisi hänelle oikeasti kiinnostavaa ja voimavaroihin suhteutettuna sopivaa. Nuorille määritetty näin ollen rajalliset mahdollisuudet saada aidosti itselleen sopivaa apua ja tukea yhteiskunnan palveluiden kautta. Tässä kategorisoinnissa ilmenevät yhteiskunnan muutokset liittyen siihen, miten yhteisöllisyys on vähentynyt ja yksilöiden yksin pärjääminen korostuu. Näissä muutoksissa näyttäytyvät tulkintani mukaan individualismin ja uusliberalismin aatemaail-

mat, jotka korostavat itsenäisen pärjäämisen ja itsestä vastuun ottamisen ihannetta. (Juhila 2014, 69–71.)

“ihmiset saattaa tulla prosesseihin uudelleen ja uudelleen, eli saadaan kuntoutettua ihminen johonkin tietylle tasolle, vaikka sille valmiudet siihen, että se olis työelämään kykenevä. Se palaa sitten omalle paikkakunnalleen. Se aika nopeasti vaipuu taas siihen tilaan, että kun ei ole mitään siellä mitä tehdä. Se on nolatilanteessa taas, ja lähdetään taas uudelleen. Näitä pettymyksiä kun tulee tarpeeksi, niin oikeastaan minäkin voisin tehdä näin, että mitä sitten. Ennen aikaanhan on perheyhteisöt elättäneet vammaiset ja heikosti menestyneet siinä kotiympyröissään. Ja se on ihan normaaliakin ollu, että ei ole yhteiskunnan tukea ja eikä oo kukaan niin sanotusti kiusannu sitä, että nyt sun pitää lähteä sinne. Mutta tämän ajan henkihän on se, että kaikki pitäis olla jossakin rekisteröitynä ja tehdä jotakin, vaikka ei ole mitä tehdä.” T10

Toistuva palvelujärjestelmässä asioiminen voi pakottaa nuoret yhä uudelleen identiteettiinsä ja elämäntapaansa kohdistuvien leimaavien luokitusten ja kategorisointien vaikutuksen alaiseksi. Palveluiden järjestelmäkeskeisissä toimintakulttuureissa tapahtuva kohtaamattomuus, kontrollointi ja kapeanäkökulmainen kategorisointi voi loukata ja johtaa lopulta pettymiseen koko palvelujärjestelmää kohtaan. (Määttä ym. 2016, 25.) Nuorten toistuvat pettymykset siihen, miten hänen omiin toiveisiinsa ja tarpeisiinsa ei vastata viranomaisten taholta, voivat johtaa hänen jättäytymiseensä yhteiskunnan ulkopuolelle. Sanna Mäkisen ja Terhi Halosen (2018 168–168) artikkelissa *Januskasvoinen portinvartija: ohjaus tukena ja kontrollina julkisissa palveluissa* tuodaan esille sitä, miten viranomaisten tavoitteet voivat olla voimakkaasti ristiriidassa nuoren omien tavoitteiden kanssa. Institutionaalisessa kontekstissa vallitsevat diskurssit voivat vaikuttaa vaikeaksi asiakkaaksi leimautumiseen, jos asiakas ei kykene sopeutumaan ja sitoutumaan tarjolla olevan tukiprosessiin. Instituution reunaehtoihin sopeutumattomuus voi johtaa lamaannuttavien identiteettien muodostumiseen niille, jotka ovat toivottomiksi tapauksiksi luokittelevan puheen kohteena. Institutionaalsiin reunaehtoihin sopeutumattomat asiakkaat ovat vaarassa pudota järjestelmän ulkopuolelle. (Helne 2002, 36–37; Kulmala 2006; Mattila-Aalto 2009; Katisko 2016, 180–184; Harrikari 2016, 133–134.)

5.2 Erityistä tukea tarvitseva nuori

Tämän alaluvun puheenvuoroissa tulkitsen työntekijöiden tuovan esille diskurssin erityistä tukea tarvitseviksi määritellyistä nuorista. Tulkintani mukaan näillä erityistä tukea tarvitseviksi nuoriksi kategorisoiduilla on yleensä tiiviimpi yhteys palvelujärjestelmään kuin marginaalissa olevilla nuorilla. Työntekijät määrittelevät usein näiden nuorten tarvitsevan yksilöllisesti moninaiisiin tilanteisiinsa kohdennettuja palveluja. Heidän identiteettikuvaansa määritellään usein sen mukaisesti, missä kohdassa kuntoutusprosessiaan heidän tulkitaan olevan.

Sosiaalisen kuntoutuksen tarkoituksena voi nähdä olevan osallisten joukon laajentaminen niihin, jotka ovat integroituneet palvelujärjestelmään heikoin sitein ja tarvitsevat tukea ja apua näiden siteiden vahvistamiseen (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014). Nämä erityisiä tukitoimia tarvitseviksi kategorisoidut nuoret ovat mukana sosiaalisen kuntoutuksen toimissa tiiviisti tai vähemmän tiiviisti, mutta ovat kuitenkin jossain toiminnassa mukana tai heille yritetään aktiivisesti löytää sopivaa toimintaa. Tulkintani mukaan tällaiset nuoret yleensä haluavat ottaa tukea vastaan ja heillä on marginaalissa olevia nuoria paremmat mahdollisuudet päästä itselleen sopiviin palveluihin.

5.2.1 Diagnosoitu nuori

Nuorten diagnosoinnin voi tulkita olevan laajalti hyväksytty diskurssi yhteiskunnassa. Useat työntekijät tuovat kategorisoinneissaan esiin tämän diskurssin seurauksia. Diagnosoiva kieli ohjaa ja saa aikaan tietynlaista toimintaa. Asiakkaan näkökulmasta diagnosointi on usein vahvasti osoittavaa. Virallinen lääketieteellinen diagnosointi on lääketieteen tehtävä. Kuitenkin myös muiden auttavien palveluiden työntekijät ovat mukana vahvistamassa diagnosoivaa kategorisointia. Myös asiakkaat itse määrittelevät diagnooseja, joko ottaen ne omakseen tai asettuen vastustamaan niitä. (Kulmala 2006, 284; Juhila 2014 85–86.)Tässä keskustelussa näyttäytyy myös diskurssi yhteiskunnan palvelujen rakenteiden sidoksista nuorten identiteettien määrittelyyn. Rakenteiden

seuraukset ilmentyvät kategorisoinneissa useissa puheenvuoroissa ja keskusteluissa. Usein diagnosointi on edellytys palvelujen piiriin pääsemiselle.

Tämän työntekijän puheenvuorossa nousee esille työntekijän reflektointi ja kriittinen näkökulma koskien nuorten kategorisointia diagnostiikan kautta. Työntekijä nostaa esille nuoren tilanteen sairauteen perustuvaa identiteetin tarkastelua ja määrittelyä. Tällaisessa ajattelussa keskitytään sairauteen liittyviin asioihin ja viestitetään nuorelle, että kaikki johtuu hänen saamastaan diagnoosista ja siksi hänen tilanteensa etenee tietyllä tavalla. Tulkintani mukaan työntekijä tuo esille yleistynyttä diskurssia siitä, miten diagnosoimalla ihmisiä selitetään heidän elämäntilanteitaan ja valintojaan.

“...tässä on aika pitkään tätä työtä tehny, niin on pitkälti meillä ajatusmaailma, että se perustuu aina johonkin sairauteen, sen vuoksi ihminen on tämmönen.(--) Tavallaan me pyöritään sitten niissä omissa ajatuksissa myös sen sairauden ympärillä ja viestitetään sille kuntoutujalle, että kaikki johtuu siitä, että sen takia hommat menee näin.”T10

Eräs toinen työntekijä tuo esille kategorisoinnissaan sitä, miten toimitaan diagnoosin ohjaamana. Nuoren tukemisessa keskitytään esimerkiksi diagnoosin mukaiseen oirekuvaukseen ja sen tuomiin rajoitteisiin sen sijaan, että tarkasteltaisiin nuoren kykyjä ja haasteita kokonaisuudessaan. Työntekijä tuottaa vastapuhetta nostaessaan esille, että myös yhteiskunnan rakenteissa on ongelmia, joihin olisi tärkeää keskittyä sen sijaan, että haetaan ensisijaisesti lääketieteellisiä selityksiä ongelmille. Työntekijä sanoittaa, että diagnoosin merkitystä ei tarvitsisi korostaa. Ihmisiä moninaisine haasteineen on aina ollut, mutta nykypäivänä useat nuoret tippuvat sen vuoksi, ettei heille ole sopivaa paikkaa mihin mennä esimerkiksi työpaikkaa, joka helpottaisi nuoren tilannetta. Lisäksi työntekijä on havainnut, että nuoret diagnosoivat itse itseään. Diagnoosin korostamisella on seurauksensa.

“... ei välttämättä tarvis korostaa sitä asiaa. Sehän on meilläkin helppo, kun me sanotaan, että sen takia tää on näin, että sulla on sitä tai tätä. Jotenkin kautta maailmansivunhan on ihmisiä ollu. Tänä päivänä vaan tutkitaan tarkasti. Lääketieteellisiä selityksiä aletaan näille ongelmille hakea, kun tässä yhteiskunnassahan niitä myös on niitä ongelmia. Ja monet tippuu sen takia, että ei kerta kaikkiaan ole ihmisille paikkaa, töitä, jotka tois

mahdollisesti helpotuksen siihen tilanteeseen. Ja ihmiset sitten, kun niille sanotaan että no sulla on sitä tai tätä, niin sitten ne netistä alkaa tutkiin sairauksia ja tulevat ja sanovat meillekin, että he haluaa tämmöset lääkkeet, että diagnostiikka on valmiina jo.”T10

Toisaalta keskusteluissa ilmenee, että nuorten diagnosoinnilla on myönteisiäkin seurauksia. Palveluiden ja tuen saamisen edellytyksenä on usein diagnoosi, joten sen avulla nuori saa monipuolisemmin tukea ja palveluita. Eräs työntekijä havainnoi ristiriitaa nuoren oman toiveen ja yhteiskunnan toiveiden välillä. Tässä näyttäytyy ristiriitaisten tilannekäsitysten diskurssi. Tämä nuori ei koe tarvitsevansa tiettyä palvelua, vaan haluaisi jäädä kotiin, mikä ei kuitenkaan työntekijän käsityksen mukaan ole sopiva ratkaisu tilanteeseen.

“...tätä samaa keskustelua kävin tän nuoren kanssa, että miksi hän tarvitsee tätä palvelua, kun hän haluais olla kotona ja niin edelleen. Minä sanoin, että no ei yhteiskunta niin toimi yksinkertaisesti. Se diagnostiikka siinä mielessä, että saa kuntoutusta, saa palveluita...”T8

Sama työntekijä vahvistaa näkemystä siitä, mitä myönteisiä seurauksia nuoren tilanteen diagnosoinnilla voi toisaalta olla. Työntekijän mukaan nuori haluaa ymmärrystä omaan huonovointisuuteensa ja ratkaisuja ongelmiinsa. Diagnoosi auttaa selvittämään, mitä palveluja nuori tarvitsee ja mitä perusteluja niiden saamiselle on.

“Nuori haluaa sitä ymmärrystä siihen omaan huonovointisuuteensa. Ja sitten opetellaan niitä asioita. Tämä ohitetaan tällä tavalla tämä ongelma, ja tässä tilanteessa tehdään näin nämä asiat, niin sen vuoksi se semmonen.”T8

Toinen työntekijä tuo esille nuoren tilanteen, joka ei halua diagnoosia. Työntekijä nostaa esille, että diagnoosi voi olla hyväkin asia, jos se auttaa nuorta hänen tilanteessaan eteenpäin. Toisaalta työntekijä arvelee, että jos nuorella on keinoja, joilla hän pärjää arjessa, silloin hän ei välttämättä tarvitse diagnoosia. Tämä näkemys ilmentää, että nuorten identiteettikuvien määrittely diagnoosin läpi ei ole aina tarpeellista.

“Minä käyn sitä keskustelua, että miksi diagnosoidaan ja mitä se tarkoittaa sille nuorelle jos se saa sen diagnoosin, koska se voi olla, se ei välttä-

mättä halua sitä kolmekymppisenä enää sitä diagnoosia mikä helpottais häntä nyt tässä. Ja jos on jotkut muut keinot käytössä, se toimintakyky pysyy ja arjessa pärjää, niin ei se tarvitse sitä.” T12

Diagnosointiin liittyvissä kategorisoinneissa työntekijät nostavat joissain kohdin keskustelunaiheeksi neuropsykiatriset ongelmat. Usein nuorilla joilla on neuropsykiatrisia ongelmia, on lisäksi muita elämäntilanteen haasteita, kuten päihde- ja mielenterveys-ongelmia tai oppimisvaikeuksia, jotka voivat olla nuorta yhteiskunnan marginaaliin sysääviä. Tällainen nuori voi työntekijöiden mukaan kaivata tähän tilanteeseen ulkopuolelta tulevaa kategorisointia, jotta tilanteesta tulisi hänelle ymmärrettävämpi.

Eräs työntekijä kategorisoi nuoria, joilla on neuropsykiatrisia diagnooseja, jotka tuovat rajoitteita työelämään osallistumiseen. Nämä nuoret ovat käyneet koulutuksen ja pystyivät joitakin työtehtäviä tekemään sen osaamisen pohjalta. Haasteena on kuitenkin, että ei ole tarjolla työpaikkoja, jossa joku ohjaisi riittävästi nuorta, että hän siellä pärjäisi. Työntekijä uskoo, että nuori pystyisi suoriutumaan itselleen sopivasta työstä, näitä sopivia työtehtäviä ei ole kuitenkaan tarjolla. Tässä kategorisoinnissa nuori määrittyi identiteetiltään työmarkkinoille sopimattomaksi.

”On esimerkiksi näitä nuoria, joilla on erilaisia neuropsykologisia diagnooseja, ja se aiheuttaa tiettyjä rajoituksia työelämään. Mutta he on ehkä käyny koulutuksen, selvinny siitä, ja varmasti pystyisivät tekemään tietynlaisia työtehtäviä. Mut kun ei meillä ole semmosia työmarkkinoita tällä hetkellä. Ei niitä töitä ole, jossa joku olis ohjaajana, opastais, neuvois koko ajan jotta se nuori siellä pärjäis.” T13

Sama työntekijä kertoo käyttävänsä usein nuoren tilannetta normalisoivaa ja nuoren identiteettiä myönteisillä ominaisuuksilla määrittävää kategorisointia. Nuorella itsellä on työntekijän mukaan diagnoosi valmiina ja oletukset sen tuomista rajoitteista ja mahdollisesti diagnoosiin liittyvästä leimautumisesta. Tulkitsen työntekijän sanoittavan tässä puheenvuorossa vastapuhetta, joka uusintaa nuoren omaa negatiivista diagnoositua identiteettikuvaa myönteisemmäksi.

”Monta kertaa kuulen itseni sanovan, että ethän sinä sairas ole, sinä olet älykäs ja toimintakykyinen tai että sulla on ollu pitkäaikainen stressi ja

nämä kaikki oireet selittyy sillä. Tosi paljon tämmöstä normalisointia. Kun tosiaan nämä diagnoosit on heillä valmiina, että mulla on nyt tämä epävakaa, mä oon lukenu netistä. Ja sitten vaan, että kun mä oon nyt sun kanssa puoltoista tuntia puhunu, niin sä et oo yhtään epävakaa. Mut näitä käydään tosi paljon.” T13

Toisessa keskustelussa eräs työntekijä kategorisoi nuorta, joka ei ole saanut diagnoosia ja ei tiedä mikä hänellä on. Tulkintani mukaan työntekijä nostaa esille, että tällaisessa tilanteessa diagnosointia olennaisempaa on, että nuorelle olisi *turvallinen matalan kynnyksen paikka*, joka ei määritteli häntä.

“toivosin, että se sitten madaltais sitä kynnystä tai tekis sitä enemmän läpinäkyväksi ihmiselle itelleen, joka ei oo saanu diagnoosia tai ei tiiä, että mikä hankaluus itellä on, että kun ois vaan joku(--) turvallinen matalan kynnyksen paikka, joka ei määrittele sinua.” T?

Diagnosointi tarpeellista ja välttämätöntä, mutta se määrittelee ihmisiä erityisen vahvasti ja seurauksia tuottaen. Diagnoosikategorioihin liittyy yleisiä ominaisuuksia ja piirteitä, joka määrittelevät ihmisten identiteettejä yleistävästä ja kapeasta näkökulmasta. (Juhila 2004b.) On mahdollista, että diagnosoidun leima kulkee kerran sen saaneen ihmisen elämässä pitkään mukana ja tällöin yksilölliset tilanteiden muutokset voivat jäädä huomaamatta (Kulmala 2006, 283). Diagnoisoiva kategorisointi ei saisi olla työntekijöiden näkemysten mukaan leimaavaa esimerkiksi niin, että nuorta ja hänen tilanettaan määriteltäisiin ensisijaisesti diagnoosin kautta nähtynä. Sen sijaan nuoren ominaisuuksia, haasteita ja vahvuuksia tulisi tarkastella kokonaisuudessaan, eikä korostaen jotain tiettyjä piirteitä tai ongelmia.

5.2.2 Jumiutunut nuori

Työntekijät tuovat ilmi joissakin kategorisoinneissaan nuoria, jotka ovat jumiutuneet tilanteisiinsa. Usein työntekijät tulkitsevan näiden nuorten tarvitsevan erityisesti tilanteeseensa kohdennettuja palveluja, koska he ovat jumiutuneet tilanteisiin, jotka eivät edistä heidän kuntoutumistaan. Eräs työntekijä kategorisoi nuorta, joka on mahdollisesti jumiutunut kotiin ja hänen kuntouttavassa työtoiminnassa käymisensä keskeytyy. Hänellä on oma terveydenhuollon hoitava taho, johon hän ottaa yhteyttä jos tulee tilanne, joka keskeyttää kuntouttavan työtoiminnan. Nuoren hoitavalta taholta saama työkyvyttömyys- tai se poissaolotodistus säästää nuoren sanktioiden saamiselta. Työntekijä tuo esille, että sosiaalisen kuntoutuksen palvelujärjestelmään sisältyy kohtia, joissa nuori tasapainoilee häntä kontrolloivien ja tukevien toimien välillä.

“..sopimukseen laitettu, että mistä se nuori saa välittömät lääkäripalvelut jo tarvittaessa, että ei laiteta nuorta siihen ansaan että se, jos keskeytyy kuntouttava työtoiminta, että hän ei pääse sieltä kotoa pois, niin sehän on heti sanktiot työvoimatoimistosta ja sanktiot sieltä täältä sen lainsäädännön kautta.(--) Hänellä on oma hoitava taho, johon hän ottaa kontaktin heti jos tulee tämmönen. Sieltä tulee se työkyvyttömyys- tai se poissaolotodistus, elikkä ollaan sillä tavalla varmennettu sitä.” T8

Yksi työntekijä tuo esille käsityksensä, että on esimerkiksi pitkään työttömänä olleita nuoria, jotka tarvitsevat kohdennettuja palveluja. Yksilöllisesti kohdennettujen palvelujen avulla nämä nuoret mahdollisesti motivoituisivat ja sitoutuisivat paremmin kuntoutumiseensa. Tähän puheenvuoroon sisältyy kategorisointi tilanteeseensa jumiutuneista nuorista, jotka tarvitsevat aidosti heitä motivoivia palveluja.

“On semmonen porukka, joka on kauan ollu esimerkiks työttömänä, on jo niin lukkiutuneessa tilanteessa, että he tarvii jo kohdennettuja palveluja jotka oikeesti motivoi niitä, ja saadaan heidät sitoutuun siihen. “ T9

Työttömäksi nuoreksi kategorisointiin sisältyy yhteiskunnan taholta voimakkaasti nuorten identiteettejä määrittävä diskurssi. Tämä diskurssi tuo esille sitä, miten palvelujärjestelmän rakentuminen ja siihen liittyvä lainsäädännöllinen ja sosiaalipoliittinen sään-

tely sekä niiden muutokset voivat osaltaan jumiuttaa nuoren tilanteeseensa. Eri tahoilta tuleva sääntely ohjaa osaltaan nuorten määrittelyä sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa. Nuorten työmarkkinakelpoisuuden edistäminen on usein tärkeä osa sosiaalista kuntoutusta ja näin ollen työttömäksi määrittäminen asettaa nuorille tietynlaisia toimijuuden odotuksia. (Piirainen & Linnakangas & Suikkanen 2018, 108.) Työntekijöiden kategorisoinnit vahvistavat osaltaan käsitystä siitä, miten nuorten odotetaan toimivan työllistymistään edistävasti. Tulkintani mukaan näihin nuoriin liitetyt tilannekuvaukset kuntoutusprosesseista vahvistavat osaltaan yhteiskunnan sosiaalisia käytäntöjä ja diskurssia siitä, mitä merkityksiä sosiaalisella kuntoutuksella on.

Eräessä nuoren jumiutunutta tilannetta kuvaavassa kategorisoinnissa tulee esille työelämän rakenteiden joustamattomuus. Työntekijä kuvailee, että nuori ei saa tilanteeseensa häntä mahdollisesti parhaiten tukevaa ratkaisua, koska ohjeistus ei anna tässä tilanteessa joustonvaraa.

”Selvitän nuoren miehen tilannetta. (--) Se miettii jääkö se sairauslomalle, mut se ei haluais jäädä sairauslomalle, koska se tietää, että jää sitten kokonaan kotiin neljän seinän sisään. (--)Ois kannattavaa yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti, että autetaan sitä pysymään työpaikalla vaikka lyhyemmällä työpäivällä ja sitten vähän korvataan sitä puutetta, mutta (--) näyttäisi ohje olevan se, että ensin pitää jäädä sairauslomalle ja olla tietty aika sairauslomalla, että pääsee näitten palveluitten piiriin.” T5

Yhdessä puheenvuorossa työntekijä tuo esille kategorisoinnin nuorista, joita yritetään toistuvasti työllistää. Nämä nuoret ovat vain vähän kouluttautuneita ja näille nuorille ei ole sopivia avustavia työtehtäviä tarjolla. Tässä näyttäytyy diskurssi rakenteiden ongelmista, joiden seurauksena jotkut nuorten ryhmät määrittyvät työmarkkinoille sopimattomiksi.

”huomaa, ketkä nyt taas yrittää työllistää näitä nuoria jotka on siinä kohdassa, että voi olla että ei ole niin pitkälle viety koulutus ja muuta ja sitten tiedetään tää työllisyystilanne tässä, kun ei oo niitä avustavia työtehtäviä.” T 7

Tässä puheenvuorossa eräs työntekijä sanoittaa millainen on velkaantuneen nuoren jumiutunut elämäntilanne. Työntekijä tuo esille, että velkaantuneet nuoret, jotka eivät saa tilannettaan selvitettyä haluavat olla piilossa. Näille nuorille velkaantuminen on lisännyt ahdistusta, eivätkä he uskalla työntekijän mukaan puhua siitä avoimesti. Kategorisointia velkaantuneista sanoitetaan tässä puheenvuorossa siihen sävyyn, että tulkitseen velkaantumisen olevan häpeän aihe yhteiskunnassa ja voivan tuottaa nuorille leimattuja identiteettejä.

”..siellä yhtenä ongelmana nousi tämä velkaantuminen. Eli ne kun on velkaantuneet jossain vaiheessa, ja siitä irti pääseminen. Ne on tavallaan kiinni, ja sen vuoksi myös haluaa olla piilossa, ettei kukaan tavoita, ei avata postia eikä mitään, kun karhukirjeitä tulee. No, onhan ne hankalia ite kenellekin, kun laskuja tulee. Mutta sitten kun se on tavallaan yks möykky kans, joka on sitten lisänny ahdistusta. Ei uskalleta tavallaan puhua sitten siitä avoimesti.” T10

Toinen työntekijä jatkaa velkaantuneen nuoren tilanteen määrittelyä tuodessaan esille, miten velkaantumistilanteeseen jumiutuneen nuoren tilannetta yritetään lähteä selvittämään ja parantamaan. Työntekijä sanoittaa, että nuoren ahdistusta tilanteesta pyritään lievittämään ja nuorta pyritään suojaamaan uudelta velkakierteeltä.

”jos tuntuu, että se on ahdistuksen paikka, lähdetään selvittämään, jos on valmis selvittämään, ei aina oo edes valmis selvittämään sitä. Sitten(--)) lähdetään helpottamaan sitä ahdistuksen tunnetta, että näistä voi selvitä, mutta ajan kanssa. Annetaan näitten asioitten olla, sulla on vain näin vähän velkaantumista, nyt on tärkeintä, että ei enää velkaannu, että maksat tämän puhelinlaskun ja maksat tämän vuokran, ettei niistä enää tule sitä velkaantumista. Suojataan tavallaan sitä lisävelkaantumiselta.” T8

Velkaantumisen ohella myös vähävaraisuus näyttäytyy jumiutuneissa tilanteissa. Näissä kahdessa puheenvuorossa työntekijät kategorisoivat vähävaraisia nuoria ja heidän tilannettaan. Tulkitseen näiden nuorten jumiutuneen tilanteeseen, jossa osallistumisen mahdollisuudet ovat rajalliset.

“Monet tulee sosiaalitoimeentulolla toimeen, niin niillä on haaste sitten mihinkään rahallisiin juttuihin lähtee, et se jää aika pieneksi. T?”

“Kun kerran viikossa on tavattu ni mentäiskö kirjastoon, ai niin käytiin viime viikolla no miten ois Monde ai niin kun me käytiin sielläkin, elikä niitten mahdollisuuksien määrä..” T5

Erään työntekijän näkemyksen mukaan nuoren tilanteen arvioinnin kesto tai monimutkaisuus voi jumiuttaa nuoren tilannetta ja heikentää nuoren motivaatiota osallistua toimintaan tai palveluihin. Nuori määrittyy tässä mahdollisuutensa menettäneeksi, kun hänen tilanteeseensa ei löytynyt ratkaisua jähmeän ja rajallisen palvelujärjestelmän puutteiden vuoksi.

“Ruvetaan arvioimaan, käytetään aikaa siihen, mutta siinä kohtaa menetetään tavallaan se motivaatio sitten siihen muutokseen ja muuhun. Jotenkin ihminen jääkin nyt sitten odottaa, et pääsenkö mä tähän palveluun ja se kestää tai sä pääset jonoon johonkin jonoon ja odotat ja odotat ja siinä se motivaatio kyllä sitten häviää.” T?

Toisessa keskustelussa yksi työntekijä tuo esille kategorisoinnin nuoresta, joka pärjää ihan hyvin kotona yhteiskunnan tuen turvin. Sitten kun nuoren pitäisi lähteä esimerkiksi työharjoitteluun, hän ei pystykään lähtemään sinne. Tuolloin nuori ottaa yhteyttä palveluihin, ettei kykene aloittamaan työharjoittelua. Nuorta määritellään tässä kykenemättömäksi edistämään kuntoutumistaan ja toisaalta hänen määritellään pärjäävän kotona ollessaan. Tässä näyttäytyy yhteiskunnan taholta tulevien vaatimuksien ja nuoren toimintakyvyn mukaisen osallistumiskyvyn välinen ristiriita.

“On niitä, jotka pärjää sosiaalituella. Niillä on ihan hyvä olla kotona. Sit ne soittaa, että(--)) nyt pitäis ottaakin joku työharjoittelupaikka vastaan ja ei olekaan sen kuntoinen, vaikka ikään kuin on hengannu monta kuukautta siellä kotona. Ja sitten ottaa meihin yhteyttä siinä vaiheessa, kun nyt mun pitäis lähteä johonkin, eikä pysty.” T13

Eräs työntekijä kategorisoi millainen on elämänkulku niillä nuorilla, jotka voivat todella huonosti. Työntekijä tuo esille, että ennen kaikkea nuoren *kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin* tukeminen on tärkeää. Huonosti voiva nuori voi saada opiskelut tehtyä, mutta

ei pysty töihin sen opintojen jälkeen. Jumiutunut nuori määrittyy työntekijän puheessa yhteiskunnan huolenpitoa tarvitseväksi.

”Mitä me tehdään niillä nuorilla, joka voi hirveen huonosti, et se nyt hätähtää saa sen opiskelupaikan tai sen opinnot suoritettua ja se ei käytännössä pysty töihin sen opintojen jälkeen, nyt vaikka tällöinen tilanne. Niin, tässä lähdetään kuitenkin siitä, että huolehditaan sen ihmisen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista.” T9

5.2.3 Tulkinta-apua ja aikaa tarvitseva nuori

Näissä kategorisoinneissa tulkitsem näyttäytyvän kaksi toisiinsa tiiviisti sidoksissa olevaa diskurssia. Ensimmäinen näistä diskursseista ilmentää sitä, millaista tulkinta-apua nuoret tarvitsevat moninaisiin elämäntilanteisiinsa. Toinen näissä kategorisoinneissa näyttäytyvä diskurssi tuo esiin sitä, miten nuoret tarvitsevat yksilöllisesti erilaisiin tilanteisiinsa riittävästi aikaa tilanteensa muuttamiseen ja kuntoutusprosessin edistämiseen.

Useat työntekijät määrittävät, että nuorilla voi olla vaikeuksia hahmottaa miten heidän tulisi toimia saadakseen tarvitsemansa tuen ja palvelut. Näissä kategorisoinneissa on nähtävillä muun muassa palvelujärjestelmän byrokraattisen viranomaiskielen seurauksia nuorten asiakkaiden tilanteisiin. Nuorilla on vaikeuksia ymmärtää palvelujärjestelmän monimutkaista kieltä. Lisäksi monet nuoret tarvitsevat tulkinta-apua ammattilaisten käyttämään kieleen ja siihen liittyviin käsitteistöön. Nämä tulkinta-apua tarvitsevia nuoria ja heidän erityisiä tuentarpeitaan määrittävät identiteettikuvat tuovat esille sitä, miten yhteiskunnan palvelujärjestelmän kieli on vaikeaselkoista ja mitä seurauksia tällä vaikeaselkoisuudella on. Eräs työntekijä sanoittaa kategorisointia nuorista, joilla on vaikeuksia tulkita palvelujärjestelmän kieltä. Työntekijän mukaan nuoret hakevat usein tukea vaikeaselkoihin päätöksiin.

“Paljon tulee nuoria meille,(--) että mä sain tämmösen sähköpostin TE-toimistosta, mitä tää tarkoittaa. Mä sain tämmösen päätöksen Kelasta mitä tää tarkoittaa. Tosi paljon tulee, et ne ei ymmärrä puhelun tai sähköpostin tai kirjeen sisältöä. (--)Se on vaikeaselkoista monille nuorille se virkakieli.”T5

Toinen työntekijä tuo esille, että nuoret tarvitsevat apua viranomaiskielen tulkintaan saadakseen selvyyttä siihen, miten heidän tulee toimia saamiensa asiakirjojen mukaan. Työntekijä määrittelee, että erityisesti *erityistä tukea tarvitsevat* nuoret ovat tällaisen avun tarpeessa.

“On nämä erityistä tukea tarvitsevat ja jos ei edes tavata kasvokkain, niin tulee paljon tosi vaikeita sanoja, et yleensä on kaiutinpuhelu ja minä kirjotan ja sitten me käydään se läpi, että hei mitä tää nyt tarkoitti, mitä sun nyt pitikään tehdä. “T?

Eräs työntekijä tarkentaa myöhemmässä keskustelussa, että erityistä tukea tarvitsevien nuorten toimintakyky on rajoittunut monien eri syiden vuoksi. Näin ollen työntekijä määrittelee näiden nuorten identiteettiä useiden eri rajoittavien tekijöiden kautta nähtynä.

”erityistä tukea, mielenkiintonen termi, mutta tuossa meilläkin aika paljon on nuoria henkilöitä elämäntilanteessa, et heidän toimintakyky on aika mittavasti rajottunu monesta syystä,” T?

Palvelujärjestelmä ja koko muuttunut yhteiskunta luovat puitteet sille, että monet palvelut ovat muuttuneet sähköisiksi palveluiksi. Eräs työntekijä tuo esille, sähköisten palvelujen merkitystä painotetaan yhä enemmän. Työntekijän mukaan kuitenkin erityisesti nuoret kaipaavat henkilökohtaista tukea. Tässä kategorisoidaan nuoria erityisesti henkilökohtaista tukea tarvitseviksi.

“Vaikka nyt kovasti näitä sähköisiä palveluita joka puolella tuodaan esille ja sinne enempi pitäis siirtyä, mutta kyllä erityisesti nuoret kaipaavat sitä henkilökohtaista tukea.” T11

Toisessa keskustelussa erään työntekijän puheenvuorossa näyttäytyy käsitys siitä, miten äsken paikkakunnalle muuttaneilla opiskelijuorilla on ollut haasteita saada arki kuntoon uudella paikkakunnalla. Nämä työntekijän määritelmän mukaan epävarmuutta kokevat nuoret tarvitsevat tukea siihen, että löytävät tarvitsemansa asiat arjen sujuvoittamiseksi ja elämäntilanteen parantamiseksi uudella paikkakunnalla.

”Niitä opiskelijoita kun tulee ympäri Suomenmaata. (--) On ihmisiä jotka tietysti osaa ja löytää kaikki palvelut ja muut ja sitten on tämmösiä asiakkaita, jotka on muuttaneet, jolla on ollu jo ongelmia tai haasteita siellä omalla paikkakunnalla ja sit pitäis päästä tänne, arki saada kuntoon ja sitten siihen oheen se opiskelut ja muut. (--) Et semmosia meillekin tulee, että muualta muuttanut ja on aika epävarmaa, että miten mistä löydät täältä nämä kaikki jutut.” T?

Eräs työntekijä kategorisoi nuoria kasvokkain toteutuvia ja kiireettömiä kohtaamisia kaipaaviksi. Työntekijä tuo esille, että tällaisissa kohtaamisissa on riittävästi aikaa pohdita nuorten tilanteita ja etsiä niihin ratkaisuja. Työntekijä määrittelee nuoria kiireetöntä vuorovaikutusta kaipaaviksi. Kiireetön vuorovaikutus mahdollistaa, että nuori voi itse oivaltaa, miten haluaisi parantaa tilannettaan.

”kasvokkain ajan kanssa olevaa aikaa ne nuoret kaipaa. Monesti oon tavannu saman nuoren töihin liittyen vaikka kolme kertaa, ni vasta kolmannen kerran viimisinä minuuteilla se sanookin yhtäkkiä, että hei mä haluaisinkin tätä. Se vaatii pitkäjänteisyyttä ja just sitä oikea-aikaisuutta, että ei se tuu siltä nuorelta apteekin hyllyltä, vaan sillä saattaa olla ne kolme kertaa muuta asiaa kerrottavana, huolta mitä se saattaa purkaa. Sit se ohimennen sanoo jossain sivulauseessa, että haluaisin muuten opiskella vielä tämmöstä, sit pitää olla kärppänä, että nyt se sano sen sanan, et nyt tähän tästä päästään eteenpäin.” T5

Toinen työntekijä kategorisoi nuorten asiakkaiden pitkäaikaisia rankkoja kokemuksia ja niiden seurauksia. Työntekijä kategorisoi kiusattuja nuoria ja nuoria joilla on hylkäämiskokemuksia. Näiden kokemusten käsittely vaatii aikaa, eikä ratkea lyhyen yhteydenoton aikana. Työntekijä pitää tärkeänä yrittää ottaa toistuvasti yhteyttä nuoreen, jos hän ei tule sovittuihin tapaamisiin. Tämä toimintatapa antaa nuorelle aikaa miettiä

tilannettaan ja voi lopulta johtaa siihen, että nuori on valmis avautumaan kokemuksistaan. Nuori määrittäyty tässä puheen vuorossa riittävästi aikaa tarvitseväksi.

“Meidän asiakkailla ainakin, niin todella monella on siis rankkoja kokemuksia. (--) Se 20 vuoden historia mikä siinä sitten rävähtää pöytään, niin ei ne kevyitä asioita ole. (--) Tosi monella on sitä kiusaamistaustaa, rankkoja hylkäämiskokemuksia, niin eihän se lähde purkautumaan tosiaan, että joku yhden kirjeen lähettää ajanvarauksesta tai yrittää kerran soittaa. Minä näen kauhean tärkeänä, että jos joku ei tule niin minä soitan tai panen tekstiviestin, että tavallaan se kontakti ei lopahda. Mulla on hyviä kokemuksia, että 10–15 kontaktiyrityksen jälkeen asiakas on kirjottanu kirjeen. Nyt hän voisi kertoa.” T13

Tässä puheenvuorossa työntekijä tuo ilmi nuoren kuntoutujan haasteellista kuntoutusprosessia. Tämän nuorten ammatillisessa kuntoutuksessa on paljon haasteita, kun liian lyhyt muutaman viikon mittainen kuntoutusprosessi ei tue häntä vahvistamaan työelämävalmiuksiaan. Nuoren siirtyminen työelämään ei tule työntekijän näkemyksen mukaan onnistumaan silloin, kun nuori on vielä alkuvaiheessa kuntoutumisessaan ja kaukana siitä vaiheesta, että kykenisi osallistumaan työelämään. Tässä puheenvuorossa työntekijä näkemykseni mukaan kritisoi ammatillisen kuntoutusprosessin liian lyhyttä kestoa. Kuntoutuskeinojen rajallisuus näyttäytyy yleisesti kuntouttavissa palveluissa, erityisesti se on läsnä silloin, kun kuntoutuspalvelujen sisällöt ja kulku ovat etukäteen räätälöityjä. Tällöin palvelun keston ja sisällön yksilöllisen muokkaamisen mahdollisuudet ovat rajalliset. (Piirainen & Linnakangas & Suikkanen 2018, 110.)

“Sehän on prosessi, joka on osa ammatillista kuntoutusta. Eli tavoitteena on työelämä. Ja kuntoutujan pitäisi olla työkokeiluun tullessaan jo semmossella asteella, että seuraava siirtymävaihe on työelämä. Mutta pääasiassa, kun ne tulee työkokeiluun, ne on hyvin kaukana.(--) Sitten muutaman viikon työkokeilun jälkeen ihmisen pitäisi olla jossakin työmarkkinoilla. Tää on täysin käsittämätön tilanne, eikä tule koskaan tälläläilla onnistumaankaan. Paljon toimenpiteitä pitää tehdä siellä ennen, kun ollaan sitten jo siinä vaiheessa että siirrytään työelämäpolulle.” T10

Eräs työntekijä kategorisoi nuoren tilannetta siitä näkökulmasta, mikä palvelu sopii hänellä eri kuntoutumisen vaiheisiin. Näin ollen nuoren tilannetta määritellään kuntoutusprosessin etenemisen näkökulmasta.

”Se oikea-aikaisuus, että olisko hänkin siinä vaiheessa tarvinnu esimerkiksi mielenterveyspalveluja ensin(--)) ja sitten katotaan, että mikä on se oikea palvelu.” T13

Työntekijä sanoittaa kategorisointia syrjäytyneestä ja kouluttautumattomasta nuoresta, joka on vuoden ollut kotona yksin, eikä hänellä ole sosiaalista verkostoa. Nuori määrittyy identiteetiltään tilanteeseensa jumiutuneeksi. Työntekijän mukaan tällainen nuori ei muutamalla käynnillä palvelussa saa tilannettaan paremmaksi, vaan vaaditaan verkostotyöskentelyä ja riittävästi aikaa.

”..meidänkin palvelu on tarkotettu alun perin matala kynnys 3–5 tapaa- mista ja homma selvä ja sitten valmiina ulos, niin eihän se näin mene. Asiakkaat saattaa olla vuoden, että siis on syrjäytynyt ammattikouluttamaton, vuoden ollu kotona yksin, ei mitään sosiaalista verkostoa, niin sitten ajatellaan, että se muutamalla käynnillä tästä tokenee. Niin, kyllähän sitä vaaditaan sitä verkostoa ja just sitä oikea-aikaisuutta, että mikä ensin, mikä hoidetaan ensin ja mikä sitten.”T13

Eräs työntekijä on havainnut, että nuorten kuntoutusprosessit voivat olla pitkäkestoisia. Nuoret määrittyvät tässä kuntoutusprosessissaan pitkäaikaista tukea tarvitseviksi. Työntekijä jatkaa samasta puheenaiheesta, kuin edellinen puhuja tuodessaan esille kategorisoinnin nuoresta, joka ei pääse kotoa lähtemään osallistuakseen johonkin, tuossa tilanteessa harjoitellaan, että pääsee. Työntekijä toteaa nuorten tilanteista, että kuntoutusprosessit voivat kestää pitkään, jos nuori on jumiutunut kotiin. Tässä sanoitetaan paljon tukea tarvitsevan nuoren kuntoutusprosessin kulkua.

”Ne kuntoutusprosessit on tosi pitkiä, ne kestää vuosikausia. Jos me aloitetaan se kuntouttava työtoiminta jo niin varhaisessa vaiheessa kun asiakas on siinä tilanteessa, että ei esimerkiksi pääse kotoa ulos lähtemään muualle ja hänet pitää melkein hakea sieltä, (--)) siinä tulee nämä sitten nämä sanktiot työhallinnon puolelta, toimeentulotuessa, jos se joudutaan

keskeyttämään sen takia kun nuori ei siellä käy.--)saattaa se vuosi vierähtää siinä että harjotellaan sitä, että hän pääsee sieltä kotoa lähtemään.”T11

Tässä puheenvuorossa työntekijä kategorisoi nuoren pidempiaikaista tukea tarvitseväksi. Työntekijä tuo esille, että tällaisen nuoren kanssa tehdään palvelusopimus, joka kokoaa kaikki nuoren tarvitsemat palvelut yhteen. Nuorta määritellään tässä suunnitellun kuntoutusprosessin näkökulmasta, jossa työntekijän on tarkoitus tukea nuorta toteuttamaan sopimusta siihen asti kun hän työllistyy.

”Kun nuori tulee asiakkaaksi ja jos se tarvitsee pidempiaikaista palvelua, se ei oo ongelma, että se ei osaa Kelan lappuja täyttää. Niin me teemme nuoren kanssa palvelusopimuksen. Ja siihen otetaan mukaan kaikki ne tahot, on se sosiaalipalvelut tai mikä hyvänsä. Tehdään palvelusopimus, ja me lähdetään sen nuoren kanssa yhdessä sitten toteuttamaan sitä palvelusopimusta. Ja se palvelusopimus tehdään, siinä on kaunis ajatus sitten, että se kestäisi siihen työllistymiseen asti.”T9

Erityisiä tuen tarpeita määrittelevät kategorisoinnit tuovat esiin nuorten identiteettikuvia, jotka ovat usein nuoren elämäntilanteen muutosten mukaisesti muuntautuvia. Tällöin nuorten nähdään ajan kuluessa siirtyvän toisenlaiseen elämäntilanteeseen ja sen myötä he tulevat nimetyksi toisenlaiseen kategoriaan. Aaltosen ym. (2015, 128) tutkimuksessa ilmeni, että nuorten elämäntilanteet eivät ole stabiileja, vaan nuoret liikkuvat eri kategorioiden välillä esimerkiksi työttömästä, opiskelijaksi tai toimenpiteessä olevasta mahdollisesti takaisin jälleen työttömäksi. Nuorten elämänpolut kertovat pitkäkestoisista ja vaihtelevista ongelmista, joiden ratkaiseminen voi olla yhteiskunnan näkökulmasta aikaa vievää ja kallista sekä nuorille puolestaan turhauttavaa ja lannistavaa. Tutkimustulokset havainnollistavat sitä, miten ongelmat ovat voineet kehittyä nuorille pitkään ennen palveluihin ohjautumista ja miten asiakkuudet palveluissa voivat olla päällekkäisiä, toistuvia ja katkonaisia. Nuorten muuntautuvat elämäntilanteet tuovat haasteita sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen. Nämä haasteet näyttyvät työntekijöiden puheissa siitä, miten nuoret pärjäävät palvelujärjestelmässä ja minkä verran aikaa kukin nuori tarvitsee kuntoutumisen eri vaiheisiin.

5.3 Osallistuva nuori

Työntekijöiden esiintuomissa kategorisoinneissa näyttäytyy tulkintani mukaan diskurssi eri tavoilla osallistuviksi määritellyistä nuorista. Nuorten osallistuminen saa työntekijöiden puheissa moninaisia muotoja ja sitä on monen asteista. Nuoret voivat osallistua erityisen aktiivisesti ja motivoituneesti tai vaihtoehtoisesti osallistuminen voi olla pienimuotoisempaa. Kategorisoinnit tuovat esiin omaehtoista osallistumista ja toisaalta ohjattua osallistumista. Osallistumisen muotoja määrittävät lähtökohtaisesti sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarjonta ja yhteistyössä toteutettu ylisektorinen palvelutarjonta. Osallistuvien nuorten kategorisoinnissa heijastuvat diskurssit määrittävät nuoren toiveisiin hyvin vastaava osallistumista ja toisaalta sellaista osallistumista, mikä määrittyy enemmän yhteiskunnan tai instituutioiden määrittämän osallistumisen kautta kuin nuoren omien toiveiden mukaan.

5.3.1 Normaali nuori

Joissakin osallistuvan nuoren kategorisoinneissa heijastuu vahvasti diskurssi, joka liittyy sosiaaliseen käytäntöön siitä, mitkä asiat liitetään normaaliuteen nyky-yhteiskunnassa. Työntekijöiden kategorisoinnit rakentuvat tietystä tilanteesta ja olosuhteista. Näin ollen heidän puheenvuorojensa merkityksiä tulkitsemalla voi tuoda ilmi yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä normeja. (Jokinen ym. 1993, 28 ; Fairclough 1997, 75–76.). Nuorten elämänvaiheet ja heidän tekemänsä valinnat ovat yhteiskunnallisen arvioinnin kohteena eri instituutioissa. Tämä arviointi perustuu ajatukseen sujuvasta ja mutkattomasta sekä universaalien peruspalvelujen tuella etenevästä ideaalisiirtymästä nuoruudesta aikuisuuteen. Tavoitteena on nuoren itsenäistyminen, onnistunut peruskoulu, sen jälkeinen koulutus ja siitä eteneminen jatkokoulutukseen tai työelämään. (Aaltonen ym. 2015, 75–76.) Tulkintani mukaan normaaliuden määritelmien taustalla on diskurssi,

joka tuo ilmi millainen on yhteiskunnan normeja noudattavan ja vastuullisesti toimivan nuoren elämäntietä sosiaalisessa kuntoutuksessa (Julkunen 2008a ja 2008b).

Työntekijöiden kategorisoinneissa tulee esille nuorten identiteettiä määritteleviä käsitteitä esimerkiksi siitä, millaisia ovat normaalit nuoret tai aktiiviset nuoret. Erityisesti käsitellään sitä, mitä normaalius, aktiivisuus ja osallistuminen tarkoittavat sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa. Erään työntekijä tuo esille havainneensa vuosien varrella nuorten kanssa keskusteltuaan, että nuorilla on unelmissa ja haaveissa normaali elämä. Tämä näkemys tuo esille diskurssin, joka määrittää että nuorilla on usein tarve normaaliuden kokemuksiin. Työntekijä kategorisoi, tällainen nuori esimerkiksi koulutuu, etenee työllistymispolulla tai on muuten aktiivisesti mukana itselleen sopivassa sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa.

”mitä on nuoria haastatellu näitten vuosien varrella, niin kun puhutaan unelmista ja haaveista, niin siellä on se normaali elämä. On joku ammatillinen koulutus ja työpaikka ja mahdollisesti perhe-elämä haaveena ja ideana omasta elämästä.--) Kun nuorella on asiat suht hyvin, niin se etenee kohti koulutuksia, työelämää, vaikkakin välillä kompastellen ja etsien omaa polkuansa, mutta etenee jollakin tasolla.”T8

Eräs työntekijä jäsentää identiteettikuvaa nuoresta jonka tilanne on *ihanteiden* mukainen. Nämä *ihanteet* heijastavat näkemystäni mukaan joitakin yhteiskunnassa yleisiä diskursseja, jotka kuvailevat ihanteellista nuoren elämäntietä esimerkiksi töissä olemisena tai opiskeluna. Työntekijän puheessa sanavalinnalla *ihanne* on tulkintani mukaan merkityksensä, sen ilmentäessä mikä on ihanteellinen identiteettikuva nuoren tilanteesta yhteiskunnan näkökulmasta. Tässä tuodaan esille, että tällainen nuoren tilanne näyttää tilastoissa hyvältä ja kaupungille tulee säästöjä, kun ei maksa sakkoja enää. Tässä kategorisoinnissa nousevat esille palvelurakenteiden reunaehdot, joiden asettamissa rajoissa työntekijät työskentelevät.

”totta kai ihanne on se, että nuori saadaan töihin tai opiskelemaan ja näin näin, ja sitten näyttää tilastoissa hyvältä, ja kaupunki ei maksa sakkoja enää, ja näin edespäin. T9

Tähän keskusteluun liittyy diskurssi siitä, mitä nuorilta halutaan ja mitä heiltä odotetaan lähtökohtaisesti sekä millaisten asioiden ajatellaan tuovan nuorten elämään hyvinvointia. Lähtökohtaisesti sosiaalisen kuntoutukseen ajatellaan kuuluvan tietyt vaiheet ja kun nuori etenee niissä, niin hänen määrittellään toimivan yhteiskunnan odotusten mukaisesti. Edelliseen puheenvuoroon vastanneen työntekijän käsityksen mukaan yhteiskuntajärjestelmän luomista normeista voi kuitenkin nousta *ainoaksi oikeaksi* määritelty tapa toimia. Tässä käsityksessä on tulkintani mukaan viitteitä johonkin valta-asemassa olevaan diskurssiin oikeaksi tulkitusta nuoren elämänpolusta. Työntekijöiden keskustelussa tähän yhteiskunnalliseen keskusteluun siitä, miten nuorten pitäisi elää ja toimia, suhtaudutaan kriittisesti ja tuodaan esille näin ollen käsitys osallistuviksi määriteltävien nuorten identiteettien moninaisuudesta.

“Onko se sitten näin, että me halutaan sitten se nuori saada johonkin tiettyyn, tietyn systeemin luomaan tavallaan uraan, eli tää on ainoa oikea...”T10

Aiemmin puhunut työntekijä vastaa täydentäen edellistä puhujaa, tuoden tulkintani mukaan esille esimerkin siitä, miten nuoren odotetaan osallistuvan yhteiskunnassa. Työntekijä määrittää puheenvuorossaan nuoren velvoitteita ja luo vahvan identiteettikuvan, joka tulkintani mukaan on sidoksissa diskurssiin, joka määrittää millainen nuori on normaali.

“Hyvä veronmaksaja.”T9

Työntekijät käyttävät kategorisoivien puheenvuorojensa yhteydessä toistuvasti sanoja *systeemi ja järjestelmä*. Tulkitsen heidän tällöin viittaavan johonkin laajaan kontekstiin, joka määrittää odotuksia, joita liitetään nuorten oletettuun normaaliin elämäntapaan. Toisinaan työntekijät toistavat puheessaan näiden laajojen kontekstien näkökulmasta tuotettuja diskursseja määrittäessään nuoria, mutta toisaalta he usein uudelleen määrittävät ja asettavat kriittisen tarkastelun kohteeksi nämä normaaliuuden diskurssit, sen sijaan että uusintaisivat niitä sellaisenaan ja kyseenalaistamatta. (Jokinen & Juhila 1993, 89, 97.)

5.3.2 Motivoitunut nuori

Joissakin kategorisoinnissa määritellään diskurssia motivoituneista ja kuntoutumisprosessissaan etenevistä nuorista. Näissä kategorisoinneissa voi nähdä viitteitä laajemmasta nuorten myönteisiä yhteiskunnallisia sidoksia määrittelevästä diskurssista. Tämä diskurssi toisaalta tuo esille nuorten yksilöllisiä vahvuuksia ja toisaalta tuo esille sitä, mistä näkökulmista motivoitumista tarkastellaan sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa.

Vaikka päihteitä käyttäviä nuoria kategorisoidaan usein marginaalissa oleviksi, tuodaan esille joissakin kategorisoinneissa myös heidän osallistumisestaan sosiaaliseen kuntoutukseen. Työntekijät määrittelevät, että päihdetaustaisten elämäntilanteisiin voivat sopia matalan kynnyksen palvelut. Erään työntekijän mukaan matalalla kynnyksellä toteutettavat tavoitteet kuntoutuksessa voivat voimaannuttaa tällaista nuorta. Työntekijä tuo esille kategorisoinnin merkitystä palvelujen toteuttamisen näkökulmasta, kun hän sanoittaa, että sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy tietyille pienryhmille kohdennettua toimintaa. Työntekijä tuo esille esimerkin tällaisesta toiminnasta, jonka kohderyhmänä ovat *sosiaalitoimen asiakkaat, joilla on päihdetaustaa*. Tässä kategorisoinnissa näyttäytyy sosiaalisen osallistumisen yhteys nuorten motivoitumiseen.

”On pienryhmiä, jotka on kohdennettu johonkin tiettyyn kohderyhmään. (--)Koostuu sosiaalitoimen asiakkaista, joilla on päihdetaustaa ja tämän takia sitten on aikalailla kaikki muut palvelut on sitten yleensä poissuljettu heiltä.(--)Siinä tehdään tällä sosiaalisella kuntoutuksella,(--) kerta viikko kolmen kuukauden ajan, mahdollisimman matalalla kynnyksellä ilman suurimpia tavoitteita työllistymisen suhteen, vaan nimenomaan se, että saadaan se sosiaalistumisen kautta sitten jotenkin heitä voimaannutettua. “ T9

Toinen työntekijä tuo esille kategorisoinnin päihteitä käyttävistä nuorista, joilla on moninaisia ongelmia. Mikäli päihteet häiritsevät nuorella arkitoimintaa täytyy sitoutua seurantaan päihteidenkäytöstään ja tällöin hänellä on mahdollisuus osallistua toimintaan. Työntekijä sanoittaa, että nuoret, joilla paljon ongelmia tarvitsisivat matalan kyn-

nyksen toimintaa, jota onkin nyt alettu järjestää. Työntekijän näkemyksen mukaan matalan kynnyksen toiminta vastaisi päihteitä käyttävien nuorten tarpeisiin.

”Siinä vaiheessa jos päihteet on kuviossa sillä tavalla että ne häiritsee sitä arkitoimintaa.(--)Täytyy sitoutua seuloihin, jos olis huume, tai puhaltamaan.(--) Mahtava juttu mun mielestä, mikä tuo palvelu on luotu.(--) me ollaan tuollakin monta kertaa peräänkuulutettu, että se puuttuu. Tuntuu tosi kurjalta, kun me tiedetään että päihdenuoret, joilla on enempi sitä problematiikkaa, niin ne todella tarvis ton saman matalan kynnyksen palvelun, niin toi kyllä vastais varmaan tosi hyvin siihen tarpeeseen.” T 7

Eräessä puheenvuorossa näyttäytyy kategorisointi siitä, miten monta osa-aluetta vaikuttaa nuoren kuntoutumiseen. Nuoren kuntoutujan identiteettikuva muotoutuu hänen elämäntilanteensa kokonaisuudesta, josta poimitaan ikään kuin sopivia kohtia, joihin tarvitaan kohdennettuja palveluja. Työntekijä sanoittaa, mitä tällaisen nuoren elämässä lähdetään laittamaan kuntoon. Esimerkiksi masennus näkyy laajempuna kokonaisuutena nuoren elämässä. Masennuksen taustalla olevia osa-alueita lähdetään laittamaan kuntoon sosiaalisen kuntoutuksen keinoilla. Tämän jälkeen nuori voi motivoitua ammatin ja koulutuksen hankkimiseen ja tämän myötä myös työllistyminen voi alkaa kiinnostaa häntä.

”On monta osa-aluetta, jotka vaikuttavat nuoreen. Esimerkiksi masennus on juuri semmonen. Se ei välttämättä ole terveyteen liittyvää, vaan se voi laajempuna kokonaisuutena näkyä nuoren elämässä. Kun lähdetään laittamaan asumisen järjestelyitä kuntoon, mahdollisimman niin kuntoon kuin pystyy laittamaan, talousasioita kuntoon niin paljon kuin pystyy laittamaan, terveysasioita kuntoon niin paljon kuin pystyy laittamaan, sosiaalisia suhteita, harrastetoimintaa, niin jos tämmöset elementit on mahdollisimman kunnossa, niin sitten voi tulla ajatus siitä, että mites se ammatti ja hyvä koulutus, koulutuskuviot ja työllistymiskuviot. Herää se voimaantuminen sitä kautta.” T8

Eräessä kategorisoinnissa nuori määrittäytyi kuntoutumisessaan edistyväksi. Työntekijä tuo esille näkemyksensä siitä, että kun nuoren työhön kuntoutuminen etenee oikea-aikaisesti kohdennetuilla palveluilla, nuoren tulevaisuuden suunnittelu alkaa onnistua.

Työntekijä määrittää puheessaan kuntoutumisessaan onnistuvan ja elämässä etenemiseen motivoituvan nuoren identiteettikuvan.

“Meillä on aika hyvä työkalu taas tähän työhön kuntoutumiseen käytetty siinä vaiheessa, kun se nuori on siinä tilanteessa että hän pystyisikin käymään jo kolmena neljänä päivänä viikossa ja tekemään niitä tulevaisuuden suunnitelmia, ammatillisia suunnitelmia.” T11

Eräs työntekijä sanoittaa, että masennus voi näyttäytyä nuoren elämässä useampiin osa-alueisiin vaikuttavana kokonaisuutena. Työntekijä sanoittaa, että pyrkimykset nuoren tilanteen parantamiseen näillä eri osa-alueilla voivat johtaa nuoren kuntoutumisen edistymiseen. Tulkitsen, että masentunut nuori voi tämän prosessin etenemisen myötä motivoitua parantamaan elämäntilannettaan. Tämän myötä nuoren elämäntilanne voi alkaa määrittyä hänen motivoitumisensa kautta nähtynä sen sijaan, että se määrittyisi masennuksen ja eri elämäntilanteiden vaikeuksien kautta.

“masennus(--) voi näkyä laajempina kokonaisuutena nuoren elämässä.” lähdetään laittamaan asumisen järjestelyitä kuntoon, mahdollisimman niin kuntoon kuin pystyy laittamaan, talousasioita kuntoon niin paljon kuin pystyy laittamaan, terveysasioita kuntoon niin paljon kuin pystyy laittamaan, sosiaalisia suhteita, harrastetoimintaa, niin sieltä voi tulla, jos tämmöset elementit on mahdollisimman kunnossa, niin sitten voi tulla se ajatus siitä, että mites se ammatti ja hyvä koulutus, koulutuskuviot ja työllistymiskuviot että herää se voimaantuminen sitä kautta.” T8

Joidenkin nuorten kohdalla lähtee nopeasti edistymään kuntoutuminen. Tässä yksi työntekijä tuo esille erilaista kategorisointia sanoittaen kuntoutumisessaan edistyvän nuorten tilannetta. Työntekijä tuo esille, että joidenkin nuorten kohdalla kuntoutumisprosessi voi olla nopea. Kuntoutuksen etenemistä edistää esimerkiksi onnistunut nuoren toiveiden huomiointi. Kuntoutuksessa huomioidaan nuoren yksilöllistä tilannetta, että se on hallussa, ennen kuin mennään eteenpäin prosessissa. Seuraavaksi kuntoutusprosessiin kuuluu työllistymiseen ja koulutukseen valmentava starttivalmennus sekä työpajoja ja työkokeiluja nuorten pajan ohella. Työntekijän kuvailema kuntoutusprosessin kulku noudattaa nuorten asiakkaiden kohdalla usein sosiaalisessa kuntoutukses-

sa käytettyä kokonaisvaltaista toimintatapaa. (Piirainen & Linnakangas & Suikkanen 2018, 108, 117.)

”tuo palvelu ja kaikista matalimman kynnyksen kuntoutuspalvelu.(--) No, joittenkin kohdallahan se lähtee nopeesti eteenpäin. Siinä vaiheessa, kun nuori rupee puhumaan työllistymisestä ja koulutukseen lähdestä ja rupee oikeesti arki sujumaan, että näkee että se alkaa olla hallussa, niin sitten on seuraava palvelu,(--) jossa aika suoraviivaisesti lähdetään sitten katoamaan koulutusasioita ja työllistymistä enempi. Prosessina on ajateltu, että siihen se siirtyy sitten.” T6

Eräs työntekijä kategorisoi nuorta, joka on parikymppinen. Hän jätti 16-vuotiaana yhden koulun kesken ja sitten toisen ja kolmannen. Työntekijän käsityksen mukaan nuori luuli tietävänsä miten asioiden kuuluu mennä ja halusi tehdä elämässään jotain muuta, kuin käydä koulua. Vuosien kuluessa nuori kuitenkin kasvoi ja kypsyi ja tuli siihen lopputulokseen, että olisi kiva saada käytyä joku koulu loppuun. Tällä hetkellä nuori on koulussa ja motivaatio opiskeluun on vahva. Tällä nuoren läpi käymällä prosessilla on merkitystä osallisuuden kannalta. Nuoren varttuminen aikuisemmaksi saa hänet motivoitumaan koulunkäyntiin, vaikkei se aiemmin kiinnostanut. Työntekijä määrittää nuoren identiteettikvaltaan kehittyneeksi, iän karttumisen myötä kypsyneeksi ja motivoituneeksi.

”Mulla on yks nuori nyt, joka on parikymppinen ja joka on 16-vuotiaana jättänyt yhden koulun kesken. Sit se jätti toisen, ja kolmannen kesken. Ja se luuli ite tietävänsä, että mikä on. Ja sit kun se oli parikymppinen ja se oli vähän aikaa koulusta pois ja se oli saanu kypsyteltyä ajatusta, niin sitten sillä tuli, kun se oli vähän kasvanu, se ajatus, että kyllä se olis aika kiva joku koulu saada käytyä loppuun. Nyt se on koulussa sitten. Ja ainakin tällä hetkellä tosi hyvä motivaatio”T9

Verkossa olevia nuoria määrittelevissä kategorisoinneissa tulee tulkintani mukaan esille yhteiskuntamme ja kulttuurimme sosiaalisten käytäntöjen muutosten myötä muotoutunut diskurssi sosiaalisen vuorovaikutuksen muutoksista ja se seurauksista nuorten tilanteisiin. Tässä puheenvuorossa eräs työntekijä kategorisoi pelaavia nuoria. Työntekijän mukaan heitä on paljon ja he viettävät suuren osan päivistään verkossa.

Nuoret määrittyvät näissä kategorisoinneissa identiteettikuvaltaan internetin sähköisissä palveluissa arkeaan viettäviksi ja siellä vuorovaikuttaviksi sekä usein toimintaan motivoituneiksi. Työntekijä tuo esille käynnissä olevan hankkeen, jonka päämääränä on tavoittaa paljon pelaavia nuoria ja saada heidät aktivoitua mukaan toimintaan.

”meillä on käynnissä digitaalisen pelitoiminnan hanke missä tavoitteena on pelaamisen kautta tavoittaa (--) pelaavat nuoret ja sellaset nuoret, jotka esimerkiksi pelaa yksin kotona, et me saadaan aktivoitua niitä nuoria mukaan siihen toimintaan,(--) koska on paljon niitä pelaavia nuoria ja ne elää siellä verkossa,” (--)mie haluaisin nähdä sen myöskin välineenä mistä kannattaa hyötyä.” T?

Samassa keskustelussa vielä eräs työntekijä kategorisoi yksinäistä nuorta, joka ottaa itse verkon kautta yhteyden palveluun. Tämä yhteys voi riittää nuorelle löytämään ratkaisuja tilanteeseensa. Työntekijä määrittelee nuoren olevan motivoitunut sähköiseen vuorovaikutukseen.

”..minähän en koskaan välttämättä nää kasvokkain ihmistä. Voi olla, et se on nuori mies, joka on yksinäinen ja se ottaa verkon kautta yhteyden. Sille riittää verkon kautta yhteys, jotta se löytää, että mitä hän vois tälle tehdä.” T?

Toisessa keskustelussa työntekijä kategorisoi nuoria pitkäaikaistyöttömiksi ja mahdollisiksi ongelmapelaajiksi, tuodessaan esille heille suunnattua pelaamiseen liittyvää ryhmätoimintaa. Tämä pelaamista ja kuntouttava toimintaa yhdistävä ryhmä toteuttaa nuorten omasta kiinnostuksesta lähtevää toimintaa, joka on suunnattu pitkäaikaistyöttömille ja mahdollisesti ongelmallisen paljon pelaaville nuorille. Tässä puheenvuorossa tämän paljon pelaamisen voi kuitenkin tulkita vahvuudeksi, joka motivoi nuoria sen sijaan, että se määritteli nuorten identiteettejä kielteisessä ja leimaavassa sävyssä.

”sitten alkamassa ensi vuoden alussa peliryhmä(--) pitkäaikaistyöttömille nuorille, joita kiinnostaa pelitoiminta tai jotka kärsivät mahdollisesti ongelmapelaamisesta.(--) Kuukauden ajan kolme kertaa viikossa meillä on ohjattua pelitoimintaa. (--)kahtena päivänä viikossa pelataan, yhtenä päivänä tehdään jotain muuta. (--) heille aletaan tekeen urasuunnittelua

ja käydään tutustuun eri työpaikkoihin, harjoittelupaikkoihin. (--) Saatas heitä sitten siitä sitten esimerkiksi pelialalle sijoittumaan tai johonkin muuhun mikä heitä kiinnostaa. " T9

Tässä puheenvuorossa tuodaan esille toimintaa, johon osallistuneita nuoria kategorisoidaan hyvin toimintaan sitoutuneiksi ja taitoja oppineiksi. Toisaalta työntekijän näkemyksen mukaan haasteena on ollut osa porukasta, joka on vaikea saada motivoitumaan mukaan toimintaan. Tässä kategorisoinnissa näyttäytyy nuorten moninaisuus. Kategorisoinnit tuovat esille nuorten ja heidän tilanteidensa moninaisuutta, jotka määrittävät sitä, millaiseen toimintaan he motivoituvat mukaan.

"Nuorille järjestettiin tämmönen ruokaryhmä. (--) Nuoret porukat on siihen sitoutunu hyvin ja lähteneet siihen juttuun mukaan. (--) He tekee keran viikossa siellä koko päivän koko ruokarepertuaarin. Siinä tulee välissä muutakin talousohjausta. (--) on ollu kyllä tosi onnistunu. (--) ne on ihan oppineet niitä taitoja oikeesti. Mietittiin, että miten jatketaan tätä samantyyppistä hyvää edemmälle, kun siinä näyttää tulevan hyvää tulosta. (--) Ne on aivan ehdottomia, neidän pitäis sitten jatkuvasti. Vaan on välillä vaan tosi vaikea saada osa porukkaa siihen lähtemään." T6

Sama työntekijä pohtii toisessa puheenvuorossaan, miten saadaan motivoitumaan huonokuntoisinkin nuori lähtemään aina uudelleen mukaan toimintaan. Työntekijän näkemyksen mukaan nuoren motivoitumiseen vaikuttaa *järjestelmä* ohjatesaan, mitä motivointikeinoja toimintaan osallistumiseen kannustamiseksi on olemassa. Tulkintani mukaan työntekijä tiedostaa, että nuorten motivoituminen ei ole ainoastaan heidän yksilölliseen toimintakykyynsä sidoksissa. Nuorten motivoitumiseen vaikuttavat myös lainsäädännölliset ja rakenteelliset tekijät, jotka määrittävät sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden käytettävissä olevia menetelmiä ja resursseja (Piirainen & Linnakangas & Suikkanen 2018).

"kun sitä porukkaa yrittää saada motivoitumaan, että miten se kaikista huonokuntoisin henkilö saadaan sitoutumaan tommoseen ja lähtemään aina uudelleen sitten paikalle. Mutta tämä on tavallaan semmonen järjestelmäjuttu," T6

5.3.3 Vaikuttava nuori

Eräissä kategorisoinneissa näyttäytyy diskurssi eri tavoilla tilanteeseensa myönteisesti vaikuttavista nuorista. Vaikuttavat nuoret ovat työntekijöiden kategorisointien mukaan monella tavalla aktiivisia. Yksi työntekijöistä nostaa esiin, että toimintaan osallistuminen kiinnostaa eniten nuoria, jotka ovat jo jollakin tasolla osallisia, aktiivisia, kiinnostuneita ja vaikuttavia. Toisaalta työntekijä määrittää, että ne nuoret, jotka eivät ole mukana toiminnassa tarvitsevat tukea osallistumiseen. Työntekijän näkemyksen mukaan nuoret kokevat, että he voivat vaikuttaa johonkin, kun he saavat esimerkiksi olla mukana itse suunnittelemassa ja toteuttamassa pelaamiseen liittyvää toimintaa. Työntekijä sanoittaa, että silloin nuoret ovat osallisena johonkin, joka kiinnostaa heitä. Toiminnan kiinnostavuus kannustaa nuoria osallistumaan. Nuoret toteuttavat omaehtoista toimintaa.

”Jos kuulut johonkin nuorisovaltuustoon, niin osallistut ja vaikutat, se on yksi väylä ja hyvin usein toiminnassa olevat nuoret, on muutenkin aktiivisia.(--) Mut miten niille nuorille ketkä ei oo esimerkiksi mejän toiminnassa ja ja pitäis pystyy myöskin tuomaan sitä omaa ääntänsä kuuluviin ja osallistumaan erilaisten toiminnallisten ryhmien kautta, että ne nuoret on osallisena ja mukana tekemässä ja rakentamassa sitä palvelua. Tästä meillä on nyt esimerkkinä (MH pelaamiseen liittyvä toiminta) (--) siel on itse nuoret tehneet ihan alusta saakka kaiken. Sillon se osallistumisen ja tavallaan vaikuttamisen tunne on, et he on rakentamassa jotain itse, mutta toki siinä on sitten porkkana niillä, et ne on itse kiinnostuneita siitä maailmasta.” T?

Kategorisoinneissa työntekijät tuovat ilmi nuorten osallistamisen tärkeyttä, koska usein heidän nuorilla asiakkailaan on heikot siteet yhteiskunnan palveluihin ja heillä on moninaisia voimavaroja heikentäviä haasteita. Tulkitsen työntekijöiden tuovan tällä tavoin esille marginaalissa olevan nuoren vastadiskurssia edustavia kategorisointeja, jotka määrittelevät näiden yhteiskunnassa heikoissa asemissa olevia nuorten identiteettiä myönteisessä sävyssä. Tämä diskurssi on sidoksissa sosiaalisen kuntoutuksen konteks-

tissa keskeiseen asiakkaiden osallistamisen periaatteeseen, jossa asiakkaat saavat vaikuttaa aidosti siihen, miten palveluita toteutetaan (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014; Ketola & Era & Moilanen 2018). Eräs työntekijä tuo esille tilanteen, jossa nuoria kannustetaan vaikuttamaan siihen, mitä toimintaa heille järjestetään. Työntekijä kategorisoi, että useille nuorille omien ideoiden esiintuominen voi olla vaikeaa, mutta kannustamisen kautta nuoret mahdollisesti uskaltavat alkaa tuoda esille toiveitaan.

”Ja tasa-arvosuus se, et ihmiset uskaltais oikeesti tuua niitä mielipiteitänsä, alkaa meidän kanssa päättämään asioista.(--) Et jos minä tuon tämän idean ni sit voi joku tarttua, se voi olla mahdollista, se on aika iso juttu.(--) Tosi vaikea kysymys monelle, mitä minä haluaisin, mut sitten hiljalleen yritetään, että mikä se on mitä ihan oikeesti mitä sinä haluaisit.” T?

Toisen työntekijä puheenvuoro vahvistaa näkemystä, jonka mukaan nuorille vaikuttamisen väylät ja keinot voivat olla vaikeasti hahmotettavia. Työntekijän mielestä on tärkeää tarjota nuorille heidän omista lähtökohdistaan ja mielenkiinnonkohteistaan rakennettuja väyliä vaikuttamiseen. Voidaan esimerkiksi kysyä nuorilta miten toimintaa voitaisiin kehittää. Työntekijä määrittelee, että nuorilta ei kuitenkaan välttämättä saada selviä vastauksia. Tulkitsen, että tässä kategorisoidaan nuoria, jotka eivät tuo esille näkemyksiään. Näin ollen on mahdollista, että nämä nuoret osallistuvat toimintaan ja palveluihin enemmän yhteiskunnan instituutioiden lähtökohdista, kuin aidosti omista lähtökohdistaan.

”vaikuttaminen on yks(--)) tärkeä, mutta nuorille hyvin vaikeasti ymmärrettävissä oleva, mut sitten tietenkin luonnollisesti meidän täytyy rakentaa sellasia palveluita ja tarjota nuorille erilaisia väyliä vaikuttaa(--)) Meil on luonnollisesti nykyaikana verkkovaikuttamisen kanavat mitä kautta nuorilta eli me kysytään nuorilta ideoita, me kysytään nuorilta ajatuksia siihen, että miten me voidaan kehittää meidän toimintaa, mutta hyvin usein kun nuorilta kysyy, niin kaikki on, et no ihan kiva, sehän on toiminnan kehittämisen kannalta hyvin haastavaa.”T?

Yksi työntekijöistä sanoittaa tulkintani mukaan kategorisoinnin, joka nostaa nuoret työntekijöiden rinnalle asioihinsa vaikuttaviksi asiantuntijoiksi. Työntekijä korostaa nuorilla olevan ruohonjuuritason tiedon merkityksellisyyttä. Työntekijän käsityksen

mukaan työntekijöiden ja nuorten näkemykset kuitenkin ohitetaan päätöksiä tehtäessä. Tämä nuorten ja heitä auttavien työntekijöiden äänen ohittaminen tuo esille yhteiskunnassamme piilevää valta-asetelmaa ylläpitävän diskurssin, joka mahdollistaa käytännöntyötä tekevien työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa asiantuntemuksen ohittavan päätöksenteon. Samankaltaisen diskurssin voi nähdä heijastuvan myös nuorten tilanteita käsittelevistä tutkimuksista. Esimerkiksi Aaltosen ja kumppaneiden (2015, 67–69) tutkimuksessa haastatellut työntekijät tuovat esille, että päätöksiä tekevällä ”ylätasolla” ei ymmärretä, että nuoria tukevista sosiaalipoliittisista toimista ei ole auttajaksi vaikeimmassa tilanteessa oleville nuorille. Sosiaalipoliittinen keskustelu voi olla hyvin etäällä nuorten todellisista tilanteista.

”ne tulis tänne maan pinnalle kattomaan, että mikä oikeesti se arkityö on. Mihin ne niitten päätökset oikeesti vaikuttaa, kun ne päättää leikata jotain tai muuttaa jotain, niin kysyä näiltä työntekijöiltä ja niiltä nuorilta. Ne tietää, että mihin oikeesti ne päätökset vaikuttaa eikä tuijoteta niitä euromääriä, vaan, että nyt säästetään tuossa noin. (--) Me tiedetään täällä, että miten se tulee kasvattamaan vaan sitä laskua, että jos nyt tosta leikataan, mutta kukaan ei kysy meiltä mitään eikä niiltä nuorilta.”T5

6 Osallisuuden mahdollisuudet

6.1 Osattomuutta ja normista poikkeavaa osallisuutta

Puheenvuoroissa tuodaan usein esille kategorisointia siitä, millaisilla nuorilla osallisuuden toteutuminen on rajallista. Työntekijöiden keskustelussa näyttäytyy kilpailevien sosiaalisten käytäntöjen välinen kamppailu siitä, mikä on eri ryhmiin kategorisoitujen nuorten asema tässä yhteiskunnassa ja mitä mahdollisuuksia on muuttaa näitä asemia. Joillekin nuorille määritellään kapeat osallisuuden mahdollisuudet. Palveluista sivussa olevat nuoret määrittyvät kategorisoinneissa usein myös lähes täysin osattomiksi nuoriksi. Kategorisoinnit tuovat ilmi, että marginaalissa olevat nuoret ovat usein tavoittamattomissa olevia tai nuoria, joilla on heikot siteet palveluihin. Heille ei ole tarjolla riittävästi osallistumisen mahdollisuuksia tai osallisuutta tuottavaa toimintaa. Kategorisointiin sisältyvistä diskursseista ilmenee, että liittymisen tunne toisiin ihmisiin on keskeinen osa osallisuuden kokemusta. Yksinäisyys sen sijaan tuottaa ulkopuolisuuden kokemuksia. Syrjään jääneillä nuorilla voi olla monia pettymyksiä elämässään, mitkä heikentää luottamusta palvelujärjestelmään. Kun nuorelle kertyy pettymyksiä tarpeeksi, voi hän päättää luovuttaa ja jäädä yhteiskunnan marginaaliin. Tulkitsen, että monet näistä nuorista ovat jääneet aina uudelleen ja uudelleen vaille osallisuuden kokemuksia. Silloin heidän osallisuuden mahdollisuutensa ovat olleet heikot ja mahdollisesti tulevat olemaan jatkossakin. Kategorisoinnit tuovat myös ilmi, että yhteiskunnassa läsnä oleva yksilöllisyyden korostamisen diskurssi voi seurauksenaan aiheuttaa osalle nuorille paineita oletettuun uraan, omaan polkuun ja koulutuskuvioihin.

Työntekijöiden kategorisoiva puhe tuo esille, että pitkään jatkuessaan kuormittava elämäntilanne voi johtaa sosiaalisen toimintakyvyn alenemiseen ja elämänpiirin kapeutumiseen, jotka heikentävät osallisuuden mahdollisuuksia. Esimerkiksi pitkään jatkunut sosiaalisten kontaktien puute kuormittaa sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaita. Kun nuoren avuntarve ohitetaan pienten haasteiden kohdalla, voivat ongelmat ajan kuluessa lisääntyä. Kategorisoinnit tuovat myös esille, että nuori voi olla tilanteeseensa jumiutunut. Hänellä voi olla esimerkiksi mielenterveysongelmia niin, ettei hän pääse tilanteestaan eteenpäin. Kategorisoinnit tuovat ilmi myös nuoren elämässään käymää

kamppailua, jota hänelle palvelujärjestelmän taholta tarjottu tuki ja toisaalta kontrollointi tuovat mukanaan. Kategorisoinnit tuovat myös esille nuoresta riippumattomien tekijöiden seurauksia, kuten esimerkiksi sitä, miten tilanteen arvioinnin pitkäkestoisuus sekä palvelujärjestelmän vaikeaselkoinen byrokratia ja monivaiheisuus voivat heikentää nuoren motivaatiota ja osallisuuden mahdollisuuksia.

Tulkintojeni mukaan työntekijöiden esiin tuoma osattomuus ja syrjässä oleminen ovat harvoin vapaaehtoista marginaalissa olemista. Kategorisoinnit tuovat esille, että marginaaliin ajautuminen aiheuttaa nuorille pettymyksiä, näköalattomuutta ja uupumusta. Usein marginaaliin joutunut nuori määrittyy syrjäytyneen yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta elämästä niin, että on lähes kykenemätön vaikuttamaan omaan elämäänsä tai ympäristöönsä. Työntekijät tuovat esille nuorten tilanteita määritellessään työelämän rakenteiden joustamattomuutta ja vaihtoehtojen rajallisuutta. Nuori voi tuolloin olla tilanteessa, jossa ei löydy itselleen sopivaa osallistumisen muotoa. Nuorilla, joilla ei ole voimavaroja työllistymistä ja opiskelua edistäviin palveluihin, on erittäin rajalliset mahdollisuudet parantaa elämäntilannettaan.

Yhteiskunnassa yleisten sosiaalisten käytäntöjen mukaisten osallisuusmallien noudattamisen seurauksena voi olla, että ne määrittelevät kulloinkin hyväksyttävät osallistumisen tavat, joista ei sallita poikkeamia. Erilaisten osallisuusmalleja voidaan pitää toimintaa ja palveluita suuntaava ohjeistuksena oikeanlaisena pidettyyn osallistumiseen ja osallisuuteen, joiden keskeisiin määritelmiin osallistujat itse eivät pääse vaikuttamaan. Osallistumisen ja osallisuuden muotojen malleihin sisäankirjoitetut näkemykset institutionaalisessa kontekstissa hyväksytyistä osallistumisen reunaehdoista, rajaavat ulkopuolelle niistä poikkeavat osallistumisen muodot. (McKay & Garratt 2013, 4.) Tutkimukset tuovat esille, että silloin kun nuoren elämäntilanne on helppo luokitella ja sovittaa olemassa olevaan yhteiskunnan sosiaaliseen järjestykseen, se laajentaa hänen osallisuuden mahdollisuuksiaan (esim. Aaltonen ym. 2015 ; Mäkinen & Halonen 2018). Sen sijaan, jos nuori ei sopeudu tähän järjestykseen, hänen mahdollisuutensa ovat yleensä vähäiset.

(Mattila-Aallon 2009, 161–162) kuntoutusosallisuutta avaavassa tutkimuksessa ilmeni, että päihteiden ongelmakäyttäjiiä auttavan kuntoutuksen keinot auttavat heikosti sellaisia, jotka tavoittelevat elämässään eri asioita, kuin mitä hyväksytyt institutionaaliset

ajattelumallit heiltä edellyttäisivät. Kategorisointiin sisältyvät diskurssit tuovat esille sitä, mitä seurauksia yhteiskunnan normien vastaisuudella on. Vaihtoehdot palveluissa ovat huomattavasti kapeammat esimerkiksi kaoottisessa elämäntilanteessa elävällä päihteidenkäyttäjänuorella, verrattuna kuntouttavalla työllistämispolulla sujuvasti etenevään nuoreen. Tämä nuoren elämäntilanteeseen liittyvä seuraus näyttäytyy myös niissä aineistoni kategorisoinneissa, joissa kuvaillaan millaisilla nuorilla on kapeat osallisuuden mahdollisuudet. Työntekijöiden kategorisoinneista voi havaita selkeästi, että usein päihdetaustaisilla nuorilla on erittäin rajalliset osallisuuden mahdollisuudet, erityisesti silloin kun päihteiden käyttö yhdistyy mielenterveyden ongelmiin.

Kategorisointien sisältämät diskurssit määrittävät nuorille identiteettikuvia, joista osan voi tulkita olevan leimattuja identiteettejä, jotka voivat rajoittaa nuoren osallisuuden mahdollisuuksia. Nuorten elämäntilanteiden kirjo voi tyypistyä, kun sitä katsellaan yleistyneiden diskurssien kapean nuoria stereotyyppisesti luokittelevasta näkökulmasta. Tällaisilla kielteissävytteisillä identiteettikuvilla määritellyillä nuorilla nähdään esimerkiksi olevan heikot kyvyt osallistua. Osaamattomaksi tai epäonnistuneeksi nuoreksi leimautuminen voi vahvistaa osattomuuden kokemuksia. Aaltosen ym.(2015, 68–69) tutkimuksessa nousee esille, että negatiivinen syrjäytymiseen liittyvä keskustelu pitäisi siirtää sivuosaan ja nostaa esille enemmän positiivisia asioita nuorista. Negatiivisuuden korostuminen syrjäytymiseen liittyvissä keskusteluissa on johtanut tutkimuksen mukaan siihen, että osalle nuorista syntyy näkemys, ettei heille ole tarjolla mitään sopivaa toimintaa tai palveluja. Tämä sopivien vaihtoehtojen vähyyttä näyttäytyy kategorisoinneista tekemissäni tulkinnoissa. Esimerkiksi päihteitä käyttävillä nuorilla on usein erittäin rajalliset mahdollisuudet osallisuuteen ainakin siinä muodossa, minkälaiseksi osallisuus ymmärretään sosiaalisen kuntoutuksen instituution ja palvelujärjestelmän näkökulmasta.

Kategorian käyttöönotto on eräänlainen alustava ratkaisu sille, miten kunkin nuoren kanssa toimitaan tai ollaan toimimatta. Kategorian käyttöönotto voi sulkea pois vaihtoehtoisia kategorioita. Työntekijöiden käsitysten mukaan nuori ei voi olla esimerkiksi samanaikaisesti päihteidenkäyttäjä ja aktiivinen kuntoutuja. Toisille nuorille on kategoriansa myötä olemassa enemmän vaihtoehtoisia ratkaisuja, kun taas toisten vaihtoehdot ovat hyvin rajattuja. Kategorisoinneista ilmenee esimerkiksi, että jos saatavilla on paljon sähköisiä palveluita ja vähän kasvokkain toteutettuja tapaamisia, se voi kaven-

taa erityisen tulkinta-avun tarpeessa olevien nuorten osallisuutta. Lisäksi joissakin kategorisoinneissa näyttäytyy se, miten nuorten vähävaraisuus kaventaa heidän toimintaan osallistumisen mahdollisuuksiaan, jumiuttaen nuoria vähäisiin osallisuuden mahdollisuuksiin.

Joillakin kategorioiden nimeämisillä työntekijät uusintavat jo olemassa olevia vahvoja diskursseja, joita liittyy esimerkiksi päihteitä käyttävän nuoren tai syrjäytyneen nuoren elämäntilanteeseen. Nämä yleiset diskurssit näyttäytyvät usein muun muassa instituutioiden, tutkimusten ja eri medioiden esiin nostamissa keskusteluissa. Toisaalta työntekijät esittävät valtavirrasta poikkeava vastadiskursseja. Esimerkiksi pitkään vain kotona ollut nuori voi tehdä valintoja, jotka eivät mahdollista hänelle osallisuutta ainakaan sillä tavalla kuin yhteiskunnassa yleisesti puhutaan osallisuudesta. Aaltosen ja kumppaneiden (2015, 67–68) tutkimuksessa työntekijät pohtivat onko väärin olla normin ulkopuolella, kun se on kuitenkin yhteiskunnassamme mahdollista. Tutkimuksesta ilmeni, että nuorilla voi olla esimerkiksi hyvät ihmissuhdeverkot ja muuta mielekäs-
tä tekemistä kuin työssäkäynti, vaikka hän olisi yhteiskunnan marginaalissa. Kaikille nuorilla ei ole mahdollisuuksia järjestelmän normien mukaiseen osallisuuteen, jos he ovat joutuneet järjestelmän ulkopuolelle. Työntekijöiden kategorisoiva puhe tuo esille, että marginaalissa olevalla nuorella voi olla toiveena erilainen omista lähtökohdistaan ja toiveistaan lähtevä osallisuus, kuin mitä yhteiskunnassa yleisesti ymmärretään osallisuudeksi.

6.2 Osattomuudesta kohti osallisuutta

Kategorisoinneissa tulee esille järjestelmän rakenteiden merkitys nuorten osallisuuden mahdollisuuksille. Nuoren sitoutuminen osallistavaan toimintaan on sidoksissa siihen, millainen on sosiaalisen kuntoutuksen järjestelmä, joka osaltaan määrittää, mitä mahdollisuuksia erilaisilla nuorilla on. Erityisesti marginaalissa olevat nuoret nostetaan keskiöön kategorisoivassa keskustelussa ja heidän osallisuutensa edistämisen nähdään olevan tärkeä päämäärä sosiaalisessa kuntoutuksessa. Toisaalta työntekijät tuovat ilmi puheessaan työnsä reunaehtoihin liittyviä ristiriitoja, jotka sääntelevät sitä millaisia ratkaisuja marginaalissa olevan nuoren tilanteeseen voidaan lähteä hakemaan. Ongelmalähtöiset kategorisoinnit, jossa korostetaan nuoren ongelmia vaikeuttavat nuorten sitoutumista sosiaaliseen kuntoutukseen ja voivat kaventaa osallisuuden mahdollisuuksia.

Kategorisoinneista ilmenee, että toistuvasti kuntoutusprosessin läpikäyvän nuoren osallisuuden mahdollisuudet paranevat hetkellisesti, mutta sitten ne voivat taas hiipua, ellei nuori löydä voimavarojaan ylläpitävää tukea ja toimintaa. Toisaalta kategorisoinneista ilmenee myös, että yleensä nuorille annetaan uusia mahdollisuuksia aloittaa kuntoutus tai osallistua johonkin toimintaan, vaikka se ei olisi aiemmin onnistunut. Työntekijät esimerkiksi haluavat antaa näitä mahdollisuuksia päihteitä käyttäville nuorille. Päihteitä käyttäviä nuoria kategorisoidaan siis myös myönteiseen sävyyn, niin että heillä nähdään olevan mahdollisuuksia osallisuuteen. Nämä mahdollisuudet näyttäytyvät kuitenkin harvalukuisina työntekijöiden puheissa. Vaikuttaa siltä, että sosiaalisen kuntoutuksen keinot ja tuki, eivät tavoita tai saa motivoitumaan kuin pienen osan näistä nuorista.

Työntekijät tuovat esille tiedostavansa sen, miten leimaavilla identiteeteillä kategorisoidut nuoret voivat entistä vahvemmin joutua työnnettyksi marginaaliin. He tuovat esille näitä identiteettejä kyseenalaistavaa vastapuhetta ja ehdotuksia vaihtoehtoisista identiteeteistä esimerkiksi tuodessaan esille päihteitä käyttävien nuorten, diagnosoitujen nuorten tai työkyvyltään rajoittuneiden nuorten vahvuuksia ja heitä uudelleen myönteisessä sävyssä määrittävillä kategorioita. Työntekijöiden sanoittama vastapuhe näyttää uusintavan marginaaliin asetetun nuoren identiteettikuvan lähemmäksi osallis-

tuvan tai osallisen nuoren kategoriaan. Lisäksi vastapuheella tuodaan esille vaihtoehtoisia tai uudenlaisia tapoja tulkita osallisen nuoren määritelmää. Esimerkiksi eräs työntekijä tuo ilmi, että on ryhmätoimintaa tarjolla sosiaalitoimen asiakkaille jotka käyttävät päihkeitä. Tällaisilla nuorilla on yleensä rajalliset osallisuuden mahdollisuudet. On kuitenkin mahdollista, että esimerkiksi heille suunnatut matalan kynnyksen palvelut voivat edistää heidän osallisuuttaan

Käyttöön otetut kategoriat kuvastavat sitä millä reuna-ehdoilla nuoren osallisuus voi toteutua. Näin ollen työntekijät määrittävät nuorten identiteettikuvien kautta nuorten osallisuuden toteutumisen ehtoja. Kategorisoinnit tuovat esille, että nuoren tilanteeseen on olemassa vaihtoehtoisia ratkaisuja, joita voidaan toteuttaa sosiaalista kuntoutusta sääntelevien reunaehtojen puitteissa. Eräissä kategorisoinneissa näyttäytyvät erityistä tukea tarvitsevien nuorten tilanteet. Työntekijöiden mukaan nämä nuoret kaipaavat usein luottamusta, riittävästi aikaa ja dialogista vuorovaikutusta. Lisäksi nämä kategorisoinnit nostavat esiin diagnosoidun nuoren identiteettikuvia. Diagnostiikka on tärkeää yhteiskunnan näkökulmasta, jotta nuori saisi tarvitsemansa palvelut ja kuntoutusta. Diagnosoidulla ja työmarkkinoille sopimattomaksi määrittyvällä nuorella on usein rajalliset mahdollisuudet osallisuuteen. Työntekijät tuovat kuitenkin esille puheessaan, että tällaisen nuoren osallisuus voi rakentua työnteon sijaan muiden elämään mielekkyyttä ja voimavaroja tuovien asioiden kautta. Esimerkiksi nuoren luottamus työntekijään ja saamaansa palveluun luo nuorelle vastavuoroisen vuorovaikutuksen kokemuksia suhteessa instituutioon. Kun nuori kokee saavansa itselleen sopivaa tukea tilanteeseensa, samalla muotoutuu luottamus auttavaan instituutioon kokonaisuudessaan. Lisäksi työntekijöiden kategorisoivassa puheessa näyttäytyvät vähitellen kuntoutusprosessin aikana parantuvat nuorten tilanteet, joiden tulkitsemisen parantavan näiden nuorten osallisuuden mahdollisuuksia.

Kategorisoivaan puheeseen liittyvät diskurssit tuovat esille tilanteita, missä nuoret eivät voi osallistua kuin rajatusti toimintaan, jotka vahvistaisivat heidän yhteisöllisyyden kokemuksiaan ja näin parantaisivat heidän osallisuuden mahdollisuuksiaan. Esimerkiksi vähävaraisuus kaventaa nuorten osallistumista. Kategorisoinneista ilmenee myös, että velkaantuminen vähentää motivaatiota ja sitoutumista toimintaan ja palveluihin. Velkaantuminen rajoittaa selkeästi osallisuutta. Mikäli velkaantumisen kasaamia vaikeuksia kuitenkin pystytään purkamaan, tämä saattaa parantaa nuoren osallisuuden mah-

dollisuuksia. Myös työllisyystilanne rajaa nuorten osallisuuden mahdollisuuksia. Työmarkkinoilla ei ole paikkaa kaikille nuorille. Työllistämisyrietykset ovat nuorten tilanteiden kategorisointien perusteella hankalia silloin, kun nuorelle ei löydy mitään sopivaa toimintaa. Työmarkkinoiden rakenteilla on seurauksensa nuorten työllistymisen ja kuntoutumisen kannalta. Ne määrittävät missä laajuudessa joustavaa harkintaa voi käyttää nuorelle sopivia palveluja etsittäessä, jos ei ole kuin muutamia vaihtoehtoja joista valita. Näin ollen osallisuuden mahdollisuudet ovat keskeisesti sidoksissa siihen mitä töitä, koulutusta, toimintaa tai palveluita nuorelle on mahdollista tarjota. Lisäksi kategorisoinneista ilmenee, että osallisuuden mahdollisuudet ovat sidoksissa nuoren palveluihin motivoitumiseen ja sitoutumiseen. Kategorisoinneista nousee esille, että kauan työttömänä tai ilman kuntouttavaa toimintaa olleet nuoret tarvitsevat kohdennettuja palveluja, jotka motivoivat aidosti ja saavat heidät sitoutumaan kuntoutukseen. Tämä vahvistaisi mahdollisesti heidän osallisuuttaan.

Työntekijöiden kategorisoinnit nostavat esille, että nuorten yksilölliset tilanteet ovat hyvin moninaisia. Näin ollen on tarpeellista, että palvelujärjestelmä joustaa näiden tarpeiden mukaan. Kategorisoinneista tekemieni tulkintojen perusteella matalan kynnyksen toiminnan toivotaan parantavan osallisuuden mahdollisuuksia haasteellisessa elämäntilanteessa olevilla nuorilla. Usein matalan kynnyksen palvelut ja toiminta, jossa nuoret saavat itse olla mukana suunnittelemassa heille sopivaa toimintaa ovat osallistavia. Työntekijöiden käsitysten mukaan nuoret kaipaavat vapaamuotoista toimintaa työllistämiseen ja koulutukseen vastaavan toiminnan ohella. Usein nuorilla on rajalliset voimavarat, eivätkä he sitoudu pitkä-aikaisesti toimintaan, jossa kokevat olevan liikaa paineita toimintakykyynsä verrattuna. Toisaalta kategorisoinneista ilmenee, että esimerkiksi olemalla vuorovaikutuksessa sähköisten kanavien kautta nuoret voivat täydentää toimintakykynsä puutteita ja mahdollisesti vahvistaa osallisuuttaan tätä kautta.

Tekemieni havaintojen perusteella työntekijät tuovat esiin puheissaan vahvistuvia osallisuuden mahdollisuuksia erityisesti silloin, kun nuoren tilanteessa näyttäytyy aito motivoituminen muutokseen. Työntekijöiden käsitysten mukaan tätä edistää työntekijän ja nuoren luottamuksellinen ja dialoginen suhde. Nuoren on tärkeää saada kokea tulevansa kuulluksi ja mielipiteensä huomioituksi kuntoutusprosessin aikana. Nuoren äänen ohittamisen myötä pintapuoliseksi jäävä muutos saa aikaan vain väliaikaisen tilanteen paranemisen. Nuorten kohdalla osallistumismahdollisuuksien tukeminen on eri-

tyisen tärkeää, koska elämän päämäärien etsiminen on keskeneräistä ja oman paikan etsiminen on käynnissä.

6.3 Monimuotoista ja omaehtoista osallisuutta

Kategorisointiin sisältyvistä diskursseista ilmenee, että toiminta ja palvelut, joissa aidosti nuorten omista toiveista ja tarpeista lähtevä vaikuttaminen on mahdollista edistävät nuorten osallisuuden mahdollisuuksia. Nuorten erityistä osaamista ja taitoja tuodaan esille nuorten vahvuuksien kategorisoinnin kautta. Työntekijät määrittävät, että vahvuksiensa tunnistavalla ja hyödyntävällä nuorella on paremmat mahdollisuudet siirtyä marginaaliasemasta osallisempaan asemaan yhteiskunnassa. Työntekijöiden esiin tuomissa diskursseissa näyttäytyy myös näkemys nuorten tarpeesta löytää omanlaisiaan osallistumisen ja osallisuuden muotoja. Esimerkiksi joissakin kategorisoinneissa nuoret määrittyvät identiteettikuvaltaan internetissä paljon aikaa viettäviksi ja siellä vuorovaikuttaviksi. On myös ilmeistä, että jotkut heistä vahvistavat siellä myös osallisuuden mahdollisuuksiaan. Tulkintani mukaan sähköiset vuorovaikuttamisen tavat tuottavat nuorille uudenlaisia osallisuuden mahdollisuuksia, jotka lähtevät heidän omasta osaamisestaan ja vahvuuksistaan. Työntekijöiden mukaan nuoret kokevat osallisuutta, kun he kokevat vaikuttavansa johonkin itselleen merkittävään asiaan.

Kategorisoinneissa näyttäytyy, että nuoren kuntoutujan motivaation säilyttämisen kannalta on tärkeää, että tarjolla olevat toiminnan vaihtoehdot sopivat kuntoutujille sisällöllisesti. Silloin kun nuori itse saa määritellä, minkälaiseen toimintaan hän osallistuu, kynnyksellä tulla mukaan madaltuu ja motivaatio osallistumiseen kasvaa. Tämän vuoksi on olennaista, että kuntoutusta toteuttavat työntekijät pystyvät häivyttämään omat näkemyksensä ja mieltymyksensä siitä, mikä olisi nuorelle parasta. Sen sijaan kuntoutuksessa tulisi tarjota nuorille heidän omasta näkökulmastaan mielekkäitä osallistumismahdollisuuksia. (Nieminen 2018, 18.) Kategorisointiin sisältyvissä diskursseissa näyttäytyy nuorta määrittelemättömien ja kokonaisvaltaisten osallistumismuotojen tarve riippumatta siitä, mihin kategoriaan nuori asetetaan tai mikä hänen elämäntilan-

teensa on. Kategorisoinnit tuovat esille, että erityisesti nuorten omaehtoisesti ja omista kiinnostuksen kohteista lähtevä toiminta edistää moninaisiin eri kategorioihin määriteltyjen nuorten osallisuuden mahdollisuuksia. Yhteiskunnan yleisiin sosiaalisiin normeihin ja käytäntöihin vastaava osallisuus sen sijaan toimii työntekijöiden esiin nostamien diskurssien mukaan erityisesti niiden nuorten kohdalla, jotka ovat jo muutenkin paremmassa asemassa yhteiskunnassa.

Kategorisoinneista ilmenee, että eräs lähtökohta sosiaalisen kuntoutuksen työskentelylle on kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen. Tämän onnistuminen edellyttää nuoren elämän eri osa-alueiden huomioimista kuntoutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Tällöin nuoren tilanne kategorisoidaan kokonaisuutena ja nuoren haasteiden ohella nostetaan esille myös hänen vahvuuksiaan. Useissa puheenvuoroissa kategorisoinnit ilmentävät yksilöllisen moninaisuuden perusteella tehtäviä valintoja. Näissä kategorisoinneissa näyttäytyy diskurssi osallisuuteen johtavien polkujen moninaisuudesta. Työntekijöiden puheissa toistuu näkemys siitä, miten nuorten äänen ja omien toiveiden kuuleminen mahdollistaa osallisuutta. Osallisuus on tärkeä osa kuntoutusta, sen edistäminen on yksi sosiaalisen kuntoutuksen keskeinen tavoite. Osallisuutta mahdollistavat muun muassa matalan kynnyksen palvelut ja nuorten omien kiinnostuksiin pohjautuva toiminta. Kategorisointeihin sisältyvistä diskursseista ilmenee myös, että yksilöllisesti kohdennetut palvelut voivat motivoida nuoria ja saada heidät sitoutumaan niihin.

Kategorisointeihin liittyvät diskurssit nostavat esiin asioita, jotka tukevat nuorten osallisuuden mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Kategorisointien esiin tuomissa diskursseissa näyttäytyy esimerkiksi toive siitä, että sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyisi laaja kattaus palveluja, jotka vastaisivat mahdollisimman monen nuoren tuen tarpeisiin. Tällä tavoin nuorilla olisi lähtökohtaisesti paremmat mahdollisuudet tavoitella omaan tilanteeseensa sopivaa osallisuutta. Kategorisoinneissa näyttäytyy tulkintani mukaan vahva diskurssi siitä, miten normaalius, aktiivisuus ja toimijuus mahdollistavat monimuotoista osallisuutta. Näillä nuorilla on työntekijöiden sanoittamana olemassa jo hyvät osallisuuden mahdollisuudet. Toisaalta kategorisointiin sisältyvät diskurssit osoittavat, että osallisuutta on monen muotoista. Joillekin nuorille osallisuuden toteutumista merkitsee mielekäs arki ja toisille sen sijaan aktiivinen koulutuksen ja työn toteuttama osallisuus.

Kategorisointi auttaa hahmottamaan keinoja, joilla yhteiskunnallisesti heikkoja asemia kyetään muuttamaan osallisuutta edistäviksi. Työntekijöiden tekemillä ammatilliseen asiantuntijuuteen perustuvilla kategorisoinneilla ei kuitenkaan saisi olla liikaa painoarvoa, vaan myös nuoren mielipiteitä on tärkeää huomioida, jotta osallisuuden kokemukset vahvistuisivat. (Gellin ym. 2012, 163; Kiviranta ym. 2016, 141–142.) Yleisten diskurssien kyseenalaistaminen on tulkintani mukaan avain siihen, että mahdollisimman monen nuorten osallisuuden mahdollisuudet voisivat aidosti vahvistua ja laajentua. Työntekijät tuovat kategorisoinneissaan esille moninaisia vaihtoehtoja moninaisille ja yksilöllisesti ainutlaatuisille nuorille. He tuovat kategorisoinneissaan esille toteutuneita mahdollisuuksia ja vielä toteutumattomia toiveita.

Työntekijöiden esiin tuomat diskurssit osoittavat, että osallisuuden monimuotoisuuden ja nuorten monimuotoisuuden tunnistaminen on vahvistuva näkökulma yhteiskunnassamme. Lisäksi ne tuovat esille, että toisinaan yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjen normien ja niiden vastaisuuden näkökulmat ovat vahvempia. Yhteiskunnan näkökulmasta esimerkiksi työtön, kouluttamaton nuori voi olla osaton. Vastadiskurssi sen sijaan nostaa esille osallisuuden monimuotoisuutta ja voi tuoda ilmi uudenlaisia mahdollisuuksia osallisuuteen. Sosiaalisessa kuntoutuksessa pyritään tulkintani mukaan tätä moninaisuutta huomioimaan ja edelleen sen huomioimista edistämään. Tämän näkemyseni taustalla on osallisuuden keskeinen merkitys periaatteena sosiaalisessa kuntoutuksessa (esim. Romakkaniemi & Lindh & Laitinen 2018). Nuorten kohdalla osallistumismahdollisuuksien tukeminen on erityisen tärkeää, koska nuoruudessa elämän päämäärien etsiminen on keskeneräistä. Lisäksi nuorten osallisuuden tukeminen on tärkeä asia yhteiskunnassa, koska nuoret ovat rakentamassa tulevaisuuden yhteiskuntaa.

7 Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Tutkimuksessani kuvasin ja tulkitsin, millaisilla sanoilla ja ilmaisuilla nuorten kategorisointia tuodaan esille ryhmähaastatteluissa ja missä yhteyksissä osallisuus ilmenee näiden sanojen ja ilmaisujen yhteydessä. Toin esille millaisilla diskursiivisesti merkityksellisillä ilmaisuilla ja puhumisen tavoilla työntekijät tuovat esille kategorisointia ja mitä merkityksiä näillä kategorisoinneilla on osallisuuden mahdollisuuksien näkökulmasta.

Työntekijöiden kategorisoivaa puhetta analysoimalla tarkastelin sitä, mitä seurauksia kategoriapuheella on nuorten osallisuuden mahdollisuuksien kannalta. Työntekijöiden aineistossa esiin tuomat kategorisoinnit kuvailevat eri elämäntilanteissa olevia nuorten ominaisuuksia. Kategorisointi on avuksi, kun ammattilaiset kartoittavat ja ohjaavat nuoria kokonaisvaltaisella työskentelyotteella heitä parhaiten auttavien palveluiden pariin. Työntekijöiden sanoittamat kategoriat ovat sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa nuorille rakennettuja identiteettikuvia, jotka heijastelevat niiden käyttöön oton syitä ja seurauksia kuvaavia diskursseja. Kategorisointeihin sisältyy osallisuuden mahdollisuuksia kuvaavia ja merkityksellistäviä diskursseja. Nämä diskurssit tuovat esille sitä, mitkä asiat määrittävät osallisuutta mahdollistaviksi sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden ja reunaehtojen, sekä niiden taustalla olevien institutionaalisten sosiaalisten käytäntöjen näkökulmasta. Seurauksena käyttöönotostaan diskurssi tulee huomatuksi ja mahdollinen uudenlainen konstruktio, kulttuurinen tai sosiaalinen käytäntö muotoutuu tämän puheen myötä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi nuorten identiteettikuvia entistä myönteisemmässä sävyssä määrittäviä diskursseja.

Tutkimuksessani työntekijät tuovat kategorisointejaan esille ammatillisen tietonsa ja kokemuksensa kautta nähtynä. Työntekijät neuvottelevat puheenvuoroissaan mitkä kategoriat sopivat nuorten tilanteisiin. Kategorisoivalla kielenkäytöllä selvitetään mitä milläkin taholla on nuorten tilanteista puhuttu ja millä ilmaisuilla. Kielen avulla nuoren tilanne tulee näkyväksi, kun siitä tuotetaan näkemyksiä eri toimijoiden tahoilta. Tässä tulkitsen olevan yhtenä tavoitteena kokonaiskuvan muodostaminen nuorten sosiaalisen kuntoutuksen prosessista ja tätä kautta ilmenee myös nuoren tilanteen mahdollistama osallisuus. Työntekijöiden puhe heijastelee diskursseja osattomuudesta ja osallisuudesta, tuodessaan esille käsityksiä siitä, mihin nuorten kategorioihin kukin nuori

liitetään ja mitä välimuotoja on vahvan osallisuuden ja syvän osattomuuden välillä. Aineiston pohjalta rakentamani tulokset vahvistavat käsitystä siitä, että kategorisointi on yksi sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamista mahdollistava lähtökohta. Lisäksi kategorisoinnit tuovat ilmi sitä, millä tavoin osallinen tai osaton nuori on. Puhetta kategoriosta luodaan niiden oletettujen merkitysten välittämänä, joita sosiaalisen kuntoutuksen palveluilla ajatellaan nuorille olevan.

On mielestäni olennaista kiinnittää huomiota työntekijöiden toistuviin huomioihin siitä, miten palvelurakenteiden reunaehdot säätelevät nuoria osallistavien toimintojen järjestämistä. Yhteiskunta asettaa rajoitteita nuorten tukemiseen. Kategorisointiin sisältyvät diskurssit tuovat esille, onko nuoren kohdalla toteutuva sosiaalinen kuntoutus kokonaisvaltaista vai kapea-alaisen ongelmalähtöistä. Kategoriat tuovat esiin myöskin millaisten nuorten mielipidettä huomioidaan enemmän ja millaisten vähemmän ja miten identiteettikuvat tätä kautta tuovat esille osallisuutta tai sen puutteita. Työntekijöiden puheessaan esiin tuomissa diskursseissa näyttäytyvät sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamisen reunaehdot vaikuttavat siihen, miten ja missä määrin nuoren mielipidettä on mahdollista huomioida kuntoutussuunnitelman toteuttamisessa. Työntekijöiden esiin nostamat nuoria määrittelevät diskurssit tuovat esiin käsityksiä siitä, millaiset mahdollisuudet eri kategorioihin asetetuilla nuorilla on osallistua sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan.

Havaitsin, että työntekijät tuovat paljon esille kategorisointeja marginaalissa olevista nuorista. Syrjäytymistä koskeva yleinen diskurssi näyttäytyy tutkimuksessani esiin tuleissa kategorisoinneissa. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelut on kohdennettu syrjäytyneille ja syrjäytymisvaarassa oleville, joten marginaalissa olevien nuorten tilanteiden esille tuonti on olennainen tapa jäsentää keskustelua siinä kontekstissa. Työntekijät nostavat esiin miten pettymykset ja epäluottamus yhteiskunnan instituutioita kohtaan voivat saada nuoren luovuttamaan ja jäämään marginaaliin. Työntekijöiden voi tulkita kritisoivan sitä, miten jotkut nuoret eivät löydä itselleen osallistumisen muotoja, jotka olisivat heitä aidosti motivoivia ja sopivasti heidän voimavaroihinsa suhteutettuja. Näille nuorille määrittyy näin ollen rajalliset mahdollisuudet saada aidosti itselleen sopivaa apua ja tukea yhteiskunnan palveluiden kautta. Toisaalta työntekijät puhuvat yleisiä diskursseja vastaan tuomalla esille marginaalissa olevien nuorten moninaisuutta.

Kiinnitin huomiota siihen, miten osa kategorisoinneista tuo esille sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa esiintyviä kielteisesti sävyttyneitä ja nuorten identiteettejä leimaavia määritelmiä. Kielteisesti nuoria samankaltaistavat ja heidän tilanteensa toivotto- mana näkevä kategorisoinnin tapa voi seurauksenaan vahvistaa diskurssia marginaalissa olevien nuorten kapeista osallisuuden mahdollisuuksista. Määrittyminen marginaalissa olevaksi nuoreksi heijastelee yhteiskunnassa yleisiä diskursseja. Tämän määrittelyn olemusta eivät voi päättää juurikaan ne jotka ovat tällaisen määrittelyn kohteena. Määrittelyn kohteena olevat nuoret voivat kokea olevansa syrjäytettyjä mikäli joutuvat voimakkaasti identiteettiään määrittelevien kategorisointien kohteeksi.

Tulkintojeni perusteella työntekijöiden kategorisoinnit määrittävät sitä, kuinka ja millä ehdoilla kuntouttavat palvelut ja toimenpiteet vastaavat nuorten tarpeisiin. Ja toisaalta työntekijät tuovat kategorisoivalla puheella ilmi yhteiskunnan vakauden ja nuorten työllistymisen tarpeita, joita sosiaalisen kuntoutuksen käytännöissä yleiset diskurssit ovat määrittämässä. Juuri näitä osallisuuden toteutumisen reunaehtoja tulkintani nuorten kategorisointien sisältämistä diskursseista tuovat esille. Lisäksi työntekijöiden puheenvuoroissa näyttäytyy neuvottelu kategorioista, kun keskustellaan siitä, miten palvelut joustavat ja miten valitaan ongelma, johon nuoren tulkitaan tarvitsevan ensisijaisesti apua. Kategorisointien merkitykset vahvistavat osaltaan käsitystä siitä, että yksilöllisten vaikutusten ohella sosiaalityön asiakkuuksissa ilmenevää kategorisointia on tärkeää tarkastella laajemmasta institutionaalisesta näkökulmasta. Tällä tavoin tulevat esille käytäntöjä ohjaavat yleiset suuntaviivat ja niiden kriittinen tarkastelu mahdollistuu. Esimerkiksi diagnosoiva määrittely on ilmeisen tarpeellista, mutta sivutuotteenaan se voi kuitenkin ohittaa nuorten yksilölliset tarpeet ja määrittää nuorta leimaavan kapealla tavalla.

Tutkimukseni kategorisoinneissa näyttäytyvät tosinaan tulkintani mukaan useat risteävät kategorisoinnit. Samaa nuorta voivat määrittää esimerkiksi päihteitä käyttävän ja sitoutumattoman kategoriat. Työntekijöiden keskustelu rakentaa nuorille risteäviä elämäntilanteita ja risteäviä identiteettejä, joilla tosin on vaihteleva painoarvo. Toisilla kategorisoinneilla on merkitystä nuorten osallisuuden mahdollisuuksien kannalta, kun taas jotkut kategorisoinnit tuottavat muita merkityksiä. Työntekijöiden kategorisoinneissa esiintyy sosiaalisen kuntoutuksen nuoriin asiakkaisiin liitettyjä yhteiskunnassa yleisiä diskursseja ja niiden vastadiskursseja. Aineistosta löytyy myös moninaisuutta ja

vaihtoehtoisia diskursseja esiin tuovia kategorisointien merkityksiä. Kategorisointien merkitysten analysointi toi esille nuorten osallisuutta vahvistavia ja heikentäviä tekijöitä. Työntekijät tasapainoilevat ristiriitoja esiintuovissa kategorisoinneissa yksilöllisten tarpeiden huomioinnin ja yhteiskunnan asettamien reunaehtojen välissä.

Osallistuvien nuorten kategorisoinneiksi tulkitsemani diskurssit toivat esille sitä, miten eri elämäntilanteissa olevat nuoret osallistuvat palveluihin ja toimintaan. Erityisesti näissä kategorisoinneissa tulkitsin nousevan esille diskurssin siitä, millainen nuori on normaali. Nämä kategorisoinnit tuovat esille myös miten motivoituneita nuoria määritellään sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa ja mitä seurauksia näillä määritelmillä on. Osallistuville nuorille tarjoutuu yleensä runsaasti osallisuutta tuottavia mahdollisuuksia. Osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia on siis tarjolla, mutta on olennaista huomioida, että niiden ehdot ja millä päämäärät eivät ole aina nuorten elämäorientaatioihin sopivia. Sosiaalipolitiikka valtaistaa osan kansalaisista ja hylkää ne, joiden elämäntilanteet eivät sovi sosiaalipolitiikan ymmärtämisen ideaaliksi. (Julkunen 2008a ja 2008b.) Työntekijät tuovat esille, että palvelujärjestelmässä olisi olennaista kuulla ja huomioida nuorten näkemyksiä ja toiveita palveluiden kehittämisen yhteydessä. Nämä näkemykset voivat kuitenkin tulla ohitetuiksi päätöksiä tekevien tahojen toimesta. Kategorisointiin sisältyvät diskurssit paljastavat, että nuorilla on yleensä toiveena mennä elämässä eteenpäin, mutta heillä voi olla vaikeuksia, jotka jarruttavat toiveen toteutumista.

Tutkimukseni tuo esille, että joillakin nuorilla osallisuuden mahdollisuudet ovat usein lähtökohtaisesti heikot. On kuitenkin mahdollista että on vielä kehittämättä uudenlaisia osallisuuden muotoja, jotka toteutuakseen vaatisivat joidenkin diskurssien tai sosiaalisten käytäntöjen muutoksia. Muutokset jotka uusintaisivat nuorten määrittelyä voisivat olla esimerkiksi se keskustelunaiheeksi nostaminen kuka määrittää osallisuutta ja millä ehdoin. Osallisuuden rakentumisen perustana voi pitää mielekästä elämää ja toisaalta toimivaa yhteiskuntaa. Aaltosen ym. 2015 tutkimuksessa työntekijät näkivät nuorten syrjäytymisen ehkäisyn olevan ” koko yhteiskunnan asia”, johon tulisi suunnata riittävästi resursseja, mikä takaisi sopivia palveluita kaikille nuorille. Myös tutkimukseni esiin tuomista diskursseista ilmenee, että monet nuoret tarvitsevat rakenteellisiin muutoksiin keskittyvää tukea yhteiskunnallisen asemansa parantamiseen. Tekemäni tulokset osoittavat, nuorten osallisuuden mahdollisuudet ovat yhteiskunnassamme

rajalliset. Toisaalta kategorisoinnit ilmentävät, että niillekin nuorille, joilla on moninaisia haasteita, pyritään järjestämään sopivaa heitä voimaannuttamaan pyrkivää toimintaa. On kuitenkin selvää, että yhteiskunnan palvelujärjestelmä ei vastaa tarpeeksi hyvin kaikkien nuorten palvelutarpeisiin.

Tutkimuksessani näyttäytyvät kategorisoinnit tuovat ilmi nuoren tilannetta, tarpeita ja hänen sitoutumisen astettaan palveluihin sekä kuntoutuksen vaiheita ja tätä kautta näyttäytyvät nuoren eriasteiset mahdollisuudet osallisuuteen. Ne ovat kuitenkin palvelujärjestelmän puitteissa rakentuvia osallisuuden mahdollisuuksia. Tulkintani mukaan järjestelmäkeskeisten diskurssien tunnistaminen voi auttaa muuttamaan toimintatapoja nuorten tarpeisiin paremmin vastaaviksi. Kategorisointiin sisältyvät diskurssit tuovat esille, että toiminta ja palvelut, jotka edistävät aidosti nuorten omista toiveista ja tarpeista lähtevää vaikuttamista, vahvistavat erityisesti nuorten osallisuuden mahdollisuuksia. Työntekijöiden keskusteluissa näyttäytyy se, miten tärkeänä sosiaalisessa kuntoutuksessa pidetään asiakkaiden osallistamista ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa parantamista.

Tutkimusprosessin edetessä olen tehnyt valintoja jotka ovat määrittäneet sitä, mitä asioita olen nostanut esille sekä millä tavalla ja missä merkityksissä. Tulkintojeni myötä muotoutuneet kategorisointiin sisältyvät diskurssit jättävät huomiotta mahdollisia vaihtoehtoisia merkityksiä aineistoni sisältämiin kategorisointeihin liittyviä merkityksiä, kuten esimerkiksi kategorisoitujen nuorten sukupuoleen liittyviä merkityksiä. (Juhila, Jokinen, Suoninen 2012, 18–20.) Olen yhdistänyt tietynlaisia nuorten identiteettikuvia ja tilannekuvauksia tiettyihin kategorisointeihin ja niihin sisältyviin diskursseihin. Toisenlaisilla valinnoilla olisin voinut saada aikaan osittain toisenlaisia tuloksia. Valintojeni myötä olen tullut noudattaneeksi tutkimuksenteossani tiettyjä sosiaalisia käytäntöjä ja tehnyt valintoja siitä, mitä diskursseja nostan esille. Väistämättä tulkintani jättää jotain kertomatta, kenties jotain nuorten kannalta olennaistakin.

Työntekijöiden kielenkäytön näkökulmasta kokoamani tulkinnat nuorista ja heidän tilanteistaan on vain pintaraapaisu nuorten moninaisuuden koko kirjosta. Valinnoillani olen kuitenkin pyrkinyt tuomaan esille keskeisiä nuorten identiteetin määrittelyn merkityksiä ja seurauksia ja näihin sidoksissa olevia nuorten osallisuuden kannalta tärkeitä asioita. Tutkimukseni toi esille työntekijöiden näkökulman tilanteisiin. Jatkotutkimuk-

sena voisi olla kiinnostavaa ja tärkeää selvittää tunnistavatko nuoret heihin yleisesti liitettyjä identiteettikuvia vai määrittelevätkö he itseään vaihtoehtoisilla tavoilla.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi 2015: Nuorten ja palveluntarjoajien kohtaamiset. Teoksessa: Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla. 2015: Nuoret luukulla: Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Autti-Rämö, Ilona & Salminen, Anna-Liisa 2016: Kuntoutumisen hyvät käytännöt. Teoksessa: Autti-Rämö; Ilona & Salminen; Anna-Liisa & Rajavaara, Marketta & Ylinen, Arne (toim.): Kuntoutuminen. Duodecim. Helsinki.
- Busche, Mart; Scambor, Elli; Stuve, Olaf 2012: An Intersectional Perspective in Social Work and Education. In: ERIS web journal (1), S. 2–13. Online verfügbar unter http://periodika.osu.cz/eris/dok/201201/02_an_intersectional_perspective_in_social_work_education.pdf. Viitattu 5.12.2018.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus Laadulliseen Tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari 2004. Tutkijan monet valinnat. Ihmettelyä laadullisen aineiston äärellä. Teoksessa Eskola Jari & Pihlström Sami (toim.). Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä. Kuopion Yliopisto. Kuopio. 137–160
- Fairclough, Norman 1997: Miten Media puhuu. ”Media discourse 1995”. Vastapaino. Tampere. (Suomentaneet Virpi Blom & Kaarina Hazard)
- Fairclough, Norman 2003 Analysing discourse. Textual analysis for social research. London. Routledge.
- Gambrill, Eileen 2013: Social Work Practice. A critical thinker’s guide.
- Gellin ym. 2012: Lasten ja nuorten asema hyvinvointipalveluissa. Teoksessa: Gretschel, Anu, and Tomi Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti: Lasten ja Nuorten Kunta 2010-luvun Alussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Gretschel, Anu, and Tomi Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti: Lasten Ja Nuorten Kunta 2010-luvun Alussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Haimi, Tea & Kahilainen, Jaana 2012: Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. Sosiaalisen kuntoutuksen teemanumero. Kuntoutussäätiö.
- Harkko, Jaakko. & Kela 2016: Onko osa nuorista vaarassa syrjäytyä pysyvästi?: Nuorten syrjäytymisriskit ja aikuisuuteen siirtymistä tukeva palvelujärjestelmä. Helsinki: Kela.
- Harrikari, Timo 2016: Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit sosiaalityössä. Teoksessa: Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lunden, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna(toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus, 133–134.
- Helne, Tuula 2002: Syrjäytymisen yhteiskunta. Väitöskirja. Gummerus. Saarijärvi.
- Hennink, Monique & Hutter, Inge & Bailey, Ajay 2011: Qualitative Research Methods. Los Angeles: SAGE, 2011.
- IFSW 2014: Global Definition of Social Work 2014
<http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>. Viitattu 8.5.2018
- Johansson, Antero & Vuori, Jukka 1999: Työttömät nuoret syrjäytymisvaarassa? Työllistämisen- ja aktivointiprojektin aloittaneiden nuorten tausta ja terveys. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012: Kategoriat, kulttuuri & moraalit : Johdatus kategoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1993: Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi(toim.): Diskurssianalyysin Aakkoset. Tampere: Vastapaino, 75–108
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi 1993: Diskursiivinen maailma. Teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi(toim.): Diskurssianalyysin Aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi 1993: Diskurssianalyysin Aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyysi Liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi(toim.) Diskurssianalyysi Liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54–97
- Jokinen, Arja 2012: Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012: Kategoriat, kulttuuri & moraalit : Johdatus kategoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi 2004a: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Toim.Valokivi, Heli, Suvi Raitakari, Anna Kulmala, Laura Huttunen, Arja Jokinen, Anni Vanhala, Anna Rastas, ja Kirsi Juhila. *Puhua Vastaan Ja Vaieta: Neuvottelu Kulttuurisista Marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi 2004b: Talking Back to Stigmatized Identities: Negotiation of Culturally Dominant Categorizations in Interviews with Shelter Residents. *Qualitative Social Work* 3 (3), 259–275.
- Juhila, Kirsi 2014: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi & Hansen-Löfstrand, Cecilia 2017: Responsibilities and current welfare discourses. Teoksessa: Juhila & Hall & Raitakari (toim.) 2017: *Responsibilisation at the margins of welfare*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group. 19–39
- Julkunen, Raija 2008a: Yhteisvastuusta julkisen vastuun prioriteetteihin. Teoksessa: Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija & Perttula, Juha(toim.) *Sosiaalialan Normatiivinen Perusta*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press. 146-182
- Julkunen, Raija 2008b: Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu ja hylätty. Teoksessa: Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija & Perttula, Juha(toim.) *Sosiaalialan Normatiivinen Perusta*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press. 183-220
- Kannasoja 2013: Nuorten sosiaalinen toimintakyky. Sosiaalityön väitöskirja. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto, 200–204.
- Karjalainen, Pekka 2016, Sosiaalityön uusi asento: paikka, rooli ja orientaatio; Saikkonen, Paula 2016, Kuntakentän kirjavat käytännöt ; Blomgren, Sanna. Asiakkaat julkisissa palveluissa- helppous ja mutkattomuus vai epävarmuus ja läpinäkymättömät toimintatavat. Teoksessa: 2016, Blomgren & Karjalainen & Karjalainen & Kivipelto & Saikkonen & Saikku: *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa (2016)*.
- Katisko, Marja 2016: Kulttuurinvälinen kompetenssi sosiaalityössä. Teoksessa: Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehtolunden, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna(toim.): *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus, 180–184.
- Ketola, Tuija & Era, Taina & Moilanen, Johanna 2018: Tulkintoja sosiaalisesta kuntoutuksesta työvalmennuksen arjessa. Teoksessa: Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina &

- Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Era, Taina (toim.) Sosiaalinen Kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press, 291–317
- Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu & Nivala, Elina: 2012 Osallisuus, Kansalaisuus ja hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, Anu, and Tomi Kiilakoski (toim.) *Demokratiaoppitunti: Lasten Ja Nuorten Kunta 2010-luvun Alussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kiviniemi P 1982: Muistio sosiaalisesta kuntoutuksesta, 12.8.1982. Teoksessa: Rehabilitation International Finnish National Committee. Sosiaalinen kuntoutus. Kevätkaupana 1982 pidettyjen neuvottelukokousten aineisto, 1-8
- Kiviranta, Tuula & Munck, Petriina & Koskinen, Sanna & Tuulio-Henrikson, Annamari 2016: Kuntoutuminen nuoruudessa ja siirtymä aikuisuuteen. Teoksessa: Autti-Rämö, Ilona & Rajavaara, Marketta & Salminen, Anna-Liisa, Ylinen, Arne (toim.) *Kuntoutuminen*. Helsinki: Duodecim, 131–152
- Kivistö, Mari 2014: Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen: Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Väitöskirja. Tampere University Press. Tampere.
- Laitila, Minna 2010: asiakkaan osallisuus mielenterveys ja päihdetyössä http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0224-5/urn_isbn_978-952-61-0224-5.pdf. viitattu 8.5.2018.
- Laitinen, Merja & Kempainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja, Anneli Pohjola, Ahti Saarenpää, and Tarja Kempainen (toim.) *Asiakkuus Sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta 2013: Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere. Vastapaino. 10–14
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija 2015: Asiakasosallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Asiakasosallisuus.pdf/6d5b8baf-d5e4-4618-add6-ca0b9a81f214. Viitattu 16.1.2019
- Lämsä, Anna- Liisa 2009: Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Väitöskirja. Oulun Yliopisto, 175178.
- Mattila-Aalto, Minna 2009: Kuntoutusosallisuuden Diagnoosi: Tutkimus Entisten Rappiokäyttäjien Kuntoutumisen Muodoista, Mekanismeista Ja Mahdollisuuksista. Helsinki. Kuntoutussäätiö.
- McCall, Leslie (30): The Complexity of Intersectionality. In: *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Jg. 2005, H. 3, S. 1771–1782. http://socialdifference.columbia.edu/files/socialdiff/projects/Article_%20The%20Complexity%20of%20Intersectionality%20by%20Leslie%20McCall.pdf. Viitattu 5.12.2018
- McKay, Jane. & Garratt, Dean. 2013: Participation as governmentality? The effect of disciplinary technologies at the interface of service users and providers, families and the state. *Journal of Education Policy* , 1–17.
- Myrskylä, Pekka 2012: Hukassa– Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? .Eva Analyysi. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjailyminen.pdf>. Viitattu 8.5.2018.
- Mäkinen, Sanna & Halonen, Terhi 2017: Januskasvoinen portinvartija. Ohjaus tukena ja kontrollina julkisissa palveluissa. Teoksessa: Aaltonen, Sanna, and Antti Kivijär-

- vi. Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Määttä, Mirja & Asikainen, Elina & Saastamoinen, Mikko 2016: Tukeminen ja pakot nuorten vaikeutuneissa koulutussiirtymissä. Nuorisotutkimus 1/2016
- Niemi, Veikko 1974: Johdanto. Teoksessa Niemi V, Rinne H, Tamminen A, Kananoja A, Suonio K (toim.) Kuntoutus. Helsinki: WSOY, 7-22.
- Niemi, Veikko 1975: Seminaarin tausta ja valmistelu. Seminaariraportissa Kananoja A (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen seminaari 17-18.4.1973, Messilä, Lahti. Mänttä: ICSW:n Suomen neuvottelukunnan raporttisarja 8/1975.
- Nieminen, Ari 2018: Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä, kentät ja mahdollisuudet. Teoksessa: Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja. Helsinki 2018. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Viitattu 10.6.2019
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat Toimijoina Sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 113–145
- Oljemark, Johanna 2013: Huomioidaanko nuorten näkökulma syrjäytymiskeskustelussa? Ajankohtaiskatsaus nuorten syrjäytymistä käsittelevän tutkimukseen. Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 21(1), 59–67.
- Palola, Elina & Hannikainen-Ingman, Katri & Karjalainen, Vappu 2012a, Nuoret koulutuspudokkaat sosiaalityön asiakkaina - Tapaustutkimus Helsingistä http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90872/URN_ISBN_978-952-245-632-8.pdf?sequence=1 Viitattu. 8.5.2018.
- Palola, Elina & Hannikainen-Ingman, Katri. & Karjalainen, Vappu. 2012b: Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pintaa syvemmin. Yhteiskuntapolitiikka, 77(3).
- Parker, Ian 1992: Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London: Routledge.
- Parton, Nigel & O'Byrne, Patric 2000: Constructive Social Work – towards a new practice.
- Payne, M., & Campling, J. 2005: Modern social work theory (3rd ed ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 209–214.
- Perttula, Rauno 2015: Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: Kurssi Kohti Diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Ilkka 2008: Between the Rocks and Hard Places. Ideological Dilemmas in Men's Talk about Health and Gender. Tampere University Press. Tampere
- Pietilä Ilkka 2010: Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvoori Johanna, Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.). Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere. 212–241.
- Piirainen, Keijo & Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko 2018: Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen – tehostetun tuen keinoin yksilöllisiin muutoksiin? Teoksessa: Teoksessa: Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Era, Taina (toim.) Sosiaalinen Kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press, 98–122.

- Pirttilä-Backman Anna-Maija & Keso, Kaj 1998: Tiedon asema sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta & Pirttilä-Backman Anna-Maija(toim.) Sosiaalinen vuorovaikutus.Rauni Myllyniemen juhlakirja. Helsingissä: Otava
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina.Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli(toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 19–74.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa: Viinamäki, Leena, Erkki Saari, Anja Ahola, and Anneli Pohjola. Polkuja Soveltavaan Yhteiskuntatieteelliseen Tutkimukseen. Helsinki: Tammi.
- Pohjola, Anneli 2017:Asiakkaan pitkä tie palveluihin vaikuttajaksi. Teoksessa: Pohjola, Anneli, Maarit Kairala, Asta Niskala, and Hannu Lyly. Asiakkaasta Kehittäjäksi Ja Vaikuttajaksi: Asiakkaiden Osallisuuden Muutos Sosiaali- Ja Terveyspalveluissa. Tampere: Vastapaino.
- Potter, Jonathan, ja Margaret Wetherell 1989: Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour. Repr. London: Sage, 1989.
- Puromäki, Henna & Kuusio, Hannamaria & Tuusa, Matti & Karjalainen, Jarno 2017: Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntakyselyn tulokset. Terveiden ja Hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy Helsinki.
- Raivio, Helka 2018: Sosiaalinen kuntoutus voimavaraistamisena – toivon ja muutoksen näkökulma. Teoksessa: Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y Viitattu 21.1.2020
- Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja 2018: Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Helsinki: Kela.
- Rouvinen-Wilenius, Päivi 2013: Voidaanko yhdenvertaista osallisuutta ja yhteisöllisyyttä mitata? Diaesitys 19.9.2013. Suomen sosiaali ja terveys ry SOSTE, Helsinki, 19.9.2013. <https://slideplayer.fi/slide/11153758/>. Viitattu 10.10.2019
- Saari, Juho. 2015: Huono-osaiset : Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki. Gaudeamus.
- Salminen, Anna-Liisa 2016: Kuntoutuksen ammattihenkilöstö.Teoksessa: Autti-Rämö, Ilona & Salminen, Anna-Liisa & Rajavaara,Marketta & Ylinen, Aarne (toim.): Kuntoutuminen. Duodecim. Helsinki, 383.
- Selkälä, Arto. 2013: Kansalaisuuden Hallinta Suomalaisessa Sosiaali- Ja Terveyspolitiikassa. Rovaniemi. Lapin yliopistokustannus.
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf. Viitattu 5.12.2018
- Sosiaalihuoltolaki(30.12.2014/1301) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>.Viitattu 8.5.2018.
- Suoninen, Eero 1999: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyysi Liikkeessä. Tampere: Vastapaino.17–36
- Särkelä, Mona 2009: Miten huono-osainen voi olla osallinen. Tarkastelussa päihteidenkäyttäjien, toimeentulotuen saajien, vankien ja asunnottomien osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Pro Gradu. Jyväskylän yliopisto
- Särkelä-Kukko, Mona 2014: Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. S. 34–50. Teoksessa Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne, (toim.): Osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys.

Talentia, eettiset ohjeet 2018

Topo & Autti-Rämö 2016: Eettiset näkökohdat kuntoutuksessa. Teoksessa Autti-Rämö, Ilona, Marketta Rajavaara, Anna-Liisa Salminen, Arne Ylinen, and Olli Seppälä. (toim) Kuntoutuminen. Helsinki: Duodecim.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2018. <http://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto>. viitattu 8.5.2018.

Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika 2014: Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 42. Helsinki.

Vaara Eero & Laine Pikka-Maaria 2006: Kriittinen diskurssianalyysi metodologiana strategiatutkimuksessa. Teoksessa Rolin Kristina, Kakkuri-Knuutila Marja-Liisa & Henttonen Elina (toim.). Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Gaudeamus. Helsinki.

Välimaa, Outi. Kategoriat Ongelman Selontekoina: Pitkäaikaistyöttömyydestä Neuvottelemisen Ja Sen Rakentuminen Haastattelupuheessa. Tampere: Tampere University Press, 2011.

Väisänen, Raija 2018: Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi. 19–38.

Wilkinson, Sue 1998: Focus Groups in Health Research. Exploring the Meanings of Health and Illness. Journal of Health Psychology 3:3, 329–348.